

100-1000000

โคลงนิราศทริภุญชัย

คำสัตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ฅ นตร

ล่องกับต้นฉบับเชียงใหม่

พิมพ์เป็นบรรณการในงานฉลองเกอิศร

เจ้าทาบแก้ว (ฅ ลำพูน) พิจิตรไศล

3 9113
417 ๓
ฅ เมรุ วัดกู่เต้า ตำบลช้างเผือก

อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

วันที่ ๒๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๖

เพลงนิราศเจ้าฟ้าทิพย์

ศาสตราจารย์ ดร. ปิ่นเฉลียว ด. ๖. ๖

— รองอธิบดีกรมศิลปากร —

พิมพ์เป็นบรรณคดีในทางศิลปวิทยา

เจ้าฟ้าทิพย์ (๑๙๑๖) พิศนาคะ

กรุงเทพฯ ๑๙๑๖

เจ้าฟ้าทิพย์ (๑๙๑๖) พิศนาคะ

๑๙๑๖ พิศนาคะ

กรุงเทพฯ ๑๙๑๖

โคลงนิราศศรีบุญชัย

คำสัตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร
สอบกับต้นฉบับเชียงใหม่

พิมพ์เป็นบรรณการในงานฉลองกิจศพ

เจ้ากาบแก้ว (ณ ลำพูน) พิจิตรโอสถ

ณ เมรุ วัดกู่เต้า ตำบลช้างเผือก

อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

วันที่ ๒๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๖

หอสมุดแห่งชาติรัชมังกลาภิเชก
เชียงใหม่

เบเรนิส เลสเตอร์ เอมิเลีย

เรื่อง นก อธิบายโดย น.ส. เบเรนิส เลสเตอร์

พิมพ์โดย บริษัท นก นก นก

เลขห้อง **ท้องถิ่น**

เลขหมู่ 895.9113
2419A

เลขทะเบียน 9 48 9 4022

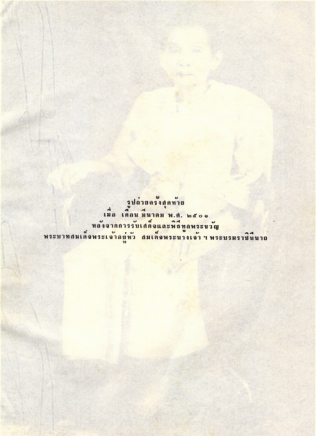
ก.ค.อ. (น.ส. นก) นก นก นก

ก.ค.อ. (น.ส. นก) นก นก นก

น.ส. นก นก นก

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์ กรุงเทพฯ นคร
นางสาววรรณ บุญศรีพิมพ์ เจ้าของ ผู้พิมพ์ ผู้โฆษณา ๒๕๒๖

สงวนลิขสิทธิ์โดย นก นก นก
น.ส. นก

รูปถ่ายครั้งสุดท้าย
เมื่อ เดือน มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๑
หลังจากการรับเสด็จและพิธีของพระวรวงศ์
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ

เลขที่ ๐๔

ห้องเก็บ

เอกสารเลขที่ ๐๐๖๓

๐๐๖๓ .๐.๐๐๐๐ ๐๐๐๐ ๐๐๐๐

๐๐๖๓ .๐.๐๐๐๐ ๐๐๐๐ ๐๐๐๐

๐๐๖๓ .๐.๐๐๐๐ ๐๐๐๐ ๐๐๐๐

เลขที่ ๐๕

ห้องเก็บ

๐๐๖๓ .๐.๐๐๐๐ ๐๐๐๐ ๐๐๐๐

๐๐๖๓ .๐.๐๐๐๐ ๐๐๐๐ ๐๐๐๐

๐๐๖๓ .๐.๐๐๐๐ ๐๐๐๐ ๐๐๐๐

๐๐๖๓ .๐.๐๐๐๐ ๐๐๐๐ ๐๐๐๐

เลขที่ ๐๖

ห้องเก็บ

๐๐๖๓ .๐.๐๐๐๐ ๐๐๐๐ ๐๐๐๐

๐๐๖๓ .๐.๐๐๐๐ ๐๐๐๐ ๐๐๐๐

๐๐๖๓ .๐.๐๐๐๐ ๐๐๐๐ ๐๐๐๐

สายสืบสกุล ของ เจ้า

เจ้าพญาสุระวะ

เจ้า

เจ้าหลวงศรีนครคีรี (ราชบุตรองค์ที่ ๘)

(เจ้าผู้ครองนครลำพูน องค์ที่ ๑)

ภายหลังเป็นเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ องค์ที่ ๓

เจ้าไชยลังกาพิศาล

(เจ้าผู้ครองนครลำพูน องค์ที่ ๖)

เจ้าน้อย มหายุค ณ ลำพูน

เจ้าแม่คำป้อ

เจ้าน้อย เสากู ณ ลำพูน

เจ้าหญิง ทาบแก้ว ณ ลำพูน

พันเอก นายวรการบัญชา

(บุญเกิด สุตันตานนท์)

แม่กบแก้ว ขิขิตโรโสภ กับ พระขิขิตโรโสภ (๑)

ภักไชยสงคราม (ทิพย์จักร)

คำฟ้าชายแก้ว

พระเจ้าบุญมาเมือง (ราชบุตรองค์ที่ ๑๐)
(เจ้าผู้ครองนครลำพูน องค์ที่ ๒)

(เจ้าหลวงคำตัน)

เจ้าผู้ครองนครลำพูน องค์ที่ ๔

เจ้าน้อยไชยวงศ์ ณ ลำพูน
(เจ้าพ่อของเจ้าหญิง กาบคำ ณ ลำพูน)

เจ้าหญิงกาบคำ ณ ลำพูน

พระยาสุตตันตวิเชียร

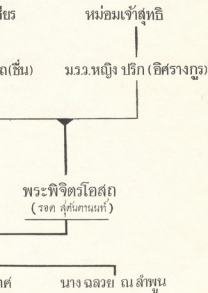
หลวงวิเชียรโอสถ

ขุน

นาง เฉลิม บุษบรรณ
(ถึงแก่กรรม)

นาง ฉลอง สารสิทธิ์ประภา
(ถึงแก่กรรม)

รอต สัตันตานนท์)

ประวัติย่อ
ของ
เจ้ากาบแก้ว พิจิตรโอสถ

เจ้ากาบแก้ว สกุลเดิม ณ ลำพูน เป็นธิดาในเจ้าเล้าแก้วและเจ้าหญิงคำบือ ประสูติเมื่อวันเสาร์ ขึ้นสิบสามค่ำ เดือนแปด ปีวอก จศก จุลศักราช ๑๒๔๖ ตรงกับวันที่ ๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๒๘ ณ ค่ายจังหวัดลำพูน มีน้องสาวร่วมบิดามารดาคนหนึ่งได้ถึงแก่กรรมนานแล้ว เมื่อเรื่องลำดับญาติกันแล้วก็เป็นที่รักใคร่ของเจ้าผู้ครองนครลำพูน ตามศักดิ์กล่าวได้ว่าเป็นญาติผู้ใหญ่หนึ่งในสกุลเจ้านายฝ่ายเหนือสายหนึ่ง ซึ่งได้สืบเชื้อสายนับเนื่องมาจากต้นสกุลเดียวกันทั้งสิ้น

ประเพณีทางเมืองเหนือแต่เดิมนั้น ไม่นิยมให้ธิดาได้เล่าเรียนหนังสือมากนัก แต่กวัดขັນและอบรมให้รอบรู้เกี่ยวกับการบ้านการเรือน อันเป็นถึงสำคัญยิ่งสำหรับกุลสตรี

เมื่ออายุ ๒๐ ปี ได้สมรสกับนายรอก บุตรหลวงวิเชียรโอสถ (จีน) และ ม.ร.ว. หญิง ปวิกร อิศรางกูรฯ ภายหลังได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระพิจิตรโอสถ นามสกุล "สุตันทานนท์" ตำแหน่งเป็นสารวัตรแพทย์มณฑลพายัพ มีบุตรธิดา ๔ คน คือ

๑. พันเอก นายวรการบัญชา (บุญเกิด สุคันธานนท์)
๒. นางเจติม บุษบรรณ (ถึงแก่กรรม)
๓. นางฉลอง สารสิทธิประกาศ (ถึงแก่กรรม)
๔. นางฉลวย ณ ลำพูน

เจ้ากาบแก้ว เป็นผู้ที่ก่อปรักด้วยความเมตตากรุณา กรอบควักจึงมีแต่ความสุข ความเจริญและราบรื่นตลอดมา บรรดาลูกหลานเหลนแล้วแล้วแต่ได้รับการเอาใจใส่ ดูแลอบรมสั่งสอนอย่างใกล้ชิดให้ประพฤติในสิ่งที่อยู่เสมอ ตลอดจนบริวารผู้รับใช้ก็ได้รับความปรานีจากท่านโดยทั่วกัน

ความเป็นผู้มีน้ำใจโอบอ้อมอารีเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ของเจ้ากาบแก้ว ที่มีต่อญาติมิตรและผู้ที่ยกย่องกันเป็นที่ประจักษ์อยู่โดยทั่วไป ท่านจึงเป็นผู้ใหญ่ที่ได้รับความรักเคารพของชาวเชียงใหม่—ลำพูน รวมทั้งข้าราชการทหารพลเรือนซึ่งได้มารับราชการในจังหวัดดังกล่าว ยังความนับถือและเป็นเกียรติแก่ลูกหลานตลอดจนคนชาติจนถึงปัจจุบัน

ในทางกุศลกรรม ท่านปฏิบัติตนเป็นพุทธมามกาอย่างเคร่งครัด ใจบุญสุนทาน ทุกเช้าก็วัตรของท่านก็คือ ใต้บาตรด้วยตนเอง ยามใดที่บวชใช้ ท่านก็สั่งให้ผู้อื่นปฏิบัติแทนมิให้ขาดได้ ทั้งยังได้ร่วมทำบุญเป็นครั้งคราวกับชาวบ้านที่มาฝากกุศล สำหรับอนุสรณ์แห่งกุศลทานของท่านได้แก่การปฏิสังขรณ์วัดทุ่งเตา ซึ่งเป็นวัดเก่า หุตุโหมและปรักหักพังจนสำเร็จเรียบร้อยและพระสงฆ์ได้ใช้เป็นที่พักผ่อนและจำศีลภาวนาเป็นการสืบเนื่องความเจริญทางบรรพพระพุทธศาสนา

(๓)

ในชีวิตบั้นปลายแห่งวัยชราของท่าน ค่ายพระบารมีปกเกล้า ๆ
ท่านได้มีโอกาสเข้าเฝ้าสนทนากล้า ๆ ทั้งสองพระองค์อย่างใกล้ชิด ในพิธีทูล
พระขวัญ ถวายสาธิตอุทิศพระกร และถวายพระราชินีต่างประเทศซึ่ง
เป็นราชอาคันตุกะ อีกหลายพระองค์ด้วย

เจ้าแม่บัวเป็นโรคชรา และถึงแก่พิราลัย เมื่อวันที่ ๖ กรกฎาคม
๒๕๑๕ ขณะอายุได้ ๘๘ ปี ๑ วัน.

สมเด็จพระวันรัตน์หรรพราชชนนี โปรดเกล้าฯ ให้ร่วมโต๊ะเสวยพระสุธาร
๗ คัมภีร์วัน นครเชียงใหม่ วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๐

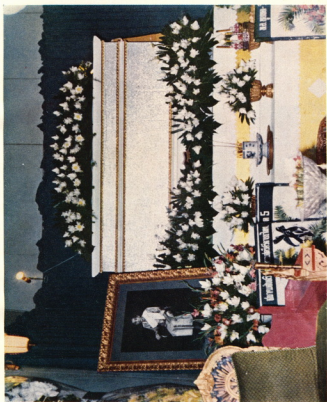
สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระอิสริยยศ ๗ โปรดเกล้าฯ ให้เจ้านายราชสกุลเพ็ญเชื้อเจ้า
๗ สอนักทดลองวรรณคดีกรณีย์มา สอนสุเทพ นครเชียงใหม่
เดือน มกราคม ๒๕๐๐

ในงานพิธี หล่อพระพวง และ หล่อพระธรร
สมเทษพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าหญิงเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี และ พระนางเจ้าสุวัทนา
มกุฎราชกุมารี ของ พ.อ.อ. เจียรนัยบุตร
เดือน พฤศจิกายน ๒๕๐๗

นางเอกสมาคมส่งเสริมวัฒนธรรมสตรีศรีล้านนาไทย เชียงใหม่
สภคณบดีธรรมสาร และ สมาชิกของสมาคม อวยพรเนื่องในวันรพชนบิโน

คำไว้อาลัย
เจ้าแม่กามแก้ว พิจิตโอสถ ณ ลำพูน

เห็นคนเลวทาบรอยไม้น้อยจิต
เจ้าแม่ล้นทับคนเคียนิกเลี้ยวใจ
ด้วยเจ้าแม่ล้นบุรณคุณสมบัติ
ใจซื่อสัตย์ดีจจริตละอาย
งามนิยมน้อมว่า "กามแก้ว"
จึงพรวนแพรวกังวาวทางนภ
บัญชาทิพาที่มีมารยาท
เอาชนะคนพาลด้วยขันที
ล้นเป็นแม่ของบุตรสุดที่รัก
ก็พิศระหว่างบุตรและมารดา
ด้วยแม่ดีเป็นศรีมงคลสั่ง
ให้ลูกดีเป็นศรีสืบวงศ์
เหตุนี้แลเจ้าแม่คือศรีเมือง
ทั้งจรรยาเตือนตาให้อาลัย
เทศกาลทั่วไปร่วมใจช่วย
โดยศรัทธาไมทหนาลาการ

เพราะจริตคนเลวนั้นเหลวไหล
คิดอาลัยถึงอยไม่ว่าย
เกียรติประวัติพร้อมหอมไม่หาย
โดยเชื้อสายราชศักดิ์ช่วยรักจง
เป็นเครือแถมราชประยูรตระกูลสูง
ยิ่งกว่าพงศ์กษัตริย์
ล้นเชื้อชาตินารักศักดิ์ศรี
จำเรณศิริล้นบัพัตมา
เกียรติศักดิ์ครบถ้วนดรรเมกคำ
แท้เกิดมาช่วยดำรงซึ่งวงศ์
จำเรณวงศ์้านามหาศาล
พดุงฐานบุตรธิดาเมื่อน้ำไป
งามประเทืองเกียรติยศเด่นดีได้
อีกน้ำใจใบบุญสุนทรทาน
ร่วมมือด้วยอวยกศลผลไพศาล
เข้าร่วมงานทวักพัฒนา

เจ้าแม่ยายเหมือนไฟทวงใหญ่คับ
ความมืดคลุ้มคลมเรือนบุตรธิดา
เหลียวซ้ายหาเจ้าแม่แลเปล่าตา
เหลียวขวาหาเจ้าแม่แลเปล่าใจ
เหลียวเห็นรูปเจ้าแม่แลสง่า
เห็นเวรตาเจ้าแม่งามความปราณี
ถ้าพลกได้แม่จะพลอดกลองงาน
จนจากไปยังจำไก่อไครเมตตา
ทุกคนที่เจ้าแม่มีปราณีเขา
ว่าเจ้าแม่สอนทำความเจริญ
คนไม่หยอขอยพนลกผ่านพบ
ตเจ้าแม่แลละม้ายคล้ายจะเทือน
เป็นพระคุณอันเกล้าทุกเช้าค่ำ
ลูกจะตั้งใจทำแต่ความดี
ขอเศษบุญช่วยอำนาจผล
ให้เจ้าแม่สุขกายสบายนาน

สว่างดับลอยเร่จากเคหา
เจ้าแม่ขาเจ้าแม่ล้นคลไคลโลก
เหลียวขวาหาเจ้าแม่แลที่ไหน
เหลียวหลังไปเปล่าเปล่าเปล่าคร่ำครวญ
คู่ที่ทำงานว่องไวสกลไศศรี
เหมือนอรวิศนรจับบันนันทา
ขอจงอายุหม่นกว่าฉันเทอญ
ยังมาเล่าว่าพันพุดสร้อยวิญ
จับใจเพลิดเพราะให้ไม่เลือน
หากคนครบดังเจ้าแม่ไม่มีเหมือน
ให้ลูกเขียนแยมรักสามัคคี
ลูกยังจำคำทวงมรดกได้ถนัด
เพื่อเทอศเกียรติพระคุณนี้ตลอดกาล
จากกุศลลือกอทิศพิชจำน
ทิพย์สถานชั้นดุสิตเป็นนิตยเทอญฯ—

ธก=ธรรมโกศลวรวร

จอมพลทูลขจรพรวิสุทธิ

มดระหลอ ๗

รำลึกพระคุณท่านเจ้าแม่

วันที่ ๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ เป็นวันที่ลูกได้รับความเศร้าโศกอย่างยิ่งอีกวาระหนึ่ง หลังจากที่ถูกได้สูญเสียคุณแม่ไป เมื่อวันที่ ๒๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๔ ซึ่งเป็นระยะเวลายาวนานพอที่จะทำให้ลูกคลาญความอาลัยลงได้บ้าง เมื่อเจ้าแม่มาจากไปเช่นนี้ ความทุกข์ก็ยิ่งทับถมทวนวนอีก สุดที่ลูกจะพรรณนาได้

พระคุณของเจ้าแม่คือพระพรหมของบุตรสุดที่ จะหาสิ่งใดมาเปรียบได้ เจ้าแม่ประกอบแต่กรรมดี บำเพ็ญตนเป็นที่พึ่งของครอบครัว วงศาคณาญาติและบริวาร เป็นที่เคารพรักของบรรดามิตรตลอดจนผู้ที่คุ้นเคยคบหาสมาคมกันมา

ภารกิจในครอบครัว นอกจากจะดูแลทรัพย์สินให้เป็นระเบียบเรียบร้อยแล้ว เจ้าแม่รับเอาภาระในการเอาใจใส่เลี้ยงดูอบรมบุตรธิดาที่ท่านได้ให้กำเนิดเสียเองเพื่อมิให้ลูกพ้อมักกังวลในอันที่จะปฏิบัติหน้าที่ราชการ จนกระทั่งเมื่อมีหลานจนถึงเหลน ท่านก็มีได้ลดปลดเปลื้องหรือแบ่งเบาภาระลงแต่อย่างใด ท่านคงปฏิบัติเช่นเดิมและดูเหมือนจะยิ่งกว่าเสียด้วยซ้ำ ส่วนญาติสนิทมิตรสหายหรือบริวาร ท่านก็ไม่เคยละเว้นการช่วยเหลือในยามมีทุกข์ ตลอดจนมีความห่วงใยอาทรความเป็นอยู่ของผู้รับใช้ใกล้ชิดคอยอยู่เสมอมิได้ขาด

ก่อนท่านจะล้มเจ็บครั้งสุดท้าย ยังกำชับลูกมิให้ทอดทิ้งเขาเหล่านั้น เหมือนดังเช่นท่าน คล้ายเป็นนางสังหรณ์ทำให้ลูกรู้สึกเศร้าสลดใจในความห่วงใยของท่านที่มีต่อบุคคลเหล่านั้นเป็นที่สุด

คุณพ่อเป็นแพทย์และต้องทำงานหนักในหน้าที่ เพราะในเจตนาแพทย์มีจำนวนน้อย ผู้เจ็บป่วยมีมากต้องคร่ำเคร่งการทำงานจนทำให้เป็นโรคหัวใจโต ได้ถึงแก่กรรมก่อนเจ้าแม่ ๑๖ ปี ยังความเศร้าโศกเป็นที่สุดในช่วงชีวิตของเจ้าแม่ ลูก หลานและญาติมาครั้งหนึ่งแล้ว แต่ยังคิดถึงเจ้าแม่อยู่เป็นมิถุนขวัญปลอบประโลมใจพอเป็นที่อบอุ่นของวงศ์สกุลตลอดมา

เจ้าแม่อยู่กับลูกมาเป็นเวลาอันยาวนานจนไม่เคยนึกว่าท่านจะต้องจากไป การจากไปของท่านจึงนำความวิปโยคเศร้าสลดใจมาสู่บรรดาลูกหลาน วงศาคณาญาติ และบริวารผู้ซึ่งเคยได้รับความเมตตากรุณาจากท่านเป็นอย่างยิ่ง

ในระหว่างเจ้าแม่ป่วยอยู่นั้น นายแพทย์นพรัตน์ บุณยเลิศ ซึ่งเป็นแพทย์ประจำตัวและนายแพทย์ทุกท่านแห่งโรงพยาบาลนครเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้กรุณาช่วยเยียวรักษาท่านอย่างสุดความสามารถเพื่อช่วยชีวิตท่านไว้ แต่เนื่องด้วยวัยชราของท่านมีมากแล้ว จึงสุดท้ายแพทย์จะเยียวยาได้ ท่านจึงจากไปด้วยความสงบ ซึ่งข้าพเจ้าขอขอบคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้ด้วย

บรรดากัลปนาผลที่ลูก หลาน หลาน วงศาคณาญาติ บรรดาญาติมิตร และผู้ที่เคารพนับถือได้พร้อมใจกันร่วมบำเพ็ญกุศลทดแทน

พระคุณในวาระนี้ หากเจ้าแม่มีญาณเวทย์ใด ๆ พอจะหยั่งทราบได้ก็คงจะอนุโมทนาปรีดีปราโมทย์ และขอจงได้รับกุศลทักษิณานุประทานทั้งมวล หลีกหลานและทุกท่านได้ตั้งใจบำเพ็ญอุทิศให้ด้วยความเคารพรัก และอาลัยอย่างสุดซึ้ง

ด้วยอำนาจแห่งกุศลอันนี้ และบรรดากรรมดีที่เจ้าแม่ได้บำเพ็ญมาแต่ท้นหลัง จงคลบบันดาลให้เจ้าแม่ได้ประสบแต่อิฏฐารมณ์ในสัมปรายภพตลอดกาล เทอญ.

จากลูก

หันเอก นายวรการบัญชา น้อง หลาน หลาน

คำปรารภ

เนื่องด้วยข้าพเจ้ามีความประสงค์จะพิมพ์หนังสืออนุสรณ์เพื่อ
แจกเป็นบรรณาการแก่บรรดาญาติมิตรและท่านผู้มีเกียรติที่ได้กรุณา
สละเวลาอันมีค่าให้เกียรติมาในงานสถาปนาภิเศกมรดกของข้าพเจ้า
ในเดือนพฤษภาคม สกน

โดยเหตุที่มารดาของข้าพเจ้ามีกำเนิดในสกุลเจ้านายฝ่ายเหนือ
จึงควรต้องหาหนังสือที่เกี่ยวกับเรื่องราวของเมืองเหนืออันเป็น
สารคดีชวนอ่าน และยังไม่แพร่หลายนักมาพิมพ์เป็นบรรณาการ เพื่อ
ที่ได้พยายามค้นหาและตรวจดูแล้ว ปรากฏว่าหนังสือที่เป็นสารคดี
ดังกล่าวส่วนมากได้พิมพ์กันมาหลายครั้ง บางเรื่องก็เพิ่งพิมพ์เมื่อไม่
นานมานเอง แต่ในที่สุดก็ค้นพบว่า มีหนังสืออยู่สองเรื่องซึ่งม
สาระเป็นที่ถูกใจอย่างยิ่ง มีคุณค่าควรแก่การพิมพ์แจกในงานครั้งนี้
ก็คือ :-

๑. โคลงนิราศหวิญชัย

๒. มังรายศาสตร์

ซึ่งท่านศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร เป็นผู้ค้นคว้าเรียบเรียง
ไว้ทั้งสองเรื่อง หนังสือทั้งสองนี้ท่านต้องใช้เวลาค้นคว้ามาด้วยความ
อุตสาหะอยู่หลายปี ดังที่ปรากฏอยู่ในคำปรารภของท่านผู้

(ข)

เรียบเรียง คำนำ และความคิดเห็นของท่านผู้ทรงคุณวุฒิในทาง
อักษรศาสตร์ วรรณคดี โบราณคดี ซึ่งได้บันทึกประกอบเรื่องไว้แล้ว

ข้าพเจ้าจึงได้ขออนุญาตท่านผู้เรียบเรียงจัดพิมพ์ขึ้นอีก ซึ่งก็
ได้รับอนุญาตให้พิมพ์ได้ตามความประสงค์ ยิ่งกว่านั้นท่านผู้เรียบเรียง
ยังรับภาระเป็นผู้ตรวจปรึฟให้ด้วยตนเอง ตลอดจนตรวจแก้ไขเพิ่มเติม
ข้อความให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ทั้ง ๆ ที่ในขณะนั้นท่านก็มีงานราชการ
อยู่เต็มมือทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกซาบซึ้งในความไม่ตรึงตัวของท่านที่ได้มี
ส่วนช่วยเหลืออย่างมากให้การพิมพ์หนังสือทั้งสองเรื่องสำเร็จลง
ไปด้วยดี อีกด้วย

ในโอกาสนี้ ข้าพเจ้าจึงขอขอบคุณต่อท่านศาสตราจารย์ ดร.
ประเสริฐ ณ นคร เป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

หน้าเอก

(นายवरการบัญชา)

๒๖ พ.ค. ๒๕๑๖

คำปรารภในการพิมพ์ครั้งที่ ๒

พันเอก นายวรการบัญชาได้ให้เกียรติข้าพเจ้า โดยจะนำโคลงนิราศ
ทริภุชชัยไปพิมพ์แจกในงานฌาปนกิจศพ เจ้าแม่กามแก้ว ณ ลำพูน ผู้เป็น
มารดา คำอธิบายโคลงเรื่องนี้ ข้าพเจ้าได้เรียบเรียงขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๘๗
และสมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย พิมพ์เป็นรูปเล่มครั้งแรกใน
พ.ศ. ๒๕๐๓ จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม จำหน่ายเล่มละ ๗ บาท แต่กระนั้น
ก็หาผู้ซื้อไม่ใคร่ได้ จนบัดนี้หนังสือได้หมดไปเอง มีผู้ต้องการใช้หนังสือนี้
อีกมากแต่กลับหาซื้อไม่ได้

โคลงที่สุภาพบังคับใช้คำวรรณยุกต์ เอกเจ็ด โทสี่ และยอมให้ใช้คำ
ตายแทนคำวรรณยุกต์เอกได้ คุณเชนิต อยู่โพธิ์ ได้กรุณาชี้แจงว่า กวี
โบราณถือว่าคำที่มีเสียงสระอำจัดเป็นคำวรรณยุกต์เอกได้เช่นกัน คุณโสม
พัชรสันเทียร ได้เทียบภาษาอีสานกับคำอธิบายของข้าพเจ้า และเขียนบทความ
ลงในวารสารของสมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย ปีที่ ๔ เล่ม ๑
คุณสงวน รอดบุญ ได้ศึกษาเทียบกับภาษาลาวในวารสารเดียวกัน ปีที่ ๘
เล่ม ๑ นอกจากนี้ คุณวิจิตร ยอดสุวรรณ ได้ศึกษาสถานที่โบราณตามที่
ปรากฏอยู่ในหนังสือเล่มนี้เทียบกับตำนานต่าง ๆ ซึ่งได้ขออนุญาตนำมาลง
ไว้ท้ายหนังสือเล่มนี้แล้ว

ในการพิมพ์ครั้งที่ ๒ นี้ ข้าพเจ้ามีเวลาเขียนใหม่ทั้งหมดไม่ถึง ๕๐
ชั่วโมง ฉะนั้น จึงได้ลอกความโคลงอย่างรีบเร่ง พอให้เห็นแนวทางการ

หมายของโคลง โดยไม่คำนึงถึงความไพเราะแต่ประการใด หวังว่าคงจะมี
ผู้ศึกษาค้นคว้าและปรับปรุงโคลงเรื่องนี้ให้ดีขึ้นในโอกาสต่อไป

โคลงนิราศหริภุญชัย แต่งขึ้นแต่ พ.ศ. ๒๑๔๐ หรือก่อนนั้นขึ้นไป
เข้าใจว่าอาจแต่งขึ้นใน พ.ศ. ๒๐๖๐ เมื่อพระแก้วมรกตยังประดิษฐานอยู่
ที่เชียงใหม่ ภาษาเก่ามากจนยากที่จะหาผู้อ่านให้เข้าใจได้ คำอธิบายเล่มนี้
จะช่วยให้เข้าใจความหมายของโคลงได้ดีขึ้นพอสมควร ขอให้คุณความดี
ทั้งนี้และกุศลทักษิณานุประทาน ซึ่งพันเอก นายวรการบัญชา ได้นำเพ็ญและ
จัดพิมพ์คำอธิบายโคลงเล่มนี้ จงเป็นเมตตากุศลศลบันดาลให้เจ้าแม่กวนอิม
ณ ลำพูน ประสพสุขในสัมปรายภพโน้น เทอญ.

ประเสริฐ ณ นคร

๒๑ D.N. ๒๔๑๖

คำนำ ของ เสฐียรโกเศศ

โคลงนิราศหริภุญชัย เป็นหนังสือเรื่องหนึ่งซึ่งหอสมุดแห่งชาติ
เคยตีพิมพ์มานานมาแล้ว ข้าพเจ้าเคยอ่านแต่ไม่เคยอ่านจบเรื่อง เพราะมีคำ
เก่าซึ่งเป็นภาษาถิ่นภาคพายัพอยู่มาก อันที่จริงคำเหล่านี้ที่เป็นคำโบราณ
ของภาษาถิ่นก็มีเหมือนกัน ได้อ่านพบคำที่มีอยู่ในโคลงนิราศหริภุญชัย
หลายแห่ง มีจำนวนพอจะอ่าน แต่ไปคิดหาคำมีคำโบราณอยู่มาก จึง
ไม่ทำให้เกิดอารมณ์เห็นภาพที่กว้างไว้ด้วยถ้อยคำให้ได้แจ้งชัด อันเป็น
หัวใจของการอ่านหนังสือวรรณคดีของโบราณที่ทำให้เกิดอารมณ์ เหตุนี้
การศึกษาเรื่องวรรณคดี จึงต้องพึงมีความรอบรู้เรื่องถ้อยคำทางอักษร-
ศาสตร์และความรู้อื่นอันเป็นความรู้รอบตัว เป็นผู้อธิบายให้ฟังถึงที่สอกลัน
อยู่ในมหาวิทยาลัยและในโรงเรียนต่าง ๆ เป็นการสอนที่เรียกว่าการวิจารณ์
เรื่องวรรณคดีในแง่แปลความหมาย (Interpretative Criticism) ต่อมานาน
อีกหลายปีเหมือนกัน ข้าพเจ้าได้มีโอกาसानันต์ฉบับนิราศหริภุญชัย ซึ่ง
คร. ประเสริฐ ณ นคร ได้เขียนคำอธิบายคำยากซึ่งมีอยู่ในโคลงเรื่องนั้น
ประกอบไว้ในเนื้อหาของเรื่องด้วยตลอดไป ข้าพเจ้าก็พอใจ เพราะทำให้
ได้ความรู้คำแปลก ๆ ที่ต้องการจะทราบอยู่แล้วได้มากคำ และทั้งให้เข้าใจ
ความหมายของโคลงบทต่าง ๆ ที่มีอยู่ในหนังสือเรื่องนั้นได้ขึ้น การชำระ
และจัดทำคำอธิบายหนังสือวรรณคดีของเก่า ถ้าเป็นผู้ไม่มีพื้นความรู้มาแต่
เดิมและไม่มีใจรักก็ทำไม่ได้ เพราะจะต้องค้นและสอบเทียบกับที่อื่นเสีย
เวลา ไม่ใช่วันหนึ่งหรือสองวัน ตลอดจนแนววินิจฉัยคำ ก็ต้องให้เป็นไป

ตามหลักแห่งวิชาของการวินิจฉัยคำ ซึ่ง ดร. ประเสริฐ ณ นคร ก็กระทำไ
 เป็นอย่างดี เพราะได้ผ่านการศึกษาระดับสูงมาแล้ว ข้าพเจ้าพบ ดร. ประเสริฐ
 ณ นคร ที่โต ก็ได้ถามว่าเมื่อใดจะตีพิมพ์โคลงนิราศทริภุชชัยซึ่งมีคำอธิบาย
 สกัที่ จะได้เป็นประโยชน์แก่การศึกษาวรรณคดี ซึ่งต่อไปจะต้องศึกษา
 ขยายวงไปถึงถิ่นต่างๆ ด้วย เพราะด้วยความเจริญก้าวหน้าทางเทคนิคทำ
 ให้ถิ่นต่างๆ ติดต่อกันได้อย่างใกล้ชิด เสมอว่าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
 ดร. ประเสริฐ ณ นคร ตอบว่ายังไม่พร้อมและยังไม่ถึงเวลาที่จะตีพิมพ์ จน
 เมื่อมีการจัดตั้งสมาคมภาษาและหนังสือขึ้น ทางสมาคมมีประสงค์จะออก
 หนังสือวารสารเป็นแถลงการณ์ของสมาคม จึงได้พูดถึงเรื่องนิราศทริภุชชัย
 อีก ในที่สุด ดร. ประเสริฐ ณ นคร ก็ยินดีสละตนเจบบั้ให้มาตีพิมพ์ ซึ่ง
 สมาคมรู้สึกขอบคุณเป็นอย่างยิ่ง และเพื่อให้ ได้ตีพิมพ์เรื่องนี้จบทั้งเรื่อง
 เป็นเล่มโดยเฉพาะ เป็นการส่งเสริมการศึกษาวรรณคดีไทย หนังสือโคลง
 นิราศทริภุชชัยจึงได้มีโอกาสเกิดเป็นเล่มขึ้น หวังว่าท่านที่ได้อ่านหนังสือ
 เรื่องนี้คงจะได้รับความเพลิดเพลินจากหนังสือนี้ไม่เอย โดยเฉพาะผู้ซึ่งรักการ
 ศึกษาทั้งที่ข้าพเจ้าได้ประสบมาแล้วด้วยตนเองจะนั้

“เสฐียรโกเศศ”

ราชบัณฑิตยสถาน

วันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๐๓

คำปรารภ

โคลงนิราศหริภุญชัยฉบับนี้ ข้าพเจ้าได้สอบถามกับต้นฉบับเชียงใหม่อยู่เป็นเวลาหนึ่งปี จึงพิมพ์ขึ้น ๒-๘ ตำนาน ใน พ.ศ. ๒๔๔๗ แล้วส่งไปให้ท่านเจ้าคุณอนุমানวราชชน กุณธรนิต อยู่โพธิ์ คุณแป๊ะดอง ณ นคร ม.ร.ว. สุนทราภิก ขวัญศิริกุล และห้องสมุดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สืบหาบิต่อมาจึงได้นำลงตีพิมพ์ในวารสารของสมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย

หนังสือนี้สำเร็จเป็นรูปเล่มขึ้นมาได้ ด้วยอาศัยการส่งเสริมของสมาคมภาษาและหนังสือตามโครงการส่งเสริมการอ่านอักษรไทยโบราณ ต้นฉบับเชียงใหม่เป็นใบลาน มีอายุประมาณ ๑๒๐ ปี จารึกด้วยอักษรพื้นเมืองเชียงใหม่ ซึ่งมีลักษณะงดงามแบบอักษรมอญ พม่า และบางฉบับก็จารึกเป็นอักษรขอมไทย คืออักษรที่กลายไปจากลายสือไทยของพ่อขุนรามคำแหง อักษรแบบหลังนี้ปรากฏอยู่ตามศิลาจารึกทั่วไปในภาคพายัพสมัย ๒๐๐-๔๐๐ ปี ล่วงมานี้ และเท่าที่พบในใบลาน ๕ ผูก เป็นโคลงนิราศหริภุญชัย ๒ ผูก โคลงเรื่องนางสังกา ๑ ผูก และโคลงมั่งทรงาศิเมืองเชียงใหม่ ๒ ผูก อักษรแบบนี้เกือบไม่มีผู้อ่านออกแล้ว ฉะนั้น ถ้าใครได้ไปไม่รู้คุณค่าก็อาจโยนทิ้งเสีย ข้าพเจ้าเชื่อว่าอาจมีวรรณคดีอีกหลายเรื่องที่เขียนด้วยอักษรขอมไทยตกค้างอยู่ตามบ้าน วัด หรือถ้า ทางจังหวัดภาคเหนือ ถ้าผู้ใดได้พบเห็นควรจะส่งมอบให้หอพระสมุดเก็บรักษาไว้เป็นสมบัติของชาติสืบไป

เมืองค่ายท่ามหาหมื่น แห่งวัดเจ็ดยอดหลวง และ ท่าหมื่น แห่งวัด
เชียงหมื่น มรดกภาพไปหลายปีแล้ว จึงไม่ทราบว่าเป็นฉบับโคลงนิราศ
หริภุญชัยทั้ง ๕ ผูกไปตกอยู่กับผู้ใด วัดเจ็ดยอดหลวงได้รับหนังสือใบลานของ
ท่านมหาหมื่นเรื่องอื่น ๆ ไว้หลายพันผูก แต่โคลงเรื่องนี้สูญหายไป ทางวัด
เชียงหมื่นเหลือแต่โคลงเรื่องมัจฉาทิวาตเชียงใหม่ ๑ ผูก และ कुछเสงวน ไซติ-
สุรรัตน์ไป ได้เรื่องเดียวกันนี้กับโคลงเรื่องนางสังกามาจากอำเภอสอยค้ออีก
อย่างละ ๑ ผูก ผู้คัดเรื่องมัจฉาทิวาต ชื่อสุรินทร์ เป็นผู้คัดโคลงนิราศหริภุญชัย
ด้วย และได้คัดไว้ในปีที่เดียวกัน คือ พ.ศ. ๒๓๘๑ โคลงท้ายเรื่องมีดังนี้

สุรินทร์เขียนจัดด้วย	อัครา
ยักควาวมัจฉาทิวาต	ผาบผาย
เชียงใหม่เขตล้านนา	ไทยท้ว หิศเ่อ
เป็นก้นโองไว้อ้อ	เผ่าผู้ประสงค้เส็น

อนึ่ง พุทธวงศ์ภิกษุ ได้คัดเรื่องนี้ไว้ก่อนหน้านั้น ๑ ปี จึงสรุปได้ว่า
สุรินทร์เป็นแต่เพียงผู้คัด ไม่ใช่ผู้แต่งโคลงเรื่องมัจฉาทิวาต และโคลงนิราศหริ-
ภุญชัยก็คงจะสรุปได้เช่นเดียวกัน

โคลงมัจฉาทิวาต เป็นเรื่องสมัย พ.ศ. ๒๑๕๗ ตอนหนึ่งได้กล่าวอ้างลา
พระแก้วไว้ด้วย อันที่จริงแม้ในยุคนั้นยังมีผู้กล่าวถึงหอพระแก้วที่วัด
เจ็ดยอดหลวงอยู่เสมอ จึงน่าสงสัยว่าอาจจะอ้างลาพระแก้วทั้ง ๆ ที่พระแก้ว
ไม่ได้ประดิษฐานอยู่แล้วก็ว่าได้ นอกจากนี้ มีโคลงบทหนึ่งบรรยายถึง
เรื่องมัจฉาทิวาตครบคำแพ่งทุกคำ และท่านมหาหมื่นคงอาศัยโคลงบทนี้

ช่วยยืนยันว่า กำแพงเมืองเชียงใหม่นั้นที่สองสร้างขึ้นโดยมั่งทรงบุญแรงนอง
(คุณนายเหตุนัยเรื่อง) แต่ที่จริงมีมั่งทรงอยู่อีกหลายองค์ และองค์ที่ปรากฏ
ในโคลงนี้เป็นชนลูกหลานของบุญแรงนอง

ข้าพเจ้าควรจะเขียนเรื่องเสียใหม่ และแปลใจความเป็นบทๆ ไป
แต่ประโยชน์ที่จะได้คงไม่เท่ากับที่จะเรียบเรียงงานชิ้นนี้ ให้ผู้สนใจช่วยกัน
ศึกษาต่อไป ในที่สุดนี้ ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณท่านเจ้าคุณอนุমানราชชน
คุณธนิต อยู่โพธิ์ คุณเปลื้อง ณ นคร คุณทวี ทวีวรธนะ คุณเนตรวรรณ
บิณฑอง คุณมงคล งามวิสัย และสมาคมภาษาและหนังสือไว้ ณ ที่นี้ และ
ขอให้ภาษาไทยเป็นที่นิยมศึกษาของคนไทยและเทศอื่นๆ ขึ้นไปด้วย

ประเสริฐ ณ นคร

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

๒๓ ธันวาคม ๒๕๐๒

อธิบายความเบื้องต้น

โคลงนิราศทวิภูษชัย นับเป็นโคลงนิราศเรื่องแรกในวรรณคดีไทย สมเด็จพระอมรินทราบรมราชูปถัมภ์ทรงสนับสนุนไว้ว่า แต่งขึ้นประมาณ สามร้อยปีเศษแล้ว คือแต่งในปี พ.ศ. ๒๑๔๐ หรือก่อนนั้นขึ้นไป ทุกคนที่ได้อ่านโคลงนิราศทวิภูษชัยแล้วย่อมยอมรับว่าเป็นโคลงที่เก่าแก่มาก ทั้งไพเราะจับใจและเป็นแบบฉบับที่โคลงนิราศชั้นหลังได้เลียนมาใช้ เป็นอันมาก จึงควรแก่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง แต่ที่มีใ้แก่การศึกษากันอย่างจริงจังนั้นเป็นเพราะคติอยู่ที่ภาษาเก่ามากจนอ่านไม่ค่อยรู้เรื่อง จึงอยู่ ภาษาเหล่านี้ยังคงตกค้างอยู่ ทางถิ่นพายัพและอีสานบ้าง แต่ผู้รู้ก็เหลืออยู่น้อยเต็มที ครั้นจะปล่อยทิ้งไว้อีกชั่วรุ่นเดียว ผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีความรู้พอไ้ตาม ไ้คงจะหมดไปเป็นแน่แท้

อุปสรรคในการศึกษา เมื่อลงมืออ่านนิราศเรื่องนี้เข้าจริง ๆ แล้ว ก็พบความพยายามที่จะศึกษา เนื่องด้วยอุปสรรคต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๑. ศัพท์โบราณ แม้ถึงพจนานุกรมจะใช้ภาษาไทยโบราณมาจนบัดนี้ แต่หนังสือเล่มนี้มีศัพท์เป็นจำนวนมาก ซึ่งคนทั่ว ๆ ไปตีความหมายเสียหมด ต้องอาศัยผู้สนใจทางอักษรศาสตร์จริง ๆ จึงจะรู้ความหมาย เช่น มื่อน แปลว่า ตวีฉน์ ตวีอย่างที่ใช้ ขอสืบนี้มื่อนพม และ ตวีมื่อนน้อยจัก กล่าวคำไข ข้อง แปลว่า เหนียว หรือ เกาะหลัง เช่น จูงข้อง เมื่อเมื่อพิ

๒. ชื่อโบราณสถาน วิวาอารามต่าง ๆ บางวัดร้างไป บางวัด เปลี่ยนชื่อไป ผู้อ่านส่วนมากไม่ทราบ พยายามไปแปลชื่อเหล่านี้ แต่แปล

ไม่ออก เช่น ภูฏาราม เปลี่ยนเป็น วัดเจดีย์หลวง และในบท “ถึงถาป
อุปแปนได้ แต่ข้าปรารถนา” อุปแปน เป็นชื่อวัดซึ่งร้างไปนานแล้ว

๓. ศัพท์บาลีสันสกฤต นอกจากศัพท์ของดินพ่ายัพและโบราณ
แล้ว ยังมีศัพท์บาลีสันสกฤต ซึ่งสะกดการันต์ไม่ตรงตามแบบ ปันอยู่ด้วย
มาก ซึ่งข้าพเจ้าเองไม่เคยมีความรู้ทางนั้นมาเลย

๔. ต้นฉบับผิด การคัดลอกในสมัยโบราณทำกันบกพร่องมาก
ยิ่งเรื่องนี้คัดกันมาหลายต่อหลายชั่ว ส่วนผิดพลาดย่อมสะสมเพิ่มขึ้นทุกที
เช่น

๔๕. อารามรมเยศเมณ	มัจฉาย
นามคู่คำหลวงหลาย	เช่นท้าว
หกลีบเสียมผู้ยาย	ยังรอด รามนธ
แปงคู่ขน้องเหน้า	นาฏไธโรทา

ชั้นแรกสองแปลว่า มองดูอารามอันชื่อว่ามัจฉาย อันเป็นชื่อคู่กับ
พญามัจฉาย (ส่วนมากเขียนกันเป็นเม็งฉาย) ชื่อเช่นนี้มีอยู่หลายหลาย (เช่น
ทั้งเป็นชื่อ วัด สะพาน ฯลฯ) มาถึงบาทตาม เขาอยู่หลายวันไม่ทราบว่า
“หกลีบเสียมผู้ยาย” จะหมายถึงอะไรได้ ไต่ถามคนแก่ว่า เสียม เคยเป็น
มาตราวัดทางยาวหรือไม่ ก็ไม่เคยมีใครเคยได้ยิน จนกระทั่งไปอ่านวิจารณ์
นิราศนรินทร์ของท่าน น.ม.ส. ทอน “ทราบสวามภูวจักรี เกลือกโกถึ”
ทำให้นึกเอะใจว่า เสียมผู้ นีคงคัดผิดไปจากคำว่า สยามภู นีเอง และถ้า
เป็น สยามภู มีวรรณยุกต์เอกต้องตามข้อบังคับแห่งโคลงด้วย ยาย แปลว่า

เรื่องราย เมื่อได้ความว่ามีพระพุทธรูปหกสิบองค์แล้ว ต่อมาพบในหนังสือ
สังคยวงศ์ว่า พญาเม็งรายสร้างสุวรรนเจดีย์ไว้พระพุทธรูปหกสิบองค์ ที่
กุ่มภวนนคร เข็ทัก (หนังสือนี้แปลงชื่อสถานที่เป็นนาดีทั้งหมด) ส่วนใน
ตำนานมรดกศาสนากล่าวไว้ว่า สร้างวัดกู่คำ มีเจดีย์สี่เหลี่ยม เหลี่ยมหนึ่งมีพระ
พุทธรูปสิบสององค์ เขาใจว่าผู้คัดลอกอ่านเลขสิบห้าเป็นสิบสี่ไป และเลขดิน
พาดัพ เสด็จกับเสธห้าต่างกันเพียงเล็กน้อย แต่ กู่คำ กับ สุวรรนเจดีย์
แปลความได้ตรงกัน จึงแน่ใจว่าคำนั้นชื่อ วัดกู่คำ หาใช่วัดกู่คำ ทั้งใน
ต้นฉบับไม่

ตามลักษณะที่บรรยายมาตรงกับลักษณะของวัดเจดีย์เหลี่ยม จึงทำ
ให้สงสัยว่าจะเป็นวัดเดียวกัน ครั้นไปสอบดูสถานที่แล้วได้พบวัดเจดีย์เหลี่ยม
มีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมจริง แต่มีพระพุทธรูปด้านละสิบหกองค์ เกือบหมก
ปัญญาคิด บังเอิญได้พบพระมหาหมื่นแห่งวัดเจดีย์หลวงซึ่งเป็นที่น่าถือว่า
มีความรู้ทางประวัติศาสตร์ดียิ่งในเชียงใหม่ผู้หนึ่ง ให้คำอธิบายว่าวัดเจดีย์
เหลี่ยม เดิมชื่อว่าวัดกู่คำ เมื่อแรกมีพระพุทธรูปอยู่หกสิบองค์เท่าจำนวนเมื่อ
ของพญาเม็งรายผู้สร้าง ต่อมาหลวงโย ๆ ปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่เมื่อสิบกว่าปี
มานี้ และสร้างเพิ่มขึ้นอีกสององค์ รวมเป็น ๖๔ องค์ เท่าอายุของท่าน สอบ
ถามผู้เฒ่าผู้แก่แถววัดนั้นก็ได้รับความเห็นเดียวกัน ที่ตรงนั้นเดิมเรียกว่า
เวียงกุ่มกาม ปัจจุบันนี้เกือบไม่มีคนรู้จักแล้ว

ต่อมาได้ต้นฉบับโบราณมาสามผูก ล้วนใช้คำว่า กู่คำ และ สยมภู
หรือ ลำภู ตรงตามที่สันนิษฐานไว้ เพียงเท่านั้นที่ได้ความคิดตรงกับโคลงตอน
ที่ว่า “แบ่งกุ่มขุนน้องหน้า” คือสร้างอุทิศให้เมีย เรื่องนี้ คุณธนิต อยู่โพธิ์

มีความเห็นว่า สร้างเป็นกุฏิไว้กระคกเมื่อพญาเมืองราช ข้าพเจ้าไปสอบ
ทันฉบับเดิมเห็นเขียนเป็น กู บ้างก็มี และ นายมงคล งามวิสัย ผู้ช่วย
ข้าพเจ้าเคยถึงในเรื่องนี้ไว้ครั้งหนึ่งแล้ว จึงเห็นสมควรจะเป็นคงว่ามากกว่า
สร้างเท่าจำนวนเมื่อ (พงศาวดารโยนกว่าสร้าง จ.ศ. ๖๕๐)

ท่านมหาหมื่นได้กรุณาให้อิมต้นฉบับโบราณมาสองฉบับ และท่าน
หมื่นแห่งวัดเชียงมั่นให้ฉบับที่นับว่าดีที่สุดมาอีกหนึ่ง เป็นอักษรดินพาสี
หนึ่งฉบับ และอักษรขอมไทย (กลายไปจากอักษรพอรูนรวมคำแห่ง) สอง
ฉบับ แต่ไม่จบและลายมือเต็มที่เสียหนึ่งฉบับ

ต้นฉบับของหอพระสมุดเป็นฉบับสมุดไทยสี่ฉบับ ฉบับที่หนึ่งและ
ที่สามต้นนิษฐานได้ว่าคัดลอกจากกัน และสองกับสี่ก็เช่นกัน เพราะที่ผิด
ก็ผิดเกือบเหมือนกัน จึงนับได้ว่ามีต้นฉบับเพียงสองชุดเท่านั้น นำประหลาด
ไม่น้อย ต้นฉบับที่กล่าวมาทั้งหมดคนผิดกันไปมาก บางคำไม่ตรงกันเลย
สี่ฉบับ ทั้งไม่อาจคัดสันได้ว่าอย่างไหนจะถูก จึงเป็นของแน่วับทความ
ที่เขียนขึ้นน้อยมจะต้องผิดพลาดอยู่ไม่น้อย แต่ข้าพเจ้ากล้านำเสนอท่าน
ผู้สนใจในอักษรศาสตร์ทั้งหลาย ก็เพราะเห็นว่าได้ต้นฉบับมาสอบทานเพิ่ม
ขึ้นอีกและได้ใช้เวลาเสาะแสวงอยู่หลายเดือนพอเป็นแนวทางให้อ่านเข้าใจได้
ดีกว่าเดิมอีกหลายเท่า ทั้งได้อาศัยความรู้จากท่านมหาหมื่น ท่านหนู คุณครู
ชุ่ม ณ บางช้าง ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญทางประวัติศาสตร์ล้านนาไทยอย่างออก
เยี่ยมทางสามท่าน

นี่แต่คง อาศัยคำว่า เมืองแก้ว ซึ่งแปลว่ามีฉลุศกที่สี่ นับอย่างจีน ซึ่ง
ตรงกับปีฉลูนพศกตามจุลศักราช กับใจความในโคลงบทที่ ๑๖ ว่า ไป

ให้พระพุทธรูปหัก สมเด็จพระนารายณ์ฯ จึงได้ทรงสันนิษฐานไว้ว่า
ต้องแต่งขึ้นราวสมัยพระเจ้าปราสาททอง และกวีทางใต้คงนำมาดัดแปลง
ราวสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ จึงน่าจะแต่งขึ้นในปัจฉิมสมัยกรุงศรีอยุธยา
พ.ศ. ๒๑๔๐ หรือก่อนหน้านั้นไป

ข้าพเจ้ามีความเห็นว่าโคลงนิราศทวิภูษณ์นี้เป็นเรื่องที่จัดเป็น
ตำนานไว้ใน พ.ศ. ๒๐๖๐ เพราะปรากฏตามโคลงบทที่ ๑๖ ว่า พระแก้ว
มรกตยังอยู่ที่วัดเจติยทัศเชิงใหม่ แต่ตำนานนี้จะแต่งเป็นโคลงที่เดียว
หรือจะมีผู้ดัดแปลงทีหลัง ขอร้องไว้ให้ท่านผู้อ่านศึกษาดูบ้าง สมัยที่พระ
แก้วมรกตอยู่เชิงใหม่^๒ พ.ศ. ๒๐๑๑-๒๐๔๑ ตรงกับปีเมืองเก่าเพียงปี
เดียวคือ พ.ศ. ๒๐๖๐ ^๓

จำนวนโคลง โคลงบทสุดท้ายฉบับหอพระสมุดแจ้งจำนวนไว้ว่า
“ร้อยเจ็ดสิบแปดประมาณ บทบาท มีแธ” นับสอบคู่ถูกต้อง แต่ใน
ฉบับเชิงใหม่แจ้งไว้ว่า “ร้อยแปดสิบเป็นประมาณ บทบาท มีแธ”
นับสอบคู่ฉบับครบมี ๑๔๓ บท ทั้งสองฉบับ เลือกคำที่อีกฉบับหนึ่งตอน
ท้ายขาดไป มีเพียง ๑๔๔ บท แต่พอสรุปได้ว่าที่ดัดแปลงมาสมัยสมเด็จพระ
นารายณ์นั้น คงมีเพียง ๑๔๔ บท แต่ของเดิมต้องมีมากกว่านั้นแน่
ตั้งแต่ได้จากบทที่ ๑๔๕ และ ๑๔๖

๑๔๕. ยังมีพ่อคู่กล่อม	ชายา
สองฝ่ายหนมัคคา	ม่ายแหม่ม
อันรียมทำอาทว	วอนเวท นานเฮย
ไกลกลั่นพลัดขู้แหม่ม	หากแหม่มระเหระหน

๑๔๖. จักไปพระพุทธรูปเจ้า	จตุคน
ยืนอยู่ป่าจินหน	แห่งโน้น
อันแรมมทวารงน	ลงายเช่น รักเอย
ขอโศคผายท้อพ้น	เพื่อแก้กรรมเรียม

สองบทนี้ ฉบับหอพระสมุดฯคัดกเอามารวมกันเป็นบทเดียวกัน
บทที่ ๑๔๓ ของหอพระสมุดฯ

ยังมีพระคู่คล้อย	จตุคน
ยืนอยู่ประจิมหน	แห่งโน้น

.... ๑๕ ๑

ตอนนี้ใจความบ่งชี้ว่าไม่ได้แต่งเติมขึ้นใหม่ แต่โคลงที่เกินขึ้นอีก
๔ บทนี้ ไม่มีหลักยืนยันว่ามีมาเดิมหรือแต่งใหม่ ต้นฉบับทางเชียงใหม่
สันนิษฐานได้ว่าคัดมาจากต้นฉบับคนละทางทั้งสามฉบับ แต่บทที่เกินที่
ตรงกันมีบทที่ ๗๑ กับ ๘๗ เท่านั้น ส่วนอีกสองบทที่อยู่หลังบทที่ ๓๕ นั้น
ตรงกันเพียงสองฉบับ และลำดับเลขหน้าบทก็ทิ้งว่างไว้เฉย ๆ มีหน้าซ้ำ
ยังเขียนแทรกไว้ด้วยว่า “จะเอาใส่ไว้ไหน” เป็นเชิงว่าผู้คัดสงสัยอยู่แล้ว
ว่าทำไมไม่มีเลขที่เหมือนบทอื่น

ข้าพเจ้ารักที่จะคิดว่าโคลงเรื่องนี้มี ๑๘๐ บทด้วยกัน ไม่นับบท
สุดท้ายซึ่งน่าพิเคราะห์ว่าโคลงบทที่ ๑๘๑ นั้น อาจแต่งเพิ่มขึ้นภายหลัง
โคลงบทอื่นค่งนาน หรือมีฉันทันโคลงทั้งหมดอาจแต่งขึ้นจากคำานานที่เขียน
ไว้เดิมก็เป็นได้ ส่วนอีกสองบทนั้นคงแทรกเข้ามาทีหลัง จึงขอลำดับเลขที่
ซ้ำคัง ๓๕ ๓๕ ก ๓๕ ข แล้วจึงไป ๓๖

ระยะทางที่ผ่านไป ออกจากเชียงใหม่ไปยังลำพูน ผ่านวัดพระสิงห์
แวงให้วัดพระพุทธสิหิงค์ ผ่านวัดทุ่งอยู่, วัดสิริเกิด, วัดผาเกียร (ชัยพระ
เกียรดี ?) ผ่านช้างกู่การาม (วัดเจ็ดยอดหลวง) วัดอุปเบ้น (ร้างไปประมาณ
ร้อยปีแล้ว) มาถึงสี่แยกกลางเวียงเชียงใหม่ให้หัวหมังราชของพญามังราย
(เหลืออยู่แต่ต้นโพธิ์) แวงวัดเจ็ดยอดหลวง ให้วัดพระอัสสการส ซึ่งเป็นประธาน
ในบึงจุมนันนี้ ให้วัดพระแก้วมรกตและรูปยักษ์ราชกุมภัณฑ์คู่ (ไม่ใช่คู่ที่ปรากฏ
อยู่เดี๋ยวนี้ เพราะเพิ่งสร้างขึ้นใหม่ในสมัยเจ้ากาวิละ) ผ่านวัดพ่อนสร้อย
และเชียงตอง (วัดหรือตลาด ?) ออกประตูเมือง ชื่อประตูเชียงใหม่

ผ่านวัดพันง่อม (ร้างไปนานจนไม่มีใครรู้จัก) วัดกู่คำ (วัดธาตุคำ)
วัดนางรวี (วัดยางทอง) ผ่านประตูเมืองชั้นที่สอง ชมเกวียน ผ่านอุทยาน
ถึงเวียงกุมกาม วัดกู่คำ (วัดเจ็ดยอดเหลี่ยม) ต่อจากนั้นหาทางไม่ได้แน่ชัด
บางทีจะผ่านพระนอนบ้านพิงค้าย ผ่านป่าผ่านยางหนุ่ม (วัดกองทราย) ถึง
บึงเก่าหัวฝาย แม่น้ำบึงสมัยนี้ย้ายไปจากเดิมหลายกิโลเมตรแล้ว คู่มือเอาเหตุ
เรื่องเวียงกุมกามท้ายเรื่อง ผ่านตลาดคันไรว (คล้ายคันไทร บางคนว่า
คันกร่าง) หยุดพักนอน หนึ่งคืน

พอข้ามไปถึงเมืองลำพูน ให้วัดพระธาตุ ชมสถานที่กลางคืน ดูการ
เพื่อนว่า การไต่เชือก การแสดงไต่คาบ ไปให้พระอื่น ซึ่งพระมหาสมณเถร
มาปฏิสังขรณ์ไว้ในสมัยพระมหาธรรมราชาที่ ๑ พระร่วงสุโขทัย กลับมาวัด
พระมหาธาตุอีก พระเจ้าแผ่นดินมาในงาน มีจุดดอกไม้ไฟ พักหนึ่งคืน
ลาพระธาตุกลับ

หลักการอ่านหนังสืออินพายัพ ก่อนเริ่มต้นหากได้ทราบถึงการอ่านออกเสียงแบบอินพายัพสักเล็กน้อยจะเป็นประโยชน์แก่การศึกษาศัพท์โบราณต่อไปเป็นอันมาก โดยเฉพาะตัวที่ใช้เขียนหนังสือมอญเหมือนกันดังนี้

หลักที่

		๑	๒	๓	๔	๕
วรรณ	กะ	ก	ข	ค	ฅ	ง
	จะ	จ	ฉ	ช	ฌ	ญ
	ฎะ	ฎ	ฏ	ฐ	ฒ	ณ
	ตะ	ต	ถ	ท	ธ	น
	ปะ	ป	ผ	พ	ภ	ม
เศนวรรณ	ย	ร	ล	ว	ส	ห พ อ

แต่อักษรหลักที่ ๑ เวลาอ่านผสมตัวแล้วส่วนมากอ่านเสียงจัตวา เช่น ปลาย อ่าน ป้าย

อักษรหลักที่สามและสี่ออกเสียงซ้ำกับหลักที่หนึ่ง แต่เสียงวรรณยุกต์คงเดิมเช่น คู่ อ่านว่า กู๊ เขียน ข้าง อ่านเป็น จ้าง (อีสานอ่านเป็น ข้าง) พาฬ อ่านเป็น ป่าป๊ ส่วน ปลา อ่าน ป่า

นอกจากนี้ ร ออกเสียงเป็น ฮ เช่น รัก อ่านเป็น ฮัก ตัว ฉ ไม่มี ใช้ตัว ส แทน เช่น ฉัน ใช้เป็น สัน

อักษรหลักที่ ๑ เมื่อควมกับตัว ร อ่านเป็นอักษรหลักที่ ๒ วรอก
 เคียวกัน เช่น กรณา อ่าน ขูณา กระดาน เป็น ขะดาน เปรด อ่าน
 เป็น เฟด คล้ายกับหลักภาษามอญและโรมัน กห-ข=kh ศัพท์โบราณเช่น
 เคียว เต้า ถาป ปลาก ก็ตรงกับ เทียว เทา ทราย และ ผาก นั่นเอง

หนังสือเล่มนี้ ข้าพเจ้ายังไม่พร้อมที่จะเขียน เพราะตั้งใจว่าจะขึ้นไป
 สอบสถานທີ່ที่เชียงใหม่พร้อม ๆ กับนายมงคล งามวิสัย ผู้ช่วยกันคว่าใน
 เรื่องนี้ จนใจที่คึกงานส่วนตัวหลายประการ แต่คุณเชนิค อยู่โพธิ์ ได้กรุณา
 แนะนำว่าควรเขียนเสียทีหนึ่งก่อน เพื่อผู้อื่นจะได้ช่วยกันศึกษาด้วย
 ข้าพเจ้านึกถึงความเจริญของวรรณคดีไทยเป็นใหญ่ จึงยอมเขียนทั้ง ๆ เพิ่ง
 เริ่มอ่านวรรณคดีได้เพียงปีเดียว หวังว่าท่านผู้อ่านคงกรุณาอภัยให้

ประเสริฐ วนคร

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พ.ศ. ๒๕๔๗

โคลงนิราศหริภุญชัย

(สอบกับต้นฉบับเชียงใหม่)

(ฉบับเชียงใหม่)

๑

กษัตริย์ทรงตั้ง	สิริสา
นบพระธรรมสงฆา	ผ่านเฝ้า
สน้ำสลุเบิกนามมา	ขอมเรียก รักเอ
ไทยตำบลเมืองเบ้า	ปล่านไว้วิวรรณ์

(ฉบับหอสมุดฯ)

กษัตริย์ทรงตั้ง	สิริสา
นบพุทธธรรมสาวกา	ผ่านเฝ้า
สน้ำสลุเบิกนามมา	ขอมเรียก รักแ
ไทยตำบลเมืองเบ้า	ผ่านไว้วิวรรณ์

กษัตริย์ - มือกต่างคอกบัว กระพุ่มมือ สิริสา - ศิริษะ ผ่านเฝ้า -
พระเจ้าแผ่นดิน สน้ำสลุ - บิณฑู ส่น้ำ - บิ ไทยตำบล - ไทย
ตำบล - หนองไทย คือ วิธินับปีแบบไทยเดิม รอบละ ๖๐ ปี เช่น เมืองเบ้า

ตรงกับบิณฑุ นพทก คือ พ.ศ. ๒๐๖๐ หรือจุลศักราช ๘๘๘ ใจ (ชวค) เปา (จตุ) ยี (ชาต) เม้า (เกาะ) สี่ (มะโรง) ใต้ (มะเส็ง) ชง้า (มะเมีย) เม็ค (มะแม) ตัน (วอก) เล้า (ระกา) เสค (จอ) โก (กุน) และท้าย ตก เมื่อเทียบกับจุลศักราชแล้ว เอกศก หรือเลขท้ายบิณฑุศักราชเป็น ๑ ตรงกับ กัถ ๒-กค ๓-รวง ๔-เต้า ๕-กา ๖-กาบ ๗-คับ ๘-ระวาย ๙-เมิง ๐-เบิก ปล่าน ป ควบกับ ร เป็น ผ จับ หอสมุคฯ จึงเป็นผ่าน แปลว่า ทำ หรือ แต่ง เช่น แปรบ้านไว้สอนปชา ชูผู้-จากวิทูรสอนหลาน แปร-แปลง-ทำ สร้าง ชูผู้-ทุกคน โกลงที่ ๑๘๐ ในนิราศทวิภูลุขัยว่า ปุณขสคบ้านแปงทูล ทิพอาช ญาเอย แปลว่า นำกำสรค (จึง) แต่งเรื่องนันทาชนาง วิวรรณ-การแสดง อรรถ-หรือความ

พนมมือขึ้นเหนือหัวไหว้พระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ และพระเจ้าแผ่นดิน บิณฑุเรียกตามพวกขอม แบบไทยเรียกบิณฑุเม้า แต่งไว้เพื่อแสดงถ้อยคำอันเพราะพริ้ง

(ฉบับเขียนใหม่)

๒

อัสสขุขมาสค้อย	สิบเอ็ด มิดเอ
เม็งแม่นกบโมเนศ	เนศบั้ง
จักสลายกาพย์กลอนเขม็จ	สาโรช รักเอ
ปางพรามรสวิ้ง	จากเจ้าเจียนสงาย

(ฉบับหอสมุด ฯ)

อาสขุขมาสด้วย	สิบเอ็ด
เม็งแม่นภูโมเม็ด	เนตรบ้าง
จักสลายภาพักลอนเซบั้ง	สาโรช วัณส
ปางพิราทรสว่าง	จากเจ้าเจียนสลาย

อัสสขุขมาส - อักขุข เคือนสิบเอ็ด ค้อย - คล้อย มิด - มิด
 เม็ง - มอญ แม่น - ถูก ตรงกับ ภูโม - วันอังคาร เม็ด - ชื่อ
 วันหนไทย นับเป็นรอบ รอบละ ๖๐ วัน ชื่อซ้ำกับปี เช่น มีปีเม็งเป้า ก็มี
 วันเม็งเป้า คู่คำ ไทยคำบล ในบทที่ ๑ บ้าง - แหว่ง เช่น จาริกพ่อ
 ชูรณคำแหง ว่า วันเดือนบ้างแปดวัน ไต่แก้ววันแรม ๘ คำ เนตรบ้าง
 หมายถึงพระจันทร์แรม เซบั้ง - ขบวน สาโรช - สารโหระ ข้อความ
 อันไพเราะ ราม (ไทยใหญ่) - ร้าง เช่น นาราม - นาร้าง เจียน - จาก
 โบราณใช้ จากเจียนคู่กันเสมอ บางท่านแปลว่าจากไปนาน โดยถือว่า
 เจียนมาจากจิร คือ นาน แต่จากทวาทศมาสบทที่ ๔๒ วันเจียนสุภาพินท
 ภัคเทรช จะเห็นได้ว่า เจียนตรงกับคำว่า จาก ฉงาย - ไกล

เคือนสิบเอ็ดล่วงไปสิบเอ็ดคำเคือนเมิกพระจันทร์แรม จะบรรยาย
 เป็นภาพักลอนอันไพเราะตามเมื่อที่เรศวรวังนางไปท่างไกล

(ฉบับเชิงใหม่)

ศุภสารวิธ้อย	คราวคราน
หริภุญชัยเขมฐิฐาน	ชาติคั้ง
สารพัดเขตรจักราพาล	พังคำ บดเนอ
ยามม่อนมัวรสยั้ง	จุงคั้งสดับสว

(ฉบับหอสมุดฯ)

ศุภสารเวียงวิธ้อย	คราวคราน
หริภุญชัยเขมฐิสถาน	ชาติคั้ง
สารพัดเขตขาพาล	พังคำ บดเทอญ
ยามม่อนมัวรสยั้ง	จุงคั้งสดับสว

คราน - เคลื่อนไป ชาติ - พระเจดีย์ (ต้นพาท) หริภุญชัย -
 ลำพูน เขมฐิ - พระพุทธเจ้า จักราพาล - ปริมาณพล จักรวาล ฉบับ
 หอสมุดฯ เป็น ขาพาล เพราะจักรวาลอ่านเป็นจักรา ต่อมาจักหล่นหายไป
 ม่อน - ทั่วฉนั้น เช่น ทั่วม่อนน้อยจักกล่าวคำไซ มัวรส - มีนเมารสรัก
 ยั้ง - หยุด

ข่าวสารอันเสนาะเรียบเรียงขึ้นเมื่อเดินทางไปเมืองลำพูนอันเป็น
 ที่ตั้งของพระเจดีย์พระพุทธเจ้า ผ่านเขตแดนหลายบ้าน เมื่อพินินเมารสรัก
 จงคั้งใจพังข่าวสารเด็ก

(ฉบับเขียนใหม่)

๔

สงสารสุดแต่ฟ้า	อินทร์สงน
นิราศสัตตชน	กว่าได้
จักรวิรายุบล	บาราศ นุชน
เป็นกันโลงหื้อให้	โลกแจ้งใจคะนิง

(ฉบับหอสมุดฯ)

สงสารทุกข์แค้นคง	อันลงน
นิราศสัตตชน	กล่าวได้
จักรวิรายุบล	บาราศ นุชน
เป็นคะโลงหื้อให้	โลกแจ้งใจคะนิง

สงสาร - การเวียนว่ายตายเกิด สงน - ลงน โกล ครอบที่ ๑๔๖
 สัต - ตี งาม กว่า - ไป ยุบล - ข้อความ เรื่องราว กันโลง -
 คะโลง - โกลง หื้อ - ให้ คะนิง - คะนิง

การเวียนว่ายตายเกิด (ความปรวนแปร) เป็นไปตามแต่ฟ้าและ
 พระอินทร์จะบัญชา (?) จึงทำให้ต้องจากผู้ที่ตั้งงามไปไกลได้ จะเขียน
 เรื่องจากนอกลงเป็นโคลงเพื่อให้โลกรู้ถึงความคิดในใจ

(ฉบับเชิงใหม่)

๕

ดวงเคี้ยวตุงฟ้า
เป็นป่นกามจร
บุญบาแต่ปางก่อน
แสนชาติยังขังเฝ้า

อัปสร
จุ่มเข้า
หักคำ นวายฤ
จิ้งจอกคณิง

(ฉบับหอสมุดฯ)

ดวงเคี้ยวตุงฟ้า
เป็นป่นกามาวจร
บุญบาแต่ปางก่อน
แสนชาติยังขังเฝ้า

อัปสร
เจืองเข้า
หักทำ นายน
จิ้งจอกคณิง

ดวง — เป็นลักษณะนามโบราณ ในไตรภูมิพระร่วงใช้กับ ชนมัตถ์
แหวน ใช้ คอกบัว พัด ทวาทศมาสใช้ ดวงเคี้ยว แทนผู้หญิง คือ
นางเคี้ยว เช่นเดียวกับบทนี้ อัปสร — นางฟ้า กามาวจร — โลกแห่ง
กามมี ๖ เจืองเข้า — เชื้อเจ้า เช่น โอรัส เจืองเข้า องค์ เจืองชั้น
จอมเมืองเจืองไท้ — จากเรื่องปลาตะเพียนทอง บอ แปลว่า ชายหนุ่ม
แต่ในที่นี้ บุญบา ทักมาจาก บุญบารมี ยัง — หยด ลุน — หลั่ง
เช่น ภาณุลุนปุนหลัง — ศิลาจารึกสุโขทัย ดำนวย — ชับบง ทำนวย

นางเคียวสวยยิ่งกว่านางฟ้า เป็นยอกในโลกแห่งกาม เป็นเชือกขั้วตรี
บุญบารมีที่สะสมไว้แต่ชาติก่อน ๆ ทั้งแสนชาติยังรออยู่จนมาทันกันหรือ
จึงได้สมกับที่คิดไว้ในภายหลังนี้

(ฉับเชิงใหม่)

๖

ดวงเคียวอาสาศเสยง	ภัทร์กับ
หงส์สรพเพชฌ์ลับ	ล่องแล้ว
อาไวยมีทันรับ	วรศาส นาเอ
จงจูงน้องแก้ว	ก่อนเจ้าตุลิตา

(ฉับทรสมุคดา)

ดวงเคียวอาสาศเสยง	ภัทร์กับ
หงส์สรพเพชฌ์ลับ	ล่องแล้ว
อาไวยมีทันรับ	วรศาส นานส
เจียนจูงละน้องแก้ว	ก่อนแล้วตุลิตา

ดวงเคียว - องค์เคียว หมายถึงพระพุทธเจ้าที่เหลืออีกองค์เคียว
ในภัทร์กับนี้ กุบที่ ๕ ประกอบ อาสาศ - น่าจะเป็นอัศาศน์ ถ้าเป็น
อาสาทน แปลว่า บรรลุถึง ภัทร์กับ - กับที่มีพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์
เช่น กับปัจจุบันนี้ สรรพเพชฌ์ - หมายถึงพระพุทธเจ้า อาไวย - หมายถึง

พระศรีอาริย์เมทไตรย สันสกฤตใช้ อาเรยข แผลงเป็นอาโรไต๋ บทที่ ๑๕๓ ใช้ว่า “ยังพระอะโรยานานลงโสภ นนอ” ฝับ-ทั่ว ถ้วน เหมือนในบทที่ ๑๑๔ รับ-กงเป็นคำเดิมในโคลง แต่ทางใต้มาแก้ เป็นฝับภายหลัง เพราะเห็นว่าสัมผัสซ้ำกับบรรทัดบน ซึ่งแต่เดิมยอมให้ใช้ คำซ้ำได้ เช่นตัวอย่างบทที่ ๑๖๐ ของจึงดู-จึงตั้งใจให้ถึง ตุสิดา นางสวรรค์ชั้นดุสิต

พระพุทธรูปเจ้าทรงล่องลงไปแล้วสี่พระองค์ ยังเหลืออีกองค์เดียว ก็จะสันศาสนาในภัทธกัปนี้ พระศรีอาริย์ยังไม่ทันรับช่วงศาสนา พึงตั้งใจ ให้พบนางซึ่งงามประคองนางสวรรค์ชั้นดุสิตเสียก่อน (เมื่อถึงสมัยพระศรี-อาริย์แล้วจึงจะมุ่งไปนิพพานต่อไป)

(ฉบับเขียนใหม่)

๑

ดวงเดียวด้ ^๕ ซ่อนไว้	วางวัณณ ^๕
เขาะ ^๕ ขอคหทัยรัก	ล่อน้อง
หทยัง ^๕ พียงฝัก	ฝัก ^๕ ทัพเอ
หนแห่งอวรโชน ^๕ ข้อง	๕ ขอคพรพัตตมาน

(ฉบับหอสมุดฯ)

ดวงเดียวด้ ^๕ ซ่อนไว้	หว่างวรรค
เขาะ ^๕ ขอคหทัยลัก ^๕ ณณ	หล่อน้อง
หทยัง ^๕ มีขังฝัก	ฝัก ^๕ ทัพเอ
เห็น ^๕ แห่งอวรโชน ^๕ ข้อง	๕ ขอคผพัทมาร

ดวงเคียว - นางเคียว คูบทที่ ๕ ดี - สมควร วัณณ - ทรวง
 ออก เขาะขอด - ทุ่มเทให้หมก ล้อ - บางฉบับเป็น ร้อ พ้อ แปลว่า ไกล
 หทยัง - ท้าย ทิพ - ชื่อนางศรีทิพ หนแห่ง - แห่งหน ทาง อวร -
 หมายถึง ทวนาง โพน - โนน ข้อง - เกี้ยวพัน คล้อง ผูก ขอด -
 ทุ่มเท ฟัว - ฟัว บางฉบับเป็น ฟัว พัดตมาน - บางฉบับเป็น บัด-
 ตมว น่าจะเป็น พัดตมาน - ผูกพันใจ

นางเคียวสมควรซ่อนไว้หว่างอก ทุ่มเทหัวใจก็อยู่ใกล้น้อง ใจพี่
 ยังผูกใฝ่ฝังใจอยู่กับศรีทิพ ผูกพันใจคล้องอยู่กับนางที่อยู่ห่างไกลโน้น และ
 ผูกอยู่ทางนี้

(ฉบับเชียงใหม่)

๘

ปฤณเมวรมาสมือ	ผลคุณ
ขงเขตนพบุร	โยกย้าย
เดินถวิลแห่งทวีฤณ	ชัยเชษฐ ชิดเอ
นบธาตุพระเจ้าฝ้าย	ผ่านค้อมคองทะเล

(ฉบับหอสมุด ๗)

ปฤณเมวรมาสมือ	ผลคุณ
ขงเขตโนนพบุร	โยกย้าย
เดินถวิลแห่งทวีฤณ	ชัยเชษฐ ชิดแ
นบธาตุพระเจ้าฝ้าย	ผ่านค้อมคองทะเล

ปูณณมี—วันเพ็ญ มีอ—วัน (อีสาน) คราว ผลคุณ—
 เคือนี่ เป็นวันเดินทางแล้วกลับมาแต่ไกลลงในเคือน ๑๑ ขงเขต—
 บริเวณ บริเวณเขต เขตแดน เช่น ขงเขตวัด—บริเวณวัด ยกย้าย—กวี
 ทางเหนือนิยมใช้กันเสมอว่า ยกย้ายเที่ยวเดิน ค้อม—อ้อม กุง
 —ถึง เช่น กุงฟ้ากุงดิน ขเล—ทะเล น้ำ นพบุร เชียงใหม่มีชื่อเต็มว่า
 นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่

วันเพ็ญเคือนี่ ที่เดินทางจากเมืองเชียงใหม่มุ่งไปสู่ลำพูน เพื่อ
 จะให้พระเจ้าเจดีย์พระพุทธเจ้าตามทางซึ่งไกลจนถึงแม่น้ำ

(ฉบับเชียงใหม่)

๘

ชลไพรผงแผ่นพัน	บนบด
ภายลุ่มปานจักรกรด	เกลือกขัว
พาขัฒวันเวรต	ซอนเชือก ชักเอ
ขงน่านเรอร้อยลำ	ไข่วขว้างขวางนที

(ฉบับหอสมุดฯ)

ชลไพรผงแผ่นพัน	บนบด
ภายลุ่มปานจักรกรด	เชือกขัว
พาขัฒวันเวรต	จมเชือก ชักแสร
ขงน่านเรอร้อยลำ	ไข่วขว้างขวางนที

ไพร-ริม ชลไพร-ริมน้ำ บด-มึก บังแสง ภายหลัง-
 ภายไต้ เชือก-โกสาลด วุ่นวาย (อีสาน) คำเรี่ย-คำเรย-คำไร คือ
 ช้าง ในหนังสือสุกฤษดิ์สมเด็จพระนารายณ์ว่า “ใช้ควาญคำเรี่ยไปคล้องช้าง”
 รด-เกวียน ขอน-เทียม ผูกเข้ากับ เช่น ม้าจอนรด ชูง-ชง อาณาเขต
 น่านน้ำ คุบที่ ๕๓ ค้วย ขว้าง-ขวาง

ริมน้ำเช่นจมนองไม่ทะลุลงไป แต่ข้างล่างน้ำเขี้ยวถึงจักรกรค วุ่นวาย
 จนจะพลิกคว่ำ ช้างม้าผูกเชือกติดกับเกวียนตึงไป น่านน้ำมีเรือกว่าร้อยลำ
 ชวักไขว่ขวางแม่น้ำ

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๐

นบพระวรวเรนฐชัย	ศรีสังห์
สาเทพแบ่งเบงจาจวัง	จิงฝ้าย
เชญวานเทพดลกลิง	ถลากระหม่อม บารา
เทาดำเนินเขื่อนย้าย	พว้าพร้อมเดินเดี่ยว

(ฉบับหอสมุดฯ)

นบวเรนฐชัย	สีสังข์
ลาเทพเบญจาจวัง	จิงฝ้าย
เชญวานเทพดลกลิง	ถลากระหม่อม เวียมเฮย
เทาดำเนินเขื่อนย้าย	พว้าพร้อมเดินเดี่ยว

เขมร — หมายถึงพระพุทธเจ้า ศรีสิงห์ — พระพุทธสิหิงค์ ทาง
ภาคเหนือเรียกว่าพระสิงห์ สา — ไหว้ ตักจากสาธุ แปง — กระทำ
เบญจา — เบญจา ตักจากเบญจางคประคิษฐ์ ในนิราศพระราชนิพนธ์ กรม
พระราชวังบวรฯ ใช้ว่า “พอถึงที่อุโบสถน้อม เบญจางค์” พร้าพร้อม
เดินเดี่ยว — ทั้งสิ้นคนเที่ยว ถลึงถลา — รีบด่วน? ตวาดตึ้ง?

ไหว้พระพุทธสิหิงค์ (ซึ่งอยู่ที่วัดพระสิงห์) กระทำเบญจางคประคิษฐ์
แล้วจึงเดินทางไปเชิญเทพช่วยส่งข่าวถึงนางซึ่งเปรียบเหมือนกระหม่อม
ของพี่ค่าย? (คุณวิจิตร ยอศสุวรรณ แปล ถลึงถลา ว่า ปกป้อง) พี่เดิน
ไปรวมทั้งสิ้นคนเที่ยว

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๑

ลาถึงปราสาทสร้อย	สิงห์สอง
โอรนอำรุงทิพทอง	ท้าว
เบญจาจำเนียรปอง	ปดคำ จนรา
จำจากแก้วแก้วร้าง	ชาตินันฤาดี

(ฉบับหอสมุดฯ)

ลาถึงปราสาทสร้อย	สิงห์สอง
โอรนคำลงทิพทอง	ท้าว
เบญจาจำเนียรปอง	ปดคำ จนรา
จากจั่นล้วนแก้วร้าง	ราชนันฤาดี

อำรุง-บำรุง ทิพ-ชื่อนาง เมญจา-ศีลห้า อุบาสที่ ๑๒๔
 ค่าย ปลด-ปลด ค้างน-ทำงาน คือห่วงใย ทนแค้น ขาดินนั้น-เยี่ยงนั้น
 ลาทั้งปราสาทและสิ่งหุ้ม (ที่ประสูติ) ขอให้โอนบุญที่กระทำไป
 บำรุงนางศรีทิพด้วย ปฏิบัติศีลห้ามาเนิ่นนาน เพื่อจะปลดความทุกข์ที่
 ห่วงใย การที่จำต้องเรีกร้างจากกันอย่างนี้หรือจะดี

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๒

ทงยูศรีเกิดใกล้	ปราเกียร
สามสอวาเจียน	จิมไหว
กุศลทำเพียร	นพราช เคียวเอ
มิใช่จงหึงไค	แต่พนรสาตล

(ฉบับหอสมุดฯ)

ทงยูศรีเกิดใกล้	ผาเกียร
สามสอวาสเจียน	จิมไหว
กุศลทำเพียร	พบราช เคียวเอ
มิใช่จงหึงไค	แต่พนรสาตล

ทงยู-ชื้อวัก ศรีเกิด-ชื้อวัก ในสมุทไทยบางเล่มก็เป็น "ทงยู
 ศรีเกิด" เหมือนกัน ปราเกียร-ปร ออกเสียงเป็น ผ จึงเป็นผาเกียร
 ศักวักสองวักข้างต้นมีวักช้อยพระเกียรติ ซึ่งชาวบ้านเรียก ปราเกียร อาจตรง
 กับวักนี้ หรือมิฉะนั้น ก็อาจแปลได้ว่า ปราการ คือกำแพง อวา-อวา
 เจียน-จาก จิม-บ้าง ค่าย ราช-แสดงว่านางศรีทิพมีเชื้อเจ้า จง-
 ประสงค์จงใจ รสาตล-ชั้นบาดาล

จากมาถึงวัดทุ่ง วัคศรีเกิด และวัคชัยพระเกียรติ จึงให้วัคทั้งสาม
สี่คน พักเพื่อกำหนด เพื่อให้ได้พบเจอกันด้วยเท่านั้น ไม่ประสงค์
ที่จะไปเกิดในโลกหรือสวรรค์อื่นใด

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๓

กุฎารามรอดค้ำ	หลวงเหลียว
ถวษกระพุ่มทางเทียว	หว่านไหว
ทำบุญเพื่อผลเขี้ยว	พลัดแม่ นามแม่
ถึงถาอุปแปนได้	แต่ข้าปรารณา

(ฉบับทองสุกฯ)

กุฎารามรวคค้ำ	หลังเหลียว
ถวษกระพุ่มมือเทียว	หว่านไหว
ทำบุญเพื่อผลเขี้ยว	ผัดแม่ นามแม่
ถึงถาอุปแปนได้	แต่ข้าปรารณา

กุฎาราม - เวียนเมื่อยอก เช่นปราสาท ในที่นี้เป็นชื่อเดิมของวัด
เจดีย์หลวงซึ่งมีเจดีย์สูงตระหง่านเห็นไปทั่วหัวเมืองเชียงใหม่ รอด - ถึง
หลวง - ไหว เทียว - เติ่น หว่านไหว - เป็นคำใช้คู่กัน เขี้ยว -
เขี้ยววา รักษา ถึง - ถึง ถา - คราบ อุปแปน - ชื่อวัด วางไป
กว่าร้อยปีแล้ว

ถึงวัดใหญ่ชื่อกุฎาราม (วัดเจ็ดยอด) เค้นไปไหว้ไป ทำบุญครั้งหนึ่ง
เพื่อหวังผลที่จะแก้ไขที่ท้องพลัดพรากจากนาง จนกระทั่งถึงวัดอุปแบ่นก็ไต่
แต่ทั้งความปรารถนาอีกครั้งหนึ่ง

(ฉบับเรื่องใหม่)

๑๔

เห็นหอมมัจฉราชเจ้า	สูงศักดิ์
ยังบลืออารักษ์	ราชโอรส
อั้งเจิญช่วยพิทักษ์	เทียมเท่า คณิงรา
ขามม่อนมัวแกมใกล้	ร่วมเร้าไชยบาล

(ฉบับหอสมุดฯ)

เห็นหอมมัจฉราชเจ้า	สูงศักดิ์
ยังบลืออารักษ์	ราชโอรส
อั้งเจิญช่วยพิทักษ์	เทียมเท่า คณิงนา
ขามม่อนมัวเกลี่ยใกล้	ร่วมเร้าชัยบาน

หอมมัจฉราช — หอของพระเจ้ามัจฉราช (พงศาวดารโยนก เรียกผิด
เป็นเม็งรายไป) อยู่ใต้แยกกลางเวียงเชียงใหม่ เดี่ยวนี้มีแค่คันโพธิ์ ยังบลือ
อารักษ์ — ยังปลุกก็รักษาอยู่หรือไม่ อั้งเจิญ — อัญเจิญ ม่อน — ฉน
ชัยบาน — เครื่องค้ำในการม้าย

เห็นทอมังราชของพระเจ้ามังรายผู้มีศักดิ์สูง ยังไม่เต็มใจให้เทวคา
อาร์ักษ์ ขอเชิญให้ช่วยปกป้องค้ำที่คึดไว้ เมื่อฉันได้ไถ่ตนางก็จะไถ่ถวาย
เครื่องที่มีผลลงชัย

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๕

อาร์ักษ์อาราธน์เรื่อง	มังราย ราชแสร
เชิญส่งศรีทพนาย	หนึ่งร่า
เทียนทุ่งที่ปักถวายเป็น	เป็นส่วน บุญเอ
จูงจ้องเมื่อเมืองฟ้า	เสพร้างสุราลัย

(ฉบับหลดสมุดฯ)

อาร์ักษ์อาราธน์เรื่อง	มังราย ราชแสร
เชิญส่งศรีทพนาย	หนึ่งร่า
เทียนทุ่งที่ปักถวายเป็น	เป็นส่วน บุญแสร
จูงจ้องเมื่อเมืองฟ้า	เสพร้างสุราลัย

ศรีทพนาย — หมายถึง นางศรีทพ นาย — ทางพัพพะไซเรียกสตรี
ได้ ภาษาไทยปัจจุบันก็มีใช้ เช่นชุดนาย ทุ่ง — ธร มีความกว้างสอบลง
มายาวกว่าธง ที่ป — ประทีป จ้อง — เกาะหลัง เมื่อ — ไป สุราลัย —
สวรรค์

ขออาราธนาพระเจ้ามั่งรายซึ่งเป็นเทพารักษ์ให้ช่วยส่งนางศรีทิพมา
ให้คนหนึ่ง พึ่งถวายเทียนและธูปทำบุญ และจงกันไปสู่เมืองฟ้าเสวยสุขใน
สวรรค์

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๖

มหาอวาสสร้อย	ศรีสถาน
จินรูปองค์อุฬาร	เลิศล้ำ
อมรกตคำควรปาน	บุรุษ นุชเอ
ถวายประนมหน้า	เพื่อน้องนารมย์

(ฉบับหอสมุดฯ)

มหาอวาสสร้อย	ศรีสถาน
จินรูปองค์อุปาน	เลิศล้ำ
อมรกตคำควรปาน	บุรุษ
ถวายพระนามหน้า	เพื่อนให้นารมย์

จีนะ - ผู้ชนะ หมายถึงพระพุทธเจ้า อุฬาร - โอฬาร พ ทางภาค
พายัพ รูปร่างคล้าย พพ ในบางยุค อมรกต - พระแก้วอมรกต นิ่ง - นิ่ง
อวาสใหญ่เป็นสถานเทือนเป็นมงคล มีพระพุทธรูปองค์ใหญ่ อัน
เป็นเยี่ยมในโลก พระแก้วอมรกตมีค่าเทียบกับเมืองหนึ่ง ถวายสักการะ
เพื่อให้้องมีความสุข

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๗

อัสตารสแรกสร้าง	สูงประมาณ
เทียบมณฑกคนทรมาน	เมื่อเนน
เหมือนพระโพธิญาณ	ยังโลก นนอ
ยลดำเนินพรเทน	เทอนนมัสการ

(ฉบับทอดสมุดา)

อัสตารสแรกสร้าง	สูงประมาณ
เทียบมณฑกคนทรมาน	เมื่อเนน
เหมือนพระวรโพธิญาณ	ยังโลก นนอ
ปดดำเนินพรเทน	เทอนนมัสการ

อัสตารส — พระอัฐฐารส พระอินเป็นพระประธานแห่งวัดเจดีย์-
หลวงในปัจจุบันนี้ แหก — ทำ วัด คนทรมาน — หมายถึงพระพุทธรองค์
ซึ่งทรงทรมานท้องเกี่ยวสังสอนพระธรรมเมื่อทรงมีพระชนม์ชีพอยู่ เมื่อ
เนน — ครั้งกระเนน โยชญาณ — ญาณที่แก้วรู้ ยัง — อยู่ พร — พน
เทน — เทอญ ปด — ไปรค? เทอ — ครั้ง

พระอัฐฐารสเพิ่งสร้างใหม่ ๆ สูงประมาณเท่าพระพุทธรองค์ เมื่อครั้ง
ทรงพระชนม์ชีพอยู่คล้ายกับว่าพระพุทธรองค์องค์ดำรงอยู่ในโลกนี้ ขอให้เห็น
ทรงพระราชาดำเนินมาทางนี้เด็ก จะได้ถวายสักการะในครั้งนี้

(ฉบับเชิงใหม่)

๑๘

สององค์อมเรศเออม	อุตรา
ยักษราชเอชัคคา	ฝ่ายใต้
เริ่มมวนว่าหahaha	เทวราช รักเอ
เสียงสำพรองเกยไกล	ค่อยคำชูชาย

(ฉบับหอสมุดฯ)

สององค์อมเรศเออม	อุตรา
ยักษราชเอชรรคา	ฝ่ายใต้
เริ่มมวนเทพวรา	รักษารามณ์ มวลแฮ
เสียงล้ำเพยงเกลยไกล	ช่วยคำชูเริ่ม

อมเรศ — อมร เทวคา อุตรา — อุคร เทนือ ยักษราช ท้าว
 กุเวร ผู้พิทักษ์ทิศเหนือ ชัคคา — พระขรรค์ hahaha — เป็นคำเรียกร้อง
 หรืออัญเชิญ (เช่นเดียวกับ คุณกร) มีใช้ในปัญญาสาตก สำ — หมู่ พรอง
 — พรอง พอง คือบัง รูปเทวาคู่เต็มพังไปหมดแล้ว ที่อยู่ในปัจจุบันสร้าง
 สมัยเจ้ากาวิละ

มีเทวคาสององค์คือ ท้าวกุเวรอยู่ทิศเหนือ และองค์เดียวพระขรรค์
 อยู่ทิศใต้ ที่เรียกร้องให้เทวคาช่วยคำชูที่ถ้อย

นบพระเสกฐีสร้างสร้างเสกฐี	ธาดาลิง รอดเอ
บ่หุงเห็นทิพยิง	ผิงย้าย
เทพรวงกันแสงสวึง	เมาราช รักเอ
เสนบาทอกข้าว้าย	ช่างแค้นถึงถวิล

นบเชษฐีแขงช่างไขว้	ถาดาลิง รอดแฮ
บ่หุงเห็นทิพยิง	ยั้งย้าย
เทพรวงกรรแสงสวึง	มัวราช นักเฮย
เสนบาทอกข้าว้าย	ช่างแค้นถึงถวิล

เชษฐี—พระพุทธรูป แสงสว่าง—ตั้งใจสร้าง แสงช่างไขว้—
ผู้ถือข้าว? มหาชาติคำหลวงกัณฑ์ชูชกใช้ว่า “คุณเป็นนางแดงแดงใช้
สารส่งให้มาทอดข้าวแด่” ถาดาลิง—โดยทวน? คุบทที่ ๑๐ รอด—ถึง
บ่หุงเห็น—ไม่เห็นถนัด (อีสาน) ทิพ—นางศรีทิพ ยิง—หญิง ผ้าย
—ไป เท—ว้อ (ถันพ่าย) สวึง—สวึงสาว เมารัก—หลงรัก
เสนบาท—เท้าแดง ข้าว้าย—อึ้งว้าย ช่างแค้น—ชื้อวัก ช่างแค้น
—เรือนจกหมาย แต่ตอนนั้นเข้มีศและกำลังเดินทาง ผู้กักแปลงเป็นโศก
ภาคกลางคงไม่ได้คิดถึงเรื่องนี้

ให้พระพุทธรูปขอให้ส่งข่าวสารถึงนางโคยด่วน มองไม่เห็น
น้องหญิงศรีทิพย์รีบเดินไปเปิดใจให้เห็น และร้องให้ด้วยความหลงรัก
เจ้านาง ความรักมาคอยร้ายยิ่งนัก ถึงวัดข้างแคว้นทำให้เกิดถึงนาง

(ฉบับเขียนใหม่)

๒๐

เจ็ดลินดูแล้วเล่า	ศาลา เลิศเอ
ครองคู่สายเสนหา	แห่งหน
วรลักษณ์เลิศรส	สวรรค์เทพ ทิพย์
สามแผ่นดินใดตน	ที่ต้นหาอว

(ฉบับหอสมุดฯ)

เจ็ดลินดูแล้วเล่า	ศาลา เลิศแฮ
ครองคู่สายเสนหา	แห่งหน
วรลักษณ์เลิศสรวรรค	เทพทิพย์ เรียมเอ
สามแผ่นดินใดตน	ที่ต้นหาอว

เจ็ดลิน—ชื่อวัดร้างอยู่ใกล้วัดข้างแคว้น คอง—ระลึกถึง คอย
แห่งหน—ที่นั้น สา—แม่หาก สามแผ่นดิน—สามโลก ผู้คัดแปลง
อ่านเลข ๗ เป็น ๓ ไป คั้น—ใช้คู่กับคั้น

ถึงวัดเจ็ทลินมีศาลาอันดีเยี่ยม คอยนางอันเป็นที่รักอยู่ที่นั่น นาง
ศรัทธาผู้มีลักษณะดีเลิศของพี่หากไปอยู่โลกไหน พี่ก็จะค้นค้นหานางไป
(แปลตามต้นฉบับเชียงใหม่)

(ฉบับเชียงใหม่)

๒๑

มรรคาทวารต่อตั้ง
เป็นปิ่นบุรนาม
ดวงเคียวหนึ่งนิศนาม
ปลอมแปลงนุชเนอน้อย

อาราม หนึ่งแม่
พื่อนสรว้อย
สนิทเช่น ชินเอ
เลิศผู้ผดุงคัก

(ฉบับหอสมุดฯ)

มรรคาทวารทอดตั้ง
เป็นปิ่นบุรนาม
ดวงเคียวหนึ่งนิศนาม
ปลอมแปลงนุชเนอน้อย

อาราม หนึ่งแม่
พื่อนสรว้อย
สนิทเช่น ชิดแธ
เลิศผู้ผดุงคัก

ดวงเคียว — องค์เคียว คุบที่ ๔ ชิน หรือ เขมูรี — หมายถึง
พระพุทธรเจ้า ปลอมแปลง เข้ามาปิ่นอยู่

ตามทางเดินมีอารามหนึ่งตั้งอยู่ต่อกับประตู ชื่ออารามพื่อนสรว้อย
เป็นเครื่องประดับเมืองชั้นนอก มีพระพุทธรูปองค์หนึ่งซึ่งทำให้เสื่อมระลึก
ถึงพระพุทธรเจ้า ก็เหมือนกับนางที่เข้ามาปิ่นอยู่กับหญิงทั้งหลาย แต่งาม
วิเศษกว่าผู้อื่น

(ฉบับเขียนใหม่)

๒๒

จากเจียนฉ้อฟ้าโลก	ลงดิน แต่ฤ
มุขมาศนาสายิน	ยังแค้น
ขามยลพจนฉวิล	ถวายเป็น รุ่งเอ
ไขโอษฐ์อินทรพำแน้ม	พำแน้มยังทรง

(ฉบับทอสมุด ๑)

จากเจียรช่อฟ้าลาส	ลงดิน แต่ฤ
มุขมาศนาสายิน	ยังแค้น
ขามยลพจนฉวิล	ถวายเป็น รุ่งเอ
ไขโอษฐ์อินทรพำแน้ม	พำแน้มยังทรง

เจียน—ใช้คู่กับจาก จากเจียน—จาก ฉ้อฟ้า—หกฟ้า บทที่ ๑๐๐ ใช้ หกสวรรค์ชั้นโลก ฉบับทอให้ ลาส แต่ฉบับสมุดไทย ส่วนมากก็เป็น โลก มุขมาศ ส่วนของอารามที่ยื่นออกมาทำด้วยทอง นาสา ตัวไม้เบื้องบนประตูปั้น—จะงอย หงอน และเป็นรูปครุฑ ยังแค้น—ยิ่งกว่าเขียน ชุน—เดิน อ้ารุ่ง—บำรุง ไขโอษฐ์—อ้าปาก บทที่ ๑๔๔ ทรวง—ทรวง ฉบับทอใช้ ทรง แทนเกือบทุกแห่ง

อารามพ่อนสรวอนจากสวรรค์ชั้นหกลงมาสู่ดินหรือ มีส่วนที่อื่น ออกมาเป็นทอง ตัวไม้เบื้องบนประตูปั้นและเป็นรูปครุฑ เมื่อฟ้าได้เห็นก็เดินไป คึกที่จะบำรุงรักษาไป เห็นรูปเทวดาอ้าปากแอมสรวลก็ทำให้ที่พลอย สบายใจด้วย

(ฉบับเขียนใหม่)

จงใจปราสาทสร้อย	สวัสดิศา
บุญจึงจักชุนา	รอดเรื่อง
เขียงส่งหงหา	เขาวยอก ยิงเอ๋
หอมช่อคาทุกเบ้อง	บไต้ยลพะงา

(ฉบับหอสมุดฯ)

จงไปปราสาทลือ	อัญญา
บุญจึงจักกุนา	รอดเรื่อง
เขียงส่งหงหา	เขาวยอก ยิงแธ
หอมชอกคาทุกเบ้อง	บไต้ยลพงา

จง-ตั้งใจ ลือ-ล หก จิง-จึง ชุนา-กรุณา เขียงส่ง
 -ช่อวัก สง-ประสงคฺ หอมช่อ-หอมช่อ แสงอากาทรหกห่อ
 ไม่ผิงผาย คุณโสมพัตร ตันกร ว่าทางอีสานแปลว่า ตั้งคาถอยคฺ ฉบับ
 หอสมุดฯ คัดผิดเป็นหอมชอก แต่ในสมุคไทยทั้ง ๔ เล่ม เป็น หอมช่อ
 เบ้อง-ร้าง เป็นลักษณณนามของคา

ทั้งใจนั้นขอให้ปราสาทช่วย ถ้ามีบุญก็จงจะกรุณาให้บรรลุดังความ
 รุ่งเรือง ถึงวักเรียงสงพประสงคฺที่จะพบชอกหญิง ให้หกห่อเพราะคา
 ทั้งสองข้างมิได้เห็นนางเลย

(ฉบับเขียนใหม่)

๒๑๔

ลู ^๕ เถิง ^๕ เชียงใหม่ ^๕ หม้า	ทวารทอง
เอียง ^๕ อาส ^๕ ประกา ^๕ รสอง	เขื่อน ^๕ ขิง
เหรา ^๕ เพ็ด ^๕ พิต ^๕ ฟอง	คือ ^๕ คร่าย ^๕ งามเอ
หอล ^๕ เลิศ ^๕ เลอ ^๕ ค้าย ^๕ ดั่ง	ข้าม ^๕ ข้า ^๕ เล็ก ^๕ แสดง

(ฉบับหลสมุคฯ)

ลู ^๕ เถิง ^๕ เชียงใหม่ ^๕ หม้า	ทวารทอง
เวียง ^๕ วาส ^๕ ปราการ ^๕ สอง	เขื่อน ^๕ ขิง
เหรา ^๕ เพ็ด ^๕ พิต ^๕ ฟอง	คือ ^๕ ค้าย ^๕ งามเอย
หอล ^๕ เลิศ ^๕ เลอ ^๕ ค้าย ^๕ ดั่ง	ข้าม ^๕ ข้า ^๕ ศึก ^๕ แสดง

หม้า—เป็นคำพิเศษประกอบคำว่า ใหม่ ใหญ่ อักษร พจนานุกรม
 ลาวว่า งาม สูง เวียง—เมือง วาส—บ้าน ที่อยู่ ปราการ—กำแพง
 ขิง—กิ่ง กั้น เหรา ศัพท์ว่าพวกจะเข้ บทมโหรีโบราณมีว่า บิดานันนา
 มารดา^๕นันท^๕เป็น^๕มัจกร^๕ มี^๕คน^๕ทง^๕ส^๕ หน^๕าม^๕ทง^๕คร^๕บ^๕ทง^๕ทง^๕อน^๕ เป็น^๕ทง^๕นาค^๕
 ทง^๕มัจกร^๕ เรียกชื่อว่าเหราเอย คือ—ครอบกำแพงเมืองไว้กันข้าศึก
 ค้าย—ฉบับสมุคไทยเป็น ข้าย ทั้งสี่ฉบับ คุบ^๕ท^๕ที่^๕ ๑๐๑ ค้าย ค้าย—
 เสาเรือน ข้าม—กองกระพันชาตรี แสดง—แสดง

ถึงประตูเมืองชื่อประตูเชียงใหม่ มีเมืองบ้านเรือนและกำแพงเขื่อน
กันสองชั้น จะเข้าหาทางอยู่ในคูเมือง หอคอยเหนือเสาเขื่อนคงทนต่อ
อาวุธ และทำให้ชักศึกกลัว

(ฉบับเชียงใหม่)

๒๕

มเหศักดิ์สาธยให้	ทิพทวาร ท่านเอ๋
เชิญช่วยปลดอันผาน	เจตฐ์
บ่เห็นพริกคราน	ใจเช่น ฉั่น
เมื่อข่าวไขน่องรู้	ร่วมเบื่องบาณอม

(ฉบับหอสมุดฯ)

มเหศักดิ์สาธยให้	ทิพทวาร ท่านเออ
เชิญช่วยโปรดอันผาน	เจตฐ์
บ่เห็นพริกคราน	ใจเช่น ฉั่น
เมื่อข่าวไขน่องรู้	ร่วมเบื่องยาณอม

มเหศักดิ์ - มเห + อิศ + สาธยา "ที่กล่าวกันว่าเป็นเจ้าใหญ่"
 สาธย - เทวดา ปลดอันผาน - ปลดซึ่งทุกข์ ฐ์ - คนรัก คราน -
 ร้าคาญ เบื่อใจ? เช่น - ทางพ่ายให้ว่า คะเช่น ออกเสียง คะเงิน แปลว่า
 มากเหลือเกิน เมื่อ - กลับไป ข่าวไข - แจ้งข่าว บา - ชายหนุ่ม
 หมายถึงตัวผู้แต่ง

ขอเชิญท้าวคำผู้เป็นเจ้าใหญ่สิงสถิตอยู่ ณ ประตูนี ช่วยเปิดอง
ความทุกข์ของใจที่ ไม่เห็นน้องรักทำใจจิตใจเคืองครั่นเหลือเกิน ขอได้กลับ
ไปแจ้งข่าวให้น้องรู้จะได้มาอยู่ร่วมให้พี่ทะเล้นอม

(ฉบับเขียนใหม่)

๒๖

หวังเห็นชม้อยหน้า	บุญหนา
วานเทพสมสนองรา	รับรำ
เททรวงบันปวงบา	อกบ่า บินแอ
ปลดคำนไวข้า	ข่าวน้องนำสนอง

(ฉบับหอสมุดฯ)

หวังเห็นชม้อยหน้า	บุญหนา
วานเทพสมสนองรา	รับรำ
เททรวงบันปวงบา	อกบ่า บินแอ
ปลดคำนไวข้า	ข่าวน้องนำสนอง

โคลงบทนี้เป็นกลบทชื่อสายไหม ทุกบรรทัดมีคำซ้ำกัน แต่มีคำอื่น
กั้นกลาง

บุญหนา คุณวิจิตร ยอศสุวรรณ แปลว่า ผู้หญิง เช่น โธ่แม่บุญหนา
แม่บุญเหลือ รา-เรา หน้อย เกิด เททรวง-เบื่อกอกเบื่อกใจ บา-

ชายหนุ่มหมายถึงผู้แต่ง บ้า— หว่าก็อว่าแห่ คำอีสานแปลว่า เสว้า สดก
ทำงาน— ท่วงโฮ หนัก

หวังได้เห็นหน้านาง ขอวานเทวดาช่วยให้เราอยู่ร่วมกันโดยเร็ว
ก๊วยเด็ก เป็ดใจให้เห็นว่าอกใจพี่ว่าแห่ ช่วยเปลี่ยนความทุกข์โดยนำข่าว
นางมาให้พี่ก๊วย

(ฉบับเขียนใหม่)

๒๘๖

บุ ^๔ ร ^๔ ท ^๕ ว ^๕ ร ^๕ ค ^๕ อ ^๕ ด ^๕ ง	สม ^๕ ส ^๕ ถ ^๕ ถ ^๕ ณ ^๕
น ^๔ า ^๔ ม ^๔ ข ^๔ อ ^๔ ศ ^๔ ร ^๔ ม ^๔ ห ^๔ า ^๔ ห ^๔ ว ^๔ ร	ร ^๕ ว ^๕ ด ^๕ ร ^๕ เ ^๕ ว ^๕ ง
ท ^๕ น ^๕ ท ^๕ ก ^๕ ข ^๕ ี ^๕ ท ^๕ ิ ^๕ น ^๕ า ^๕ น ^๕	บ ^๕ ่ ^๕ น ^๕ อ ^๕ ย ^๕ ท ^๕ ร ^๕ ว ^๕ ง ^๕ เ ^๕
ข ^๕ ว ^๕ ญ ^๕ ข ^๕ อ ^๕ ด ^๕ ย ^๕ ง ^๕ ข ^๕ ็ ^๕ น ^๕ บ ^๕ เ ^๕ อ ^๕ ง	บ ^๕ ่า ^๕ ย ^๕ ห ^๕ อ ^๕ ย ^๕ ท ^๕ น ^๕ อ ^๕ ว ^๕ ร

(ฉบับหอสมุดฯ)

บุ ^๔ ร ^๔ ท ^๕ ว ^๕ ร ^๕ ค ^๕ อ ^๕ ด ^๕ ง	สม ^๕ ส ^๕ ถ ^๕ ถ ^๕ ณ ^๕
น ^๔ า ^๔ ม ^๔ ข ^๔ อ ^๔ ศ ^๔ ร ^๔ ม ^๔ ห ^๔ า ^๔ ห ^๔ ว ^๔ ร	ร ^๕ ว ^๕ ด ^๕ ร ^๕ เ ^๕ ว ^๕ ง
ท ^๕ น ^๕ ท ^๕ ก ^๕ ข ^๕ ี ^๕ ท ^๕ ิ ^๕ ว ^๕ า ^๕ น ^๕	บ ^๕ ่ ^๕ น ^๕ อ ^๕ ย ^๕ ท ^๕ ว ^๕ ง ^๕ เ ^๕ ย
ข ^๕ ว ^๕ ญ ^๕ ข ^๕ า ^๕ ด ^๕ ย ^๕ ง ^๕ ข ^๕ ็ ^๕ น ^๕ บ ^๕ เ ^๕ อ ^๕ ง	บ ^๕ า ^๕ ป ^๕ ห ^๕ อ ^๕ ย ^๕ ท ^๕ เ ^๕ น ^๕ อ ^๕ ว ^๕ ร

ศ^๕ร^๕ม^๕ห^๕า^๕ห^๕ว^๕ร — ชื่อ^๕ป^๕ระ^๕ค^๕ู^๕เม^๕ือ^๕ง ท^๕ิ^๕น^๕า — ท^๕ิ^๕น^๕ ว^๕น^๕ น^๕อ^๕ย^๕ — น^๕อ^๕ย^๕
ใน^๕ที่^๕บ^๕ัง^๕ก^๕ับ^๕ให้^๕ใช้^๕ก^๕ำ^๕นี้^๕ไ^๕่^๕เ^๕ก^๕ บ^๕า^๕ท^๕ที่^๕ส^๕ถ^๕บ^๕ับ^๕เ^๕ว^๕ียง^๕ห^๕ิ^๕น^๕เ^๕ก^๕ล^๕บ^๕ั^๕บ^๕ั^๕ท^๕เ^๕น^๕ว^๕่า ข^๕ว^๕ญ^๕ข^๕า^๕ด^๕

หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก เชียงใหม่

๒๘

ยังขึงเมือง บาทห้อยหนอวร ขวัญราไปแต่ยังไปคล้อยอยู่ที่เท่านั้นาง
ข้อ — สะกุด คล้อย

ต่อไปมีประมุขเมืองชื่อศรีมหาทวารทั้งอยู่ ทนทุกข้ออยู่นานวันมิใช่
น้อย ขวัญทั้งสิ้นส่วนใหญ่ไปอยู่กับนาง

(ฉบับเขียนใหม่)

๒๘

พันจอมงามเจอนไถ่	สุสาน
เรียบบักคมจินมาร	เจองเจ้า
หุ้รังสังสินบาน	บิโคร รักเอ
กัใจจงจักเฝ้า	เทพท้าวเองอวร

(ฉบับหอสมุดฯ)

พันจอมงามเจอนไถ่	สุสาน
เรียบบักคมจินมาร	เจองเจ้า
หุ้รังสังสินบาน	บิโคร รักเอ
กัใจจงจักเฝ้า	เทพท้าวเองอวร

พันจอม — ชื่อรักซึ่งร้างไปนานแล้ว จินมาร — ผู้ชนะมาร คือ
พระพุทเจ้า เจองเจ้า — เจองเจ้า ถิ่นอีสานว่ายอดเยี่ยม จอม หุ้รัง —
หุ้ — หุ้ — เบื้องหน้า ภพหน้า บาน — เครื่องดื่ม คงหมายถึงของ
กิน เอง — พระองค์เอง คุบทท ๑๒๘ ท้าย

ถึงวัดพันงมซึ่งสวยงามตั้งอยู่ใกล้กับน้ำชา พี่ให้พระพุทธรูปไม่หวัง
 ได้ทรัพย์สมบัติเครื่องบริโภคนิมนต์หน้า นอกจากจะตั้งปณิธานขอพบ
 กับนาง

(ฉบับเขียนใหม่)

๒๕

ลู ^๕ ถึง ^๕ เถียง ^๕ เส้า ^๕ สร้อย	ศรี ^๕ เสด็จ
อัส ^๕ คำ ^๕ เรียด ^๕ เกวียน	คลื่น ^๕ เกล้า
ไท ^๕ เห็น ^๕ อุหา ^๕ เจียน	ฉันท ^๕ แม่ มาเอ
ชล ^๕ ใช้ ^๕ พิศ ^๕ เจ้า	พี่ ^๕ ห้อย ^๕ หฤทัย

(ฉบับหอสมุดฯ)

ลู ^๕ ถึง ^๕ เถียง ^๕ เส้า ^๕ สร้อย	ศรี ^๕ เสด็จ
อัส ^๕ คำ ^๕ เรียด ^๕ เกวียน	คลื่น ^๕ เกล้า
ไท ^๕ เห็น ^๕ อุหา ^๕ เจียน	ฉันท ^๕ แม่ มาเอ
ชล ^๕ ใช้ ^๕ พิศ ^๕ เจ้า	พี่ ^๕ ห้อย ^๕ หฤทัย

เถียง—โรงนา เสา—หอบ อัส—ม้า คำเรียด—ช้าง รถ—
 ในที่นี้ คือ เกวียน คลื่นเกล้า—ท้องเนื่องเป็นสายคุลุกลคลื่น ไท—หฤทัย
 ตกเป็นพายุ ในที่นี้คือเหลือแต่ไท เช่น หนังสือปลาตะเพียนทองใช้ ดวงไข
 ร้อน อ้าว คำว่าพญาพรหมใช้ ระลึกในไท สมุทโฆษคำฉันท์ใช้

ราชไทยลูกคน คุบที่ ๗๓ ค้วย จุฬา—หมายถึงหญิง เจียน—จาก
ฉัน—เช่นเดียวกับ

มาถึงโรง นาเหนือหอบ ช่างม้าเกวียนเต็มไปหมด ใจคิดเห็น
เหมือนนางมาหา เฟ่งคุแล้วไม่ใช่นางที่ผูกอยู่กับใจที่

(ฉบับเชียงใหม่)

๓๐

เรียงนั้นอวาสแก้ว	ภูฏีคำ
ทุกซ์ค่างนเรียมจำ	เจตโหว
เทพาที่ทักทำ	พุทธศาสน นาเอ
จำเจตณงน่องไท	รับรำคณเดิน

(ฉบับหอสมุดฯ)

เรียงนั้นอวาสแก้ว	ภูฏีคำ
ทุกซ์ค่างนเรียมจำ	เจตโหว
เทพาที่ทักทำ	พุทธศาสน นาเอย
จำเจตณงคั่น้องไว	รับรำคณเดิน

ภูฏีคำ—ชื่อวัด ต่อมาเปลี่ยนเป็นวัดธาตุคำ ค่างน—ท่างน ห่วงโย
หนัก จันฉด—กำหนดใจ คนเดิน—สมุคไทย ๓ ฉบับเป็น คณเดิน
ต่อจากนั้นเป็นวัดภูฏีคำ ความทุกซ์หนักทำให้พิ้งใจโหวเทวคาที่
รักษาพระพุทธรศาสนาอยู่ จิตใจคังมันอยู่ทีน้อง แล้วรีบเดินทางต่อไป

(ฉบับเชิงใหม่)

๓๑

อารามเรืองรุ่ง ^๕ ทัน ^๕	เงางาม
เป็น ^๕ ปิ่นบุ ^๕ รนาม	นาง ^๕ รวิ
บ่ ^๕ ทันนาฏ ^๕ นง ^๕ รวม	ร ^๕ ไทยสว ^๕ สัค ^๕ สยบเอ
ท่ง ^๕ ชน ^๕ ช ^๕ พ ^๕ ท ^๕ ก ^๕ ว	โลก ^๕ น ^๕ น ^๕ น ^๕ นิ ^๕ พาน

(ฉบับหอสมุดฯ)

อารามเร ^๕ ียง ^๕ ร ^๕ ุ่น ^๕ ท ^๕ น	เงางาม
เป็น ^๕ ปิ่นบุ ^๕ รนาม	นาง ^๕ รวิ
บ ^๕ เท ^๕ น ^๕ นาฏ ^๕ นง ^๕ รวม	บ ^๕ วร ^๕ สว ^๕ ท ^๕ สยบเอ
ท่ง ^๕ ช ^๕ น ^๕ ช ^๕ พ ^๕ ท ^๕ ก ^๕ ว	โลก ^๕ น ^๕ น ^๕ น ^๕ นิ ^๕ พาน

หัน - นั้น เจา - ไทยอาหมว่าสว่าง เช่นเดียวกับชัคเป็นเงา นาง^๕รวิ - ชื่อวัดต่อมาเปลี่ยนเป็นวัดกลางวง พงศาวดารโยนกว่า พญาเม็งรายไปประทับพักที่เมืองเชียงใหม่ มีพรานเอาวน (หน้าง) มาล้อม เป็นรั้วรอบค่ายที่ประทับ ตามตนั้นจึงได้ชื่อว่า รวิหน้าง รไทย - หฤทัย คำคำไท บทที่ ๒๔ ขึ้น - ฉบับหอเป็นชื่อเช่นเดียวกับบทที่ ๖๑ และ ๔๔

ต่อไปเป็นวัดอันรุ่งเรืองสว่างงามเป็นยอดแห่งเมือง ชื่อวัดนาง^๕รวิไม่เห็นนางทำให้จิตใจห่อเหี่ยว จนกว่าจะได้ใกล้ชิดกับนางเพราะว่าโลก^๕นี้กว่าจะถึงนิพพานยังอีกนานนัก

(ฉบับเชิงใหม่)

๓๒

ทวารทอง ^๔ ชม ^๔ เขื่อน ^๕ ขัง	เส็กแสง
รุทรา ^๕ ขวัง ^๕ วิ ^๕ แปง	ใหม่หมา
เจียน ^๕ เถิง ^๕ พียง ^๕ แยง	หาแม่ นะแม่
บ่จวบ ^๕ โถม ^๕ สร้อย ^๕ ฟ้า	ไต่เต้าตาม ^๕ เรียม

(ฉบับหอสมุดฯ)

ทวารทอง ^๕ ชม ^๕ เขื่อน ^๕ ขัง	ศึกแสง
รุทรา ^๕ ขวัง ^๕ สี ^๕ แปง	หม่ายหมา
อัน ^๕ เถิง ^๕ พียง ^๕ แยง	หาแม่ นาแม่
บ่จวบ ^๕ โถม ^๕ สร้อย ^๕ ฟ้า	ไต่เต้าตาม ^๕ เรียม

ชม-เข็ม- บางฉบับเป็น คือ-ตุ คุบทที่ ๑๐๑ ก้วย ขัง-กั
กัน แสง-แสง รัง วิ แปง ทั้ง ๓ คำแปลว่า สร้าง วิ มีใช้ใน
จารึกหลักที่ ๑๔ วิสพังเป็นน้ำอาบนาน้ำกิน สร้างบ่อน้ำอาบและน้ำกิน หม้า
-งาม คุบทที่ ๒๕ เจียน-จาก แยก-มอง

ถึงประตูเมืองชั้นที่สอง (คูหมากเหตุท้าวเรือง) คูมีเขื่อนกันทำให้ชำคึก
กลัว ซึ่งรุทราสร้างขึ้นใหม่ ๆ จากมาถึงนี้ที่ยังมองหานางอยู่ ไม่ประจวบ
กับเวลาที่นางจะเดินตามพี่มา

(ฉบับเขียนใหม่)

คราวนั้น^๕ บัง^๕ บาด
 รตราชน^๕ วัณ^๕ ส
 ไกว^๕ กง^๕ แกว^๕ เกวียน^๕ จี
 เชิญ^๕ ช่วย^๕ คับ^๕ ทุก^๕ ข้ำ

บุ^๕ ๊ น้า^๕ แม่
 ส่อง^๕ หล้า
 วาง^๕ เมฆ^๕ มา^๕ เอ
 ท^๕ ๊ ร้าง^๕ แรม^๕ สม^๕ ร

(ฉบับหอสมุดฯ)

คราว^๕ นั้น^๕ บัง^๕ บาด
 รตราชน^๕ วัณ^๕ ส
 ไกว^๕ กง^๕ แกว^๕ เกวียน^๕ จี
 เชิญ^๕ ช่วย^๕ คับ^๕ ทุก^๕ ข้ำ

บุ^๕ ๊ น้า^๕ แม่
 ส่อง^๕ หล้า
 วาง^๕ เมฆ^๕ มา^๕ แ
 ท^๕ ๊ ร้าง^๕ แรม^๕ สม^๕ ร

บัง - ตอน ะยะ พัน^๕ วัณ^๕ ส - ผู้มีแสงพันหนึ่งคือพระอาทิตย์ สมัย
 ไบราดเถื่อว่า พระอาทิตย์ เสด็จมาบนเกวียน คุสมุทรวโรหิตำฉันท์ กง
 - ขอบล้อเกวียน จี - ไช วา^๕ - หว่าง คุบ^๕ ท^๕ ๗ คับ^๕ ราม - ร้าง
 คุบ^๕ ท^๕ ๒

คราว^๕ นั้น^๕ พัน^๕ เขตเมืองมาแล้ว พระอาทิตย์ชักรถไธแสงทะลุระหว่าง
 เมฆลงมาพันโลก ขอ เชิญพระอาทิตย์ช่วย^๕ คับ^๕ ทุก^๕ ให^๕ พ^๕ ซึ่งต้องร้างจาก
 นางมา

(ฉบับเรื่องใหม่)

๓๔

รถทองเทียมแทมเออม	อุสุภา
มีอาจกคณนา	เน่งได้
หางยุยงนวาคา	เพยเพิก งามเอ๋
กลางข้อบักห่อให้	ก้อมเกยวเวพร

(ฉบับทอสมุดฯ)

รถทองเทียมแทมเออม	อุสุภา
มีอาจกคณนา	เนกได้
หางยุยงเอือนอภา	เพยเพิก งามเอย
กลางข้อบักห่อให้	กล้อมเกยวเวถ

แทม-เท่า วัค เออม-เทียม อุสุภา-อุสุภา-วิผู้ เน่ง-
 เน่ง-แน-แน่ว มหาชาติคำหลวงใช้ว่า ทางนับคไปเน่ง และบทที่ ๘๗
 ว่า ภาณเน่งบรรพต ริงเวือ มาแฮ สองแห่งนี้น่าจะแปลว่าตรงแนว
 ในบทที่ ๓๔ นี้ ควรแปลว่า (ให้) ตรงพอกี้ วาคา-วาคะ สม เพย-
 พัก ว่าเพย เพิก-ถลอกออก เวพรี-ตัว พ พยัพคัลย ติ และ ติ
 ออกเสียงเป็น ถ ตามหลักการอ่าน คุบทที่ ๓๔ และ ๔๕ ค้วยหางนกยูง
 ผูกติดกับหัวไท่ คุบทที่ ๓๔ ฉะนั้น เวพรี คือ ไท่?

รถเทียมค้ววักค้วผู้มากจนไม่อาจนับจำนวน ให้แน่นนอนลงไปได้
ทางเกยงย่นขึ้นไปถูกลมโบกพัดไปมาสวยงามมาก กลางซุ้มก็ทางเกยง
ให้รั้วรอบเวร (โทก ?)

(ฉบับเขียนใหม่)

๓๕

พลีพิทโคโลนคูห้อย	เตงคัง
พัตใหม่ใหม่ทอทั้ง	แอกอ้อม
หงส์ทองทอดคานคัง	กับโทก เข็มเย
เรือนระวงแวตล่อม	แส่วเส้นสาน

(ฉบับหอสมุดฯ)

พลีพิทโคโลนคูห้อย	คังคัง
พัตใหม่ใหม่ขาวทั้ง	แอกอ้อม
หงส์ทองทอดคานคัง	กับโทก เข็มเย
เรือนระวงแวตล่อม	แส่วเส้นสาน

พลีพิท - โคลน - น่าจะเป็น คล - คอ ในบทที่ ๓๕ ก.
มีคำว่า โคลนคาน ทางเหนือเรียก แอก ว่า คานคอ เตงคัง - กระคัง
ผูกค้วว พัต - บางฉบับใช้ พัส น่าจะเป็น พัสตร์ - ผ้า โทก - ทูบ
บางถิ่นเรียกว่า ทวก เกวียนที่ทำวัจิตรพิศการนั้น แอกงอนขึ้นทั้งสองข้าง
และปลายทูบ (ที่พากับแอกนั้น) งอนขึ้นทั้งข้างหน้าและข้างหลังเกวียน

และเกาะเป็นรูปต่าง ๆ ในที่นี้เกาะเป็นหงส์ ทางขลุ่ยหุ้มโกลกคือหุ้มปลายทวน
ซึ่งอนั่นนั่นเอง เรือน - ส่วนของเกวียนตอนที่มีลูกกรงไม้สลักเป็นซี่ ๆ
ล้อมทั้งสี่ด้าน แลว - สลักไม้ ทางเหนือเรียกสลักหรือกลอนว่า แลว
สาม - โหม ม่านฉาก มู่ลี่

โคตัวผู้ที่เทียมเกวียนทางคู้มีกระตังผูกที่คอ เรียกแอกผูกคอว่า
ทำด้วยไหม ทวนเกาะเป็นรูปหงส์ทวยอยู่บนแอก เรือนเกวียนมีลูกกรงสลัก
เป็นซี่ ๆ ล้อมรอบเป็นฉากบังอยู่

(ฉบับเขียนใหม่)

๓๕ ก.

ชาวเกวียนกวานเครื่องหยั่ง	หลายจะนับ
มีทั้งพระคันทัน	แถบบ้อง
โคลนคานคู่ประดับ	หงส์รูปงามเอ
โกล่งสูงหน้าหยั่ง	ห่อหุ้มหางขู

๓๕ ข.

ชุมชายฝูงทวนมน้ำ	ดุงเถิง
นุ่งผ้าที่ชะลวยเชิง	ท่อนแก้ว
กนทนสอดศุ่มเถิง	บิศเบียง งามเอ
ไหลเหลือนแลยว้ายแย้ม	ผ่อผู้เทียมมัลลา

โคลง ๒ บทนี้เดิมเข้ามาภายหลัง แต่มีประโยชน์ช่วยอธิบายบทที่
๓๔ กับบทที่ ๓๓ จะนับ - ฉบับ พระคันทัน - ประทวน หับ - บิศ

หยิ่ง — งาม แต่ง เช่นคนขี้หยิ่ง — คนชอบแต่งตัว โคลนคาน — คล
 คาน — แยก โทก — ทบ ชุ่ม — หมู การแต่งตัวจะเป็นแบบไท
 นีภาพไม่ออกที่จะตรงกับกลอนที่ว่า “เห็นมอญแต่งตัวเดินมากกลางทาง
 คาโดงถุงน่องอ้อมลงกรอมสัน เป็นแบบขลเมื่อยกขยับ่าง เห็นชาชาว
 วาวแวบอยู่หว่างกลาง” ถลวยเชิง — มีผู้สันนิษฐานว่าปล่อยชาย กนทน —
 คัมพู สมัยก่อนผู้ชายนิยมใส่คัมพูด้วย สมัยนี้ชาวชนบทยังใส่กันอยู่ แต่
 นิยมใส่เพียงข้างเดียว คม — ปล่อยทิ้ง บางฉบับเป็น สบ — สวม ไหล —
 แลไปมา ขว้ายแถม — อ้อมแถม ผ่อ — มอง เทียวมคคา — เดิน
 ตามทาง โกลง ๒ บทนี้ไม่มีในฉบับหอสมุด

(ฉบับเขียนใหม่)

๓๖

จากเจียนชม้อยเนื้อ	นพมาน
ชลวแลนงคราญ	คว่ำถ้ำ
เต็มเลงอนไครปาน	หฤทเศศ ได้เม
เจียนบริเนื้อผำ	มีผู้ไผล

(ฉบับหอสมุดฯ)

ลาเจียนชม้อยเนื้อ	ทิพมาลย์
ชลวแลนงคราญ	คว่ำถ้ำ
เต็มเลงอนไครปาน	หัทเศศ เตเม
เจียนบริเนื้อผำ	มีผู้ไครยล

เจียน—จาก ขรลิว—สัว ไปไกล เคว่า—รอ คอย ถ้า—คอย
 (ทำ บังคับโท) เต็ม—แม้ว่า เท่าว่า เจียม—ถิ่นอีสานแปลว่า ตั้งแต่
 และเจียมปรางค์ เป็นสรรพนามบุรุษที่สองซึ่งเป็นเจ้านายผู้ใหญ่ คุณสงวน
 รอค บัญ เสนอว่า เจียม ในที่นี้คงจะเป็นสรรพนามหมายถึงผู้แต่งโคลง
 นั้นเอง ข้าพเจ้าเห็นพ้องด้วย คุบหที่ ๖๖, ๗๒, ๑๕๖ ด้วย ไผ—ไกร
 จากนางมาเผ้าคอยมองหานางมาแต่ระยะไกล ๆ มองหญิงอื่นไกร
 จะเทียบเท่าดวงใจของพี่ได้ พี่ไม่ว่ามีไกรกำลังเผ้ามองน้องอยู่

(ฉบับเขียนใหม่)

๓๗

อุทยานหลายหลากสร้าง	สวนสนิท
ขลังลายเถื่อนคิต	ลูกล้อม
จุกขันจำลองกวีต	เกว้นมาก มีเอ
หนักหนวยเนื่องเนื่องค้อม	กึ่งค้อมปลพิ

(ฉบับหอสมุดฯ)

อุทยานท่านลากสร้อย	สวนสนิท
ขลังลายเถยคิต	ลูกล้อม
จุกขันจำลองกวีต	เกว้นมาก มีแสร
หนักหน่วงเนื่องเนื่องค้อม	กึ่งก้านบุรีพิ

อุทยาน - อุทยาน ขลัง - สลัง เลื่อน - ล้อม ? เลื่อนกับล้อม
ใช้คู่กันหลายแห่ง คำอธิบายบทที่ ๑๐๑ หรือจะแปลว่า เวียง (อีสาน -
เถียน) จุกจัน - ซื่อตันไม้ ส้มจุก ลูกจัน กวิต - มะรวิต เกว้น
- มะเกว้น คือตะรบบ้า หน่วย - ลูกไม้ เนืองเนือง - ถ้างึง แปลว่า
ตกท้องช้าง เช่นตันไม้เขน ตอนกลางน้อมลง แต่ตอนปลายชูขึ้น เรียกว่า
ตันไม้เน้ง หรือเนืองเนืองจะแปลว่ามากมาย เช่นในคำเนืองคลื่น ตัดต่อ
เนืองกันเหมือนคลื่นวิ่งมา

อุทยานสร้างเป็นส่วนมากมาย มีลูกติดล้อมตันแลสลังไป มีทั้ง
ส้มจุก ลูกจัน มะรวิต ตะรบบ้า ผลไม้มากมายหนักจนกิ่งโค้งลงสู่ดิน

(ฉบับเชียงใหม่)

๓๘

จำปานูญแบ่งสร้อย
เหลืองหล่นเต็มฉาษา
ปุ่นเต้คักกับกับสลา
สเสียดแสนซ้าเจ้า

สบานาง
ยังเกล้า
สลายเกศ อวรเอ
เปลี่ยนบิอนบันสลา

(ฉบับหอสมุดฯ)

จำปานูญแบ่งสร้อย
เหลืองหล่นเต็มฉาษา
ปุ่นเต้คักกับกับสลา
สเสียดแสนซ้าเจ้า

สบาราง
คู่เกล้า
ลายแลก อวรแฮ
เปลี่ยนบิอนบันสลา

สว้อย-ตอกไม้ สบานจา-กระตังจา ฉายา-เงาคือร่มไม้
 คู่เค้า อ่านแบบพหัพเพน กู้เก้า แปลว่าทุกคัน ปุ่น-นำ กืบ-กดืบ
 กับสลา-กินกับหมาก สลายเกศ-คงหมายถึงแรมผม แคงผม เสน
 - แคง

มีตอกจำปาและกระตังจาสี่เหลี่ยมเหลือน้อยเต็มร่มไม้ทุกคัน น่าจะเค็ก
 กดืบกินกับหมาก และเห็บผมนาง สี่เสียดแคงแก่ และเปลี่ยนกัน
 บ่อนหมาก (รักกันมากถึงกับคายหมากให้อีกคนหนึ่งกินโดยไม่เสียคาย)

(ฉบับเชียงใหม่)

๓๕

มาเทอะจักย่นไม้	มาลฉวย
แฉวถ่องเวฬุสลาย	เกศเกล้า
เหมือนนางกินรทวาย	ทัดเมื่อ รำนัน
หลาหลากหลาเล่นเว้า	ร่วมซู้ชมผกา

(ฉบับหอสมุดฯ)

มาเทิ่นจักย่นไม้	มาลฉวย
แฉวถ่องเวฬุสลาย	เกศเกล้า
เหมือนนางกรรทวาย	ทัดเมื่อ รมย์นา
หลาหลากหลาเลห์เว้า	ร่วมซู้ชมผกา

มาเถอะ - มาเถิด เวฬุ - คำอธิบายบทที่ ๓๔ คำนี้ คุณธนิต
อยู่โพธิ์ เกยสันนิษฐานว่าคงเป็น เวณิ อาจเป็นไปได้ ถ้าตัวเดิมเป็น เวฬุ
ตัว พ เป็นตัวที่อ่านสับสนกับตัว พ ไก่ง่าย และเข้าใจว่า เวณิ แปลงเป็น
เวฬุ ได้ เวณิ - ผมที่ดักปล่อยไว้ ทวายหัด - ทายหัด

มาเถิดจะยื่นคอกไม้ถวายให้สำหรับแซมผมตรงที่ดักไว้ เหมือนเมื่อ
นางกิริติหัตถ์คอกไม้คอนเพื่อนว่า มีคอกไม้มากมายหลายอย่าง จะร่วมกับ
คู่รักชมคอกไม้กัน

(ฉบับเชียงใหม่)

๔๐

กวาวกวิวโศกสร้อย	สมสุข
อวรอ่อนแกมใบทุก	กึ่งก้าน
บ่เห็นนิรมรุก	ซาว่ม ย้งเอ๋
เห็นดอกดวงไม้มัน	เยยะมันนอกเรียม

(ฉบับหอสมุดฯ)

กวาวกวิวโศกสร้อย	สุขสุข
อวนอ่อนแกมใบทุก	กึ่งก้าน
บ่เห็นนิรมรุก	ยังร่วม ย้งแะ
เห็นดอกดวงไม้มัน	ยังมันนอกเรียม

กวาวกวี—ทองกวาว ทองกวี ฉบับเชียงใหม่เป็น กวาวกวีก็
 สัมสูก—ดูเหมือนตรงกับ อโศก นี่เอง ยัง—หยุดพัก ยังร่วม ยังแะ—
 มีร่วมอยู่แะ ม้าน—เหี่ยว เยอะ—ทำ

เห็นทองกวาว ทองกวี อโศก และสัมสูก มีภาพนางไปแะมอยู่เต็ม
 ทุกทั้งกัน ไม่เห็นมีที่นำร่วมเป็นร่วมไม่ให้หยุดพักเลย เห็นคอกไม้เหี่ยว
 ทำให้ออกที่แห้ง

(ฉบับเชียงใหม่)

๔๑

ภาสยศดสัง ^๕ กัน	เขยเขย
ล้างางอนเสลยเสลย	สว่างร้อน
อกบ่าบ่เหยเหย	หายเหย ทุก ^๔ ขึ้น
ยังกำเคาทุก ^๔ ขึ้น	ขอค ^๕ วันขวัญสลาย

(ฉบับหอสมุดฯ)

พระสุรสัง ^๕ สัวสน	เขยเขย
ล้างางอนเสลยเสลย	สว่างร้อน
อกบ่าบ่เหยเหย	หายเก้อ ทิพ ^๔ เหย
ยังกำเคาทุก ^๔ ขึ้น	ขอค ^๕ ขึ้นขวัญสลาย

ภา-แสง สุย, พระสุร-พระอาทิตย์ สด-ทะลุออก ส่ง-
 ต้อง ถิ่น-น่าจะเป็น ต้น ลำลาด-เวลาเย็น สว่าง-สว่าง เพย
 -ระเหย หายเหย-หายเหื่อ-บางฉบับเป็น สักเหื่อ-หายสักที่
 กำเภา-คงคณิศ ฉบับสมุทไทย เป็น กำเภา-ร้อน เสีย ๓ ฉบับ ขึ้น
 -ส่วนมาก หนัก ขอด-ทั้งหมด

แสงอาทิตย์ส่องทะลุมาร้อน ตกเย็นยังมีวันสร้างความร้อนลง ออกไฟ
 ไม่เคยหายทุกขั้วร้อนสักครั้ง ยังทุกขั้วร้อนหนัก ทำให้ขั้วของขั้วญทำลายลง
 สันเชิง

(ฉบับเขียนใหม่)

๔๒

ยลไครยยังร่วมซู้	ชมเมียบ
ทานกันกับดวงเพย	เพื่อนพ้อง
เองเคียวทราเสย	สายเจต นนอ
ตายบ่ตายนของ	ขาดแล้วยังโย

(ฉบับหอสมุดฯ)

ยลไครยยังร่วมซู้	ชมเมียบ ม่อนแอ
ถวาทกลันกับดวงเพย	เพื่อนน้อง
เองเคียวทราเสย	สายเจต นนอ
ตายบ่ตายนของ	ขาดแล้วยังโย

มือน—ฉัน ที่ถูกควรเป็น ม้วน—สนุก เพ็ช—ถ้าเพ็ช
แปลว่า เทียนกัน อวค ถ้า เพ็ช แปลว่า พวงดอกไม้ เองเดียว—
คนเดียว ทูรา—ไกล ลำบาก เสี่ย—ทั้ง ซ้อง—สะดวก คล่องอยู่

มองดูใคร ๆ ก็อยู่คู่กับคู่รักหรือภรรยามีความสนุกสนาน คมกสัน
และเก็บดอกไม้เปรียบเทียบกับกับเพื่อน แต่ที่คนเฒ่าทั้งสายใจมาเสียไกล
ตายก็ไม่ตายเสียรู้แล้วรู้รอกไป นี่ซากแล้วยังเหลือไขคตยังอยู่

(ฉบับเขียนใหม่)

๔๓

รดทองยังขิงร้อย	เวียงกง
เวหาสเห็นขลุ่ยดัง	ลุ่มเต้า
อกเรียบเปื้อนเป็นผง	ขวนย่อย ขวนเอ
ขรลิวเล้งแล้งเจ้า	จิมขูชาทรวง

(ฉบับพอลมุดา)

รดทองยังขิงร้อย	เวียงกง
เวหาสเห็นขลุ่ยดัง	ลุ่มเต้า
อกเรียบมนเป็นผง	ขวนย่อย ขวนเอ
ขรลิวเล้งแล้งเจ้า	จิมขูชาทรวง

กง—วงล้อของเกวียน ลุ่มเต้า—ลงไปข้างล่าง เปื้อน—พจนา
นุกรมว่า กระตับกระส่าย แต่ในที่นี้แปลว่า สะเหือก (ลาว—เปื้อน พายัพ—
เปื้อน) ขรลิว—ไกลดิบ แล้ง—ไม่มี จิม—พร้อมด้วย ไกล ขู—คู่รัก

เกวียนเด่นไปเป็นแถวกว่าร้อยคัน มองเห็นฝุ่นเท้าทองฟ้าลงมาถึง
ข้างล่าง ออกฟ้าเบือยเป็นผดละเอียด เพ่งดูนางแต่ไกลไม่พบนาง ออกฟ้า
ไปกับคู่รัก

(ฉยับเชิงใหม่)

๔๔

ร้าน ^๔ ก ^๔ หน ^๔ น ^๔ อ ^๔ ง ^๔ นา ^๔ ฏ	นงรวม
เจียนจาก ^๔ ถึง ^๔ ก ^๔ ม ^๔ ก ^๔ ม	ก่อน ^๔ แก้ว
บ ^๔ เห็น ^๔ พ ^๔ ระ ^๔ จ ^๔ า ^๔ ม	เทา ^๔ ทะ ^๔ ง ^๔ อ ^๔ ง ^๔ ๓๕
เสียด ^๔ ลำ ^๔ ก ^๔ ง ^๔ อ ^๔ อ ^๔ ว ^๔	ไซ ^๔ อ ^๔ น ^๔ อ ^๔ ว ^๔ ร ^๔ ว ^๔ ง

(ฉยับทอสมุค)

ร้าน ^๔ ก ^๔ หน ^๔ น ^๔ อ ^๔ ง ^๔ นา ^๔ ฏ	นงรวม
เจียนจาก ^๔ ถึง ^๔ ก ^๔ ม ^๔ ก ^๔ ม	ก่อน ^๔ แก้ว
บ ^๔ เห็น ^๔ พ ^๔ ระ ^๔ จ ^๔ า ^๔ ม	เทา ^๔ ทะ ^๔ ง ^๔ อ ^๔ ง ^๔ ๓๖
แสน ^๔ ลำ ^๔ ก ^๔ ง ^๔ อ ^๔ อ ^๔ ว ^๔	ไซ ^๔ อ ^๔ น ^๔ อ ^๔ ว ^๔ ร ^๔ ว ^๔ ง

ร้าน^๔ก^๔ - ระ^๔ล^๔ก^๔ ก^๔ม^๔ก^๔ม^๔ - ชื่อ^๔เม^๔ือ^๔ง^๔ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

ทะ^๔ง^๔อ^๔ง^๔ - ไค^๔แ^๔จ^๔อ^๔ง^๔ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

อ^๔อ^๔ว^๔ - เสียด^๔เกวียน^๔ท^๔ง^๔อ^๔อ^๔ค^๔ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

อนึ่งถึงหน้านาง พิจารณาถึงเวียงกุมกามก่อนนาง ไม่เห็นเธอได้
แต่คอยจ้องดู ได้ยินแต่เสียงเกวียนคังออกนอก ไม่ใช่ (เสียง) นาง

(ฉบับเชียงใหม่)

๔๕

อารามรมเยศ ^ข เมิน	มังราย
นามกู่คำหลวงหลาย	เช่นท้าว
หกลีบสยมนุยาย	ยังรอด งามเอ
แปลงคูน้องน้ำ	นาฏไ้อีโรทา

(ฉบับหอสมุดฯ)

อารามรมเยศ ^ข เมิน	มังราย
นามกู่คำหลวงหลาย	เช่นท้าว
หกลีบเสี้ยนผู้ยาย	ยังรอด รามแฮ
แปลงคูน้องหน้า	นาฏไ้อีโรทา

เมิน - ถ้า เมิน - นาน ถ้า เมิน - ถู มังราย - ชื่อพญามังราย
(เรียกผิดเป็นพญาเม็งรายตามพระยาประชากิจฯ) กู่คำ - เจดีย์ทองชื่อวัด
บักนี้ เปลี่ยนเป็นวัดเจดีย์เหลี่ยม หลวง - ไทใหญ่ หลายเช่นท้าว - หลายชั่ว
กษัตริย์ สยมนุ - หมายถึงพระพุทธรูป ยาย - เรื่องราว ยังรอด -
มีอยู่ตลอด แปลง - บางฉบับเป็น แปลงกู่ คือสร้างเจดีย์ โรทา - โรท
ร้องไห้

วัดอันน่ารื่นรมย์ของพญามังราย ชื่อคู่คำหลวง สร้างไว้นานหลาย
ชั่วกษัตริย์แล้ว มีพระพุทธรูปทาสีองค์เรียงรายอยู่ตลอด คูงาม สร้างเจดีย์
ไว้กระculemเทศน์ ค่ายความเคร้าโศก (คู่เรื่องประกอบใน "อธิบายความ
เบื้องต้น" ในเล่มนี้)

(ฉบับเชียงใหม่)

๔๖

ขึ้นพิมพ์เจดสร้าง	สมาธิ อยู่เอ
โอนอำรุงเยี่ยมรี	รำไห้ว
ขอพรอาอาทิ	เทียมที่ คณะงรา
สองเสศถวายให้ไ้	แต่จอนชิดสินห์

(ฉบับหอสมุดฯ)

ขึ้นพิมพ์แห่งเจดสร้าง	สมาธิ อยู่แธ
โอนอำรุงเยี่ยมรี	รำไห้ว
ขอพรอาอาทิ	เทียมที่ คณะงรา
สองเสจถวายให้ไ้	แต่จอนสินห์

ขึ้นพิมพ์ คงจะหมายความว่า พระบัน ไม่ใช่พระหล่อ เพ่งเจด
—เพ่งใจ พังใจ อำรุง—บำรุง อาค—งาม อาทิ—ชัศัน จัอน—
ทำให้สนเข้า

พระพุทธรูปปั้นซึ่งพอใจสร้างเป็นปางสมาธิ ที่ให้ขอพร ประการนั้น
ให้เป็นสิ่งที่พิกัด ขอให้สำเร็จให้ทั้งสองได้อยู่ร่วมกันด้วยความรัก

(ฉบับเขียนใหม่)

๔๗

ธาคามังราชเจ้า	จุฬาลักษณ์
สาส่วนเป็นอารักษ์	ไผ่เฝ้า
อัญเชิญส่งสารอัคร	ชาเยศ มรวา
เป็นคังฤาญเจ้า	จากข้าใครโลม

(ฉบับทอดสมุดา)

ธาคามังราชเจ้า	จุฬาลักษณ์
สาส่วนเป็นอารักษ์	ไผ่เฝ้า
อัญเชิญส่งสารอัคร	ชาเยศ มรวา
เป็นคังฤาญเจ้า	จากข้าใครโลม

ธาคา—ผู้สร้าง มังราช—มัง (ราช) ราช จุฬาลักษณ์—
อาจเป็นจุฬาลักษณ์ หมายถึงมเหสีของพญามังราช สา—ให้ อัญเชิญ
—อัญเชิญ คังฤาญ—เหตุใด

ให้มเหสีของพญามังราช ซึ่งเป็นเทพารักษ์ปกปักรักษาอยู่ ขอ
อัญเชิญให้ส่งข่าวภริยามาให้ด้วย เหตุใดจึงต้องจากเจ้ามา ที่ไม่อยู่ใครจะ
โลมเล่นเอง

(ฉบับเขียนใหม่)

ตั้งฎาร้างแก้วก่อน	กรรมสัง
รอยแม่งสาววัง	ราช ^๕ รือ
บพิตรพระเมืองมัจ	รายราช รักเอ
เชิญท่านวาย ^๕ นทอ	ค่อยแก้กรรมเวียน

(ฉบับหอสมุดฯ)

ตั้งฎาร้างแก้วก่อน	คำสัง
รอยแม่งสาววัง	นิราศ ^๕ รือ
บพิตรพระเมืองมัจ	รายราช รักเอย
เชิญท่านวาย ^๕ นทอ	ค่อยแก้คำสนอง

ตั้งฎา-เหตุใด สัง-อะไร รอย-ชะรอย แม่ง-พราก
 รือ คบที่ ๑๗๖ สาววัง-สรีระหรือสาวิกรธาตุ วังนก? คบที่ ๖๒
 ราช^๕รือ-ฉบับเขียนใหม่เป็น นิราศ^๕รือ ก็มี ท่านวาย-คุณสงวน รือคบุญ
 ว่าคำชมร แปลว่า ช บ่ง

เหตุใดจึงพรากจากนางมา ได้ทำกรรมอะไรไว้ครั้งก่อน ชะรอย
 จะพรากนจากวัง (หรือ^๕หรือพระธาตุ) ขอเชิญพระมัจรายช่วย^๕ให้เดินและ
 แก้นาปกรรมให้หายค้าย

(ฉบับเขียนใหม่)

๔๘

อรอดเพระวาง ^๕ ขัน ^๕ ขอบ	พิงเพิง รอดเอ๋
ผีน ^๕ แผ่น ^๕ สย ^๕ ลง ^๕ เลิง	ลาวด ^๕ ยง
คอง ^๕ เห็น ^๕ ท ^๕ ร ^๕ ก ^๕ เทิง	ใจ ^๕ เช่น ^๕ ควาน ^๕
ย ^๕ ล ^๕ อน ^๕ ส ^๕ ัน ^๕ ส ^๕ ย ^๕ น ^๕ ต ^๕ ง	ตอก ^๕ ไ ^๕ ว ^๕ ัก ^๕ ษ ^๕ ณ ^๕ ร ^๕ เยม

(ฉบับหอสมุดฯ)

อรอดเพระวาง ^๕ ขัน ^๕ ขอบ	พิงเพิง รอดเอย
ผีน ^๕ แผ่น ^๕ ลย ^๕ ลง ^๕ เลิง	ลาวด ^๕ ยง
คอง ^๕ เห็น ^๕ พ ^๕ ร ^๕ ก ^๕ เทิง	ใจ ^๕ เช่น ^๕ ควาน ^๕
ย ^๕ ล ^๕ อน ^๕ ไ ^๕ ส ^๕ เ ^๕ ย ^๕ ร ^๕ ต ^๕ ง	ตอ ^๕ ไ ^๕ ว ^๕ รร ^๕ ค ^๕ ร ^๕ เยม

ท่านมหาหมื่นอธิยาว่า เติมแม่น้ำบึงไหลไปทางวัดพระนอนบ้าน
พิง หนองผึ่ง ต่อมาชุกคลองลัด แต่่น้ำก็ยังไหลไปทางเดิม จึงก่อสร้าง
พระนอนขึ้นหน้า ท่งแต่่น้ำก็ไหลไปคามคลองลัด

พิง—แม่น้ำบึง รอด—คลอง ถึง สย—พระอาทิตย์ ทิมฯ
(ฝนตก) เลิง—เทร่ นาน คุณเวจิตร ขอสุวรรณะ ยกตัวอย่างว่า คนเลิง—
คนไปนานๆ ลาวด^๕ยง—เลย หย^๕ค คอง—คอย เิง—เิง—เมา
เช่น—กะเจ็น—เหลื่อเกิน สัน—ฉัน เ็น^๕เคียวกับ ตัง—ทม วัณณ^๕
—ทรวงอก

พระเนตรขวางตลอดคแม่น้ำปิง พระอาทิตย์ส่องพินคินนานักแล้ว
(หรือฝนตกพัว ๆ เป็นเวลานาน) ๕ เลยหยุดพัก คอยมองขุนาง วุ่นวาย
ใจเหลือเกิน มองเห็นหญิงอื่นเหมือนกับมีเส้นตอกเข้าไปในอก

(ฉบับเขียนใหม่)

๕๐

นทีหันหลังไป	พอเรือ
เกวียนกว่าชุมชนเผื่อ	วังหว้าย
สาวถีสันสายเยื่อ	ยังเชือก ชักเอ
ตักคว้นคูกำท้าย	ทับพื้นป่านเดิม

(ฉบับหลอมสุธา)

นทีหันหลังไป	พอเรือ
เกวียนกว่าชุมชนเผื่อ	วังหว้าย
สาวถีสันสายเยื่อ	ยังเชือก ชักแสร
ตักคว้นคูกำท้าย	ทับพื้นป่านเดิม

หัน—ถ้ำ หัน—ทันหัน เกวียนกว่า และ วังหว้าย เป็นสำนวน
กลอนทางเหนือใช้เป็นคำคู่กัน เผื่อ—เหลือ มาก สายเยื่อ คุณวิจิตร
ออกสุวรรณ แปลว่า สายผูกวัว ตัก ถึงลงไป (อีสาน) ถีบ—เร่งรีบ
(อีสาน) พัน—เกิน เดิม—ปลาไม่มีเกล็ดอยู่ในแม่น้ำโขง ตัวโตมาก
ขนาดหนัก ๒๐๐ กิโลกรัมขึ้นไป

แม่น้ำที่นั่นแห้งไม่พอให้เรือแล่นไปได้ เกวียนและฝูงคนมากหลาย
ว่ายอยู่ในน้ำ สวรรดิชักเชือกกระตุก พอเกวียนตกหล่นก็ลงไปถึงรับลงช่วย
กันข้ามท้าย รวดเร็วประหนึ่งปลาเดิม

(ฉบับเชื่องใหม่)

๕๒

วานไม้เมื่อข้ามน้ำ	ขอใจ
เหลือหล่นตกบางใบ	กึ่งก้าน
ไม่เห็นนิรมลใจ	เจียนจาก ทรวงเอ
เห็นใบกใบไม้มัน	เยยะมันมนโนเรียน

(ฉบับทอดสมุทร)

วานไม้เมื่อข้ามน้ำ	ขอใจ
เหลือหล่นตกบางใบ	กึ่งก้าน
ไม่เห็นนิรมลใจ	เจียนจาก ห้องเฮย
เห็นใบกใบไม้มัน	เยยะมันมนโนเรียน

เมื่อ - ไป กลับ ใจ - บอก บก - โบราณใช้คู่กับ นาง เช่น
มหาชาติคำหลวง หน้า ๑๑๘ ตยรด (ท่าน้ำ) ประไพ บบก บุรณาทก
บบาง ตรงกับบกในคำบทพ้อง ใบกใบไม้ เป็น ใบคใบไม้ ก็มี
เยยะ - ทำ

ฉบับเชียงใหม่ หมายเลขที่ ๕๑ และ ๕๒ สลับกับฉบับหอสมุด
 วานแต่นไม้กลับไปบอกข่าวให้น้องทราบ ใบไม้เหลืองหล่นเกือบไม่
 มีติดกิ่ง ไม่เห็นนางจิตใจหลุดออกจากทรวง เห็นใบไม้เขียว ทำให้ใจ
 พี่เหวไปชั่ว

(ฉบับเชียงใหม่)

๕๑

ม่อนยังยั้งหันร่วม	เรียงรัก
วานเทพทั้งไพรพฤกษ์	น่าน้อง
โกลนทั่วทั้งทัก	แควน่าน นม
เจิญส่งสารพรพร้อม	ข่าวข่าวอิน

(ฉบับหอสมุดฯ)

ม่อนยังยั้งหันร่วม	เรียงรัก
วานเทพทั้งไพรพฤกษ์	น่าน้อง
โกลนทั่วทั้งทัก	แควน่าน นม
เจิญส่งสารพรพร้อม	ข่าวข่าวอิน

ม่อน-ฉัน ยั้ง-หยุด หัน-หันนั้น รัก-กันไม้ โกลน-ง
 ทัก-น้ำ น่าน-เขตนน้ำ พร-พี่ หัน พ้อง-น่าจะ เป็น ผ้อง-บัง
 พ้องหยุดพักอยู่ได้ร่วมไม้ วานเทพดาในป่าแสงรุ่งทั่วในแม่น้ำแควน
 ช่วยส่งข่าวมาที่นี้บ้าง พี่ขอฟังข่าวบ้าง

(ฉบับเขียนใหม่)

๕๓

วานน้ำขุนน้ำน้ำ	เงินขุน คอบเอ
อกทะเลวังวน	เล่าแล้ง
อ้งเกินทั้งอาศุร	แคเคือค ทรวงเอ
เห็นหาคทหนันแห่ง	เยยะแห่งแถมถนอม

(ฉบับทอดสมุด ๗)

น่านน้ำขุนน้ำน้ำ	เงินขุน
อกขเลย้งวน	เล่าแล้ง
อ้งเคือรหาคอาศุร	แคเคือค รสนย
เห็นหาคทหนันแห่ง	เยยงแห่งแถมถนอม

ขุน - อาณาเขต น่านน้ำ ๓๒๓ ที่ ๘ เงินขุน - ต้นเงินเป็นขุนเขา
หรือเกาะ คอบ - กลับคืนไป วังวน - วังวน - วัง - ที่น้ำลึกไหลวน
มักเป็นที่อยู่ของจระเข้ อ้งเกิน? อ้ง - คับแค้น อ้งเกิน - คับแค้น
เหลือเกิน อาศุร - ทนทุกข์ เคือค - ไกรธ หนัน - หนึ่ เยยะ - ทำ
แถม - เพิ่ม

วานน้ำ ลำน้ำและเกาะแก่งกลับไป (บอกข่าวนาง) ท้องน้ำและ
วังวนยังแห้งไปเล่า คับแค้นเหลือเกินทั้งทุกข์ทนและไกรธในใจ เห็นหาค
ณ ที่นั้นแห่ง ทำให้ออกพิแห่งเพิ่มขึ้น

(ฉบับเขียนใหม่)

พระไท่ไท่เจ้าไม้มง
ปลดที่ทนทุกข์
อังกินมิไช้
วาเยสยังได้แล้ง

เมียงคู แครา
เจตแจ้ง
ณาทิ เพานอ
ลวดแล้งออกเรียม

(ฉบับทอสมุดฯ)

พระไท่ไท่เจ้าไม้มง
ปลดที่ทนทุกข์
จกกินมิได้
วาเยสยังได้แล้ง

เมืองคู แครา
เรศแจ้ง
ระนาทิ เพานอ
ลวดแล้งออกเรียม

ปลด - ปลด ทูเจต - ทู แปลว่า ทูร์ เคือครอัน อังกิน -
คัมแก่นเหลื่อเกิน คูบที่ ๕๓ ขุณา - กูระนา - กรุณา วาเยส - ฅม
ลวด - เลย

ขอให้เทวการักษาคัน ไท่ของคูบังเด็ก ขอช่วยปลดเปลื้อง
ความทุกข์เคือครอันใจคัว คัมแก่นเหลื่อเกิน ไม่เบื้ปากกรุณาทิบังเลย
ฅมที่พิคมาผ่านควินอยังแล้ง เลยทำให้อกที่แล้งไปคัว

(ฉบับเขียนใหม่)

๕๕

คนเราร่วม
 ป่านขอชมพุไ
 ยลคิ่นชั่วพิสัย
 ละเลือนเป็นด้อยด้อย

เต็มไพร พืแม่
 น่าน้อง
 คาเล่า ชัยเอ
 เผ่าย้ายอินประเหียล

(ฉบับทอสมุดฯ)

คนเราร่วม
 ป่านค้อยจำพุไ
 ยลคิ่นชั่วพิสัย
 ละเลือนเป็นด้อยด้อย

เต็มไพร พืแม่
 น่าน้อง
 คาเล่า ชัยแ
 เผ่าย้ายอินประเหียน

ร่วม-แบริ่มไม้ ไพร-ป่าคงพงพิ ขอ-ทั้งหมด ชมพู
 - หมายถึงชมพูทวีป ไผ-ไป (พ่าย) ยลคิ่น-มองกลับ ชั่ว
 พิสัยตา-ชั่วสุกสายตา ละเลือน-เลือน แปลว่า ล้อม หรือเวียง ค
 บทที่ ๓๘ ด้อย-ด้อย-แหวด้อย ยิน-รู้สึก ประเหียล-ประหนึ่ง
 คล้าย

มีเกวียนแบริ่มไม้เต็มป่าไปหมด เหมือนกับเกวียนทั่วทั้ง
 ชมพูทวีปไปรวมกันฉะนั้น มองไปข้างหลังชั่วสุกสายตาเรื่องราวเป็นแหว ๆ
 คุประหนึ่งพวกอพยพเคลื่อนย้ายมา

(ฉบับเชิงใหม่)

๕๖

ชุมชนชุมชนเล่น
 สาวบ่าวปลงสนามปรา
 สาวรอรอนนิตา
 จักจ้องจูงน้องฝ้าย

ชาวา
 โมทัยวัย
 โดยพี่ มานัน
 อาบอ้อยชมชล

(ฉบับหลสมุคฯ)

ชุมชนชุมชนเล่น
 สาวบ่าวลงสนามปรา
 สาวรอรอนนิตา
 จักจ้องจูงน้องฝ้าย

ชาวา
 โมทัยวัย
 โดยพี่ มานัน
 อาบอ้อยชมชล

เล่น-เล่น โทโทษ บ่าว-ชายหนุ่ม ปลง-ลง ยวัย-
 ใช้คู่กับแยมเป็นอ้อมแอ้ม สาว-แม่ หาก โดย-ตาม จ้อง-จูง
 เกาะหลัง ฝ้าย-ไป อาบอ้อย-อาบ

ฝูงคนสนุกสนานเล่นน้ำกัน หนุ่มสาวลงประชุมกันอ้อมแอ้มอินดี้ ถ้า
 นื่องตามพี่มา ก็จูงน้องไปอาบน้ำและชมน้ำกัน

(ฉบับเขียนใหม่)

๕๗

เพลาสวยสะอาดเท่า	เทิงเสวียง
เหมือนพุ่มเมี่ยง	มุงเหยยม
พลับทองคำเงียง	องค์อ่อน งามเอ
แหวอวคปานแสวงเสยม	แต่ฟ้าสลาเหล่า

(ฉบับทอสมุดฯ)

เผาสวยสะอาดเท่า	เทิงเสวียง
เหมือนเมอพุ่มเมี่ยง	มุงเหยยม
พัตรทองคำเงียง	องค์อ่อน งามแ
บังอาจปานแสวงเสยม	แต่ฟ้าสลายเหล่า

เพลา-ชา เท่า-ทราบเท่า เทิง-เคิง-ถึง ชุน-ไป
 เหยยม-คฺย เร้น ปล่องเยียม-หน้าต่าง พลับ-มะพลับ ในที่นี้หมายถึง
 ถัน คุบที่ ๑๓๑ แหว-เฮว อาค-งาม (อีสาน) บางฉบับเป็น
 แหวอ่อน แสวง-ทังใจ (โบราณ) สลาย-แก่ง? คุบที่ ๒

คุณแสงวัน รอดบุญ อธิบายศัพท์ ๒ คำต่อไปนี้ เสวียง-บ่า เชม
 ใช้ ผ้าเสวียง-ผ้าสไบเฉียง คำนาง-ทังอยู่ (เชม) ชุน-คุณจิตร

ยอกสุวรรณ ว่ามาจาก ชุ่น—เผ้าแก่ ฉบับหอสมุดฯ คงคัดผิดเพราะ
สมุดไทยเป็น เสวียง และ ชุ่น ทั้ง ๔ ฉบับ

เท้าหมู่สาวเหล่านั้สวยสะอาคขึ้นไปจนถึงน่า เหมือนที่พี่ไปแอบ
มองคุ่นำอกน้องซึ่งตั้งอยู่ตงาม เหวงามทั้งทั้งใจเหลาแต่งทำมาจากสวรรค์

(ฉบับเขียนใหม่)

๕๘

ลาพระประเทศช้าง
เบี้ยวปลั่งสุรณิง
ทิดาแต่เรียมถึง
มาค่วนคับทุกซ์ซ้อน

ขุระมิง มิ่งเอ
ยังร่อน
ถลากระหม่อม เรียมเอ
ข้าวเหยยมยาพรวง

(ฉบับหอสมุดฯ)

ลาพระประเทศช้าง
เบี้ยวเบ่งสุรินทิง
ทิดาแต่ถึง
มาค่วนคับทุกซ์ซ้อน

ขุระมิง มิ่งแ
ยังร่อย
ถากระหม่อม เรียมเฮย
ข้าวเหยยมยักทอง

ขว้าง—กว้าง ขุ—บริเวณ น่านน้ำ ระมิง—แม่น้ำระมิง มี
ชื่อปรากฏในพงศาวดารโยนก บัจุบันคือแม่น้ำอิง เบี้ยว—เปลว ปลั่ง

— อยู่ในที่กลางแจ้ง ส่องแสง สุขวัด — รดพระอาทิตย์ สุรินทร์ — พระ
 อาทิตย ทยิดา — เป็นที่รัก คู่รัก ถลึงถลา — รีบเร็ว ? บทที่ ๑๐ เหยยม
 — เยี่ยม โทโทษ ยา — รักษา ทอง — ฉบับสมุทไทย ๓ ฉบับเป็น ทวง —
 ทรวง

ตามมิประเทศข้างแม่น้ำปิง พระอาทิตย์ส่องแสงเป็นเปลวยังรู้สึกร้อน
 ขอให้รับมากับทุกสิ่งขำมารักษาความร้อนใจให้หาย

(ฉบับเขียนใหม่)

๕๘

แม่เมื่อห้องฟ้าฟาก
 ฤกษ์คลปลดพิ
 ขุนเขาอุ้มมาศรี
 จำเริญแล้งหม่อม

เถดี พุ่มฤ
 พิพ้อม
 เทแม่ เอาฤ
 หมายหม่อมอาลัย

(ฉบับทอลสมุค ๑)

แม่เมื่อห้องฟ้าฟาก
 ฤกษ์คลปลดพิ
 ขุนเขาอุ้มมาศรี
 จำเริญแล้งหม่อม

โคที่ พุ่มฤ
 พิพ้อม
 ไทแม่ เอาฤ
 มาคมอันอาลัย

พูน - ไนน์ พ้อม - พร้อม อุ่ม - เอามือคลุม อุ่ม ? ไท -
 หฤทัย หมด - ภาวะอีกอีก จะเบียดก็ไม่เบียด จะแห้งก็ไม่แห้ง
 หม่อม - ไร้คู่กับหม่น เช่น "มีพระทัยหม่นหม่อม"

แม่ไปสู่สวรรค์ใดไกลโพ้นหรือ จึงไม่มาถึงโลกนี้พร้อมกับพี่ ชุนเขา
 อุ่มมารศรีไปหรือ เป็นเหตุให้พี่อกแห้ง หม่นหมองเป็นห่วง

(ฉับเชิงใหม่)

๖๐

ทิพยาสวมาจอุม	เอาอว อ่อนฤ
ฤมาสมสวง	เพื่อนช้อย
บ่เห็นสำนุญบวร	บวิเวศ เมินแอ
ขอมขอคาแท้มห้อย	หากแล้งเลงคาย

(ฉับทอสมุค)

ทิพญาโอมหอบอุม	เอาอว อ่อนฤ
ฤบมาสมสวง	เพื่อนค้อย
บ่เห็นสำนุญปวน	บรเมศ เมินแอ
ขอมขอคาแท้มห้อย	หากแล้งเลงคาย

ทิพญา - ถัดมาจากทิพยาธว ซึ่งตรงกับทิพยาธว เพื่อนช้อย -
 เป็นเพื่อนข้า สำนุญ - สมบุญ ปวน - ปวร - บวร บวิเวศ - ปริย

ที่รัก เมิน - นาน ชอมช้อ - ชอมช้อ ทั้งคาออกคู่ คุบที่ ๒๓ แห้ม
- แห้ง เกรียม เช่น หน้าแห้มแก้มไหม้ ปังปลาให้แห้ม คุบที่ ๑๔๕
เลงตาย - มอญปลา

พิทยาธรรุโฆมาหอบอุ้มเอานางไปหรือ จึงไม่มาร่วมเป็นเพื่อนพี่
ไม่ได้เห็นนางที่รักเป็นเวลานาน ให้หคหุตาใหม่เกรียมห้อยลงมาเพราะ
เพ่งมองไปเปล่าประโชน

(ฉบับเขียนใหม่)

๖๑

กวาวทองทั้งซ้อซ้อย
เหลืองหล่นเต็มปลี
ยลบนหมูปัก
ตายขุ่นกลางแก้วกล้า

สิมพลี
แผ่นหล้า
แสงเสฟ ชมเอ
มิได้เซยชม

(ฉบับทอสมุดฯ)

กวาวทองทั้งซ้อซ้อย
หลายหล่นเต็มปลี
ยลบนหมูปัก
ตายขุ่นกลางแก้วกล้า

สิมพลี
แผ่นหล้า
แสงเสฟ ชมเอ
มิได้เซยชม

กวาวทอง - ทองกวาว ทั้ง - ทั้ง สิมพลี - คันท้ง ชุม - หมู
ขุ่น - ตัน เช่นมหาชาติคำหลวงใช้ กว้าขุ่น - ไปตัน ลาง - คุณวิจิตร
ยอกสุวรรณ แปลว่า เขาออกหมก เช่น ตางน้ำบ่อ กล้า - ท้า - กระมัง

ทองกวาวทั้งซ้อและงวท่นอยู่เหลืองเต็มแผ่นดิน มองขึ้นไปเห็น
หมู่เมฆแสงหาคู่กันอยู่ นั่นเองจะหายไปสิ้นแล้วกรรมัง พื้จึงไม่ได้เซยชม
เหมือนฝูงนกทางพลาย

(ฉบับเชื่องใหม่)

๖๒

สาริการักร้าด้อย
ฤๅเศียรเสียงซอแซ
ชิงดวงคอกจ่อแจ
รอยร่างเสวยรสน้ำ

ถึงแล แม่ฤๅ
ข้าข้า
เคียงด่อง กันเอ
คอกกันน้ำนิรม

(ฉบับหอสมุดฯ)

สาริกรร้าด้อย
ฤๅเศียรเสียงซอแซ
ชิงดวงคอกจ่อแจ
รอยร่างเสวยรสน้ำ

ถึงแล แลแม่
ข้าข้า
เคียงด่อง กันนา
คอกกันน้ำนิรมย์

สาริกา—นกขุนทอง บางฉบับเป็น สารี ถ้า สาริกา—นก
ประเภทนกเอี้ยง หนึ่ง ทางภาคเหนือเรียกนกขุนทองว่า นกเอี้ยงคำ ถ้อย
—รัก ถูกต้อง แล—นกแก้ว นกแขกเต้า ฤๅริต—เป็น ฤๅเศียร รือรือ
ก็มี คุณวิจิตร ชอศสุวรรณ แปลว่า เสียงนกร้อง ดวง—เป็นลักษณะนาม
คูปที่ ๕ ปัจจุบันยังใช้ว่า ดวงคอกไม้ ถ้อย—ถ้อย—ประชัน รสน้ำคอก
—รสน้ำหวานของคอกไม้

นกขุนทองพูดกับนกแก้วได้เสียงชัด เสียงกังจอแจตึก ๆ กัน ต่างก็
ซึ่งคอกไม้กัน เคียงกันเสียงจอแจ นกแก้วร้องกิน้ำหวานของคอกไม้
บ้านเหงใจ

(ฉบับเชียงใหม่)

๖๓

สาขาลีวไผ่สูง
สุยส้องยังรุกราย
พื้งบนโบกสลายสลาย
ปุ่นพียังย้งดำ

เหลื่อหลาย
ร่วมข้าว
เสียงลวาค ลมเอ
ถ้องถ้างนิรม

(ฉบับหอสมุดฯ)

ดาขาลีวไผ่สูง
สุยส้องยังรุกราย
พื้งบนโบกสลายสลาย
ปุ่นพียังย้งดำ

เหลื่อหลาย
ร่วมข้าว
เสียงสวาสค์ ลมแธ
ถ่อมถ้างนิรมย

สาขาลีว-ดาขาลีว-ร่วมข้าว-บางท่านว่า ไผ่ชนิดหนึ่ง สูง
-ไผ่ชนิดหนึ่ง เหลื่อหลาย-ฉบับเชียงใหม่เป็น เหลื่อหลาย ก็มี
เหลื่อหลาย-มากมาย สุย-สุร-พระอาทิตย์ รุกราย-วัน ๆ แวม ๆ
ลวาค-พัดผ่านไป ปุ่น-น่าจะ ย้งย้งดำ-อยู่รอกอย ถ่อมถ้าง-
ใช้คู่กัน คู่บทที่ ๑๖๓ เพีย-เพี้ย พวงคอกไม้ แต่สมุดไทยเป็นเผื่อก็มี

โคลงบทนี้เป็นกลบทแบบหนึ่ง บาทสองถึงสี่ใช้คำซ้ำทุกบาท
รวมเงาของต้นไผ่มีมากมาย (หรือเหลือมากมาย) พระอาทิตย์ส่อง
วับ ๆ แวม ๆ เที่ยงใบใบกอยู่เบื้องบนเมื่อลมพัดผ่านไป พื้นน้ำจะอยู่รอกอย
ไถ่้องมาถึงให้เกิดความบันเทิงใจ

(ฉบับเขียนใหม่)

๖๔

เทียว ^๕ เทิง ^๕ ทวาร ^๕ ท่อน ^๕	หลง ^๕ หลง
ขั้ว ^๕ เขื่อน ^๕ เข้า ^๕ ปุก ^๕ แปง	ไค้ ^๕ เต้า
ทิพ ^๕ โสภ ^๕ ที่ยัง ^๕ แยง	หา ^๕ ซู้ ^๕ ยาม ^๕ เอ
มาม ^๕ ่วน ^๕ เรียง ^๕ รส ^๕ เข้า	ขอก ^๕ น ^๕ เรียง ^๕ เวียน

(ฉบับทอสมุดฯ)

จร ^๕ ทิด ^๕ เทิง ^๕ ต่อ ^๕ หัน	หลง ^๕ หลง
ขั้ว ^๕ เขื่อน ^๕ เข้า ^๕ ปุก ^๕ แปง	ไค้ ^๕ เต้า
ทิพ ^๕ โสภ ^๕ ที่ยัง ^๕ แยง	หา ^๕ ซู้ ^๕ ยาม ^๕ เอ
มาม ^๕ ่วน ^๕ เรียง ^๕ รส ^๕ เข้า	ดำน ^๕ เรียง ^๕ เวียน

เทียวเทิง - เค็นเต็ง บางฉบับเป็น สวีเคียร์เติงท่อนหัน หัน - นั้น
หลงหลง - คุณวิจิตร ยอกสุวรรณ แปลว่า โกลน ? ขั้ว - สะพาน
ปุกแปง - ปุกแปง - ปุกแปง - สว่าง ทิพโสภ - เป็นทิพอาสังรา
กัมม แยก - ม่วงมอ ซู้ - ทุก ม่วน - สนุก ม่วน - ฉ้น เวียง -
เที่ยง ขอก - ขอบ ริม

เดินมาถึงประตู ก่อจากนั้นเป็นโคลน (หลอง—อาจเป็น ถ้าง—
ที่ลุ่มใหญ่) เขาสร้างสะพานและเขื่อนให้เดินไป พึ่งมองหาวิธีพอกอยู่ทุก
เวลา มาร่วมสนุกถัมมรชัวเคียงกับพี่ทางค่านนี้

(ฉบับเขียนใหม่)

๖๕

อารามยังยิ่งรื้อย	เวียงหลัง
สองตรามมกคาคัง	คันทัน
รอยเดิมแต่ยามยัง	งามเงื่อน รักเอ
เป็นที่พระเจ้าจัน	เสพสร้างอิริยา

(ฉบับหอสมุดฯ)

อารามยังยิ่งรื้อย	เวียงหลัง
สองตรามมกคาคัง	คันทัน
รอยเดิมแต่ยามยัง	งามเงื่อน รักเอย
เป็นที่พระเจ้าจัน	เสพสร้างอิริยา

คาย—ตราม—ฟาก มกคาคา—มรรคา คันทัน—พัง ถล่มทลาย
มหาชาติคำหลวงหน้า ๓๓๘ ใ้ว่า “คือจะคันทันไพรสะเทือน” รอย—
ระรอย จัน—นัก มาก อิริยา—ตัดมาจากอิริยาบถ คือ ยืน เดิน นั่ง
นอน วิริยา—เพียร

มีอารามอยู่กว่าร้อยหลังเรียงกันอยู่สองข้างทางล้วนแต่พังลงมา
ชะรอยแต่แรกเมื่อยังคงามอยู่ จะเป็นที่พระสงฆ์จำนวนมากพำนักอยู่เพื่อ
สร้างวิหารเพ็ชร

(ฉบับเขียนใหม่)

๖๖

เจียมเจียนทแยศวรอัน	ดวงแด แดเถย
พิษกำเตาผวนแผ	พรากซ์
พานุอ่วยยานแปร	เกวียนกว่า บันเอ๋
แถมกำเตาข้าผู้	เว้งร้อนรนทรวง

(ฉบับหอสมุดฯ)

มัจฉะยาเยศวรีย	ดวงแด แดเถย
พิษกำเตาปวนแปล	พรากซ์
พานุอ่วยยามแปร	เกวียนกว่า บันเอย
แถมกำเตาข้าผู้	เว้งร้อนรนทรวง

เจียม—นับตั้งแต่ ผู้กล่าวถึงหรือแทนผู้แต่ง คุบที่ ๓๖, ๘๒ และ
๑๕๖ เจียน—จาก ทแยศ—ใจ คุ ไท บทที่ ๒๔ ฉบับเขียนใหม่เป็น
โสทรชยาเยศวรอัน ก็มี กำเตา—ร้อน ผวนแผ—ป่วนแปร พานุ—
พระอาทิตย์ อ่วย—บ่าหน้า แปร—หัน เช่น "สารติแปรแก้วเกวียน
ทอง" (สมุทรโฆษคำฉันท์)

ที่จากดวงใจมาทำให้ร้อนใจนัก พ้นร้อนจากการพราดจากฐ์ พระ
อาทิตย์จักรวาลหันไปบนท้องฟ้า ช่วยเพิ่มความร้อนให้กับพีซึ่งร้อนรนอยู่ใน
อกอยู่แล้ว

(ฉบับเชิงใหม่)

๖๗

ลู ^๕ เถิงยางหนุ่มหน้า	หนักทรวง อยู่แฉ
คิดคอบ ^๕ เถิงทิพดวง	ดอกฟ้า
รอยคลร ^๕ สาสรวง	สวรคเทพ โพนญา
ญา ^๕ บยังเยอนข้า	ข้า ^๕ วเหยยชมยาทรวง

(ฉบับหอสมุดฯ)

ลู ^๕ เถิงยางหนุ่มหน้า	หนักทรวง อยู่แฉ
คิดด่อง ^๕ เถิงทิพดวง	ดอกฟ้า
รอย ^๕ ตันนร ^๕ สรวง	สวนเทพ พุนญา
ญา ^๕ บยลเยอนข้า	ข้า ^๕ วเหยยชมยังทรวง

ยางหนุ่ม—ชื่อวัค ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นวัคทองทราว ท่านมหาหมื่น
กันอยู่หลายปี จึงได้พบศิลาจารึกหักทิ้งอยู่แจ้งไว้ คิดคอบ—คิดกลับ
บางฉบับเป็น คิดค้อม ดวง—ลักษณะนามของดอกไม้ ตอนที่ ๖๒ ยัง
—อยู่ เยอน—เยื่อน เหยยชม—เยื่อม ยา—วัคชา

มาถึงวัดยางท่มรู้สึกหนักอกอยู่ หวนคิดถึงศรัทธาเจ้าคอกฟ้า
 ชะรอยจะไปได้มรสวรรค์ของเทวคาลัยในนภระมิง จึงไม่อยู่พบที่จะได้
 ส่งข่าวมาเยี่ยมเพื่อรักษาใจของพี่

(ฉบับเขียนใหม่)

๖๘

เนสาทแผ่นฝ้าย	เผาไฟ ทั่ม
พระพริบเสียงฟองไฟ	เผ่าฟุ้ง
อกพฤษณ์พนาลัย	สาเจต มวลเอ
รุกข์เทพาคินคัง	เดือดคังอกเวียน

(ฉบับหอสมุดฯ)

เนสาทผาดแผ่นฝ้าย	เผาไฟ ทั่ม
พระพริบเสียงฟองไฟ	เผ่าฟุ้ง
อกพฤษณ์พนาลัย	สาเจต ม่อนแ
รุกข์เทพาคินคัง	เดือดคังอกเวียน

เนสาท - พรวนบ่า ฝ้าย - ไป ไฟไหม้ - บำคองหงพี พระพริบ
 - พริบ ๆ เสียงไฟไหม้ เผ่า - คินคิน บางคนว่าขี้เถา? ม่อน - จัน
 รุกข์ - คันไม้ คัง - สะคัง

พรานบ่าวรับเร่งไปเผาป่า เสียงไฟไหม้ธิดาผู้ สายใจของพี่เอ๋ย
 กันไม้ ป่า รุกขเทวคาและพันทนต์คง ทำให้ออกที่สะเทือนและร้อนไป
 ท้าย

(ฉบับเขียนใหม่)

๖๘

สิมพลวันแวนผิง	ผาผกา กลับเอ
เพลิงพุ่งเพียงสาข	ลำล้อย
ดินแฉกเผือก	คมบาด บางเอ
แชนขวากเลาอ้ออ้อม	คู่อ้อมนอกเวียน

(ฉบับทอสมุดฯ)

สิมพลวันแวนผิง	ผาผกา ดิฐแสด
เพลิงพุ่งเพียงสาข	ลำล้อย
ดินแฉกเผือก	คมบาด งามแสด
แชนขวากเลาอ้ออ้อม	คู่อ้อมนอกเวียน

สิมพลวัน—บ่าว แวน—แวน—มาก ผิง—ตัดจาก กำผิง
 แปลว่า กำผิง งาม (อีสาน) คุบที่ ๔๗ สาข—กิ่ง ก้าน ลำว—เวา
 ดินแฉก—หญ้า แฉก คา—ชื่อหญ้า เผือก—รากของ เทลือ แชน เลา—
 ไม้คล้ายอ้อ อ้อม—ล้อม

บ้างกำลังงามมาก คอกกำลังบาน ฝูงชนถึงถึงทำให้ร้อนรอบข้าง
หญ้าแฝก คาว รกชึ่งใบบางมีคมบาดได้ แฉม ขวาก เสา และย้อล้อมรอบ
ก็จะล้อมรอบนอกพ้อย

(ฉบับเขียนใหม่)

๗๐

พฤษภาสงค้งอก	เจยโงะ
เขี้ยวกลับคุดคล้โคระ	พริบไหม้
ปูนะสคสวาทเรียมโระ	อกฟ้ เพานอ
นิราศย้งร้อนไว้	เร้งร้อนไฟรพม

(ฉบับพอสมควร)

พฤษภาสงค้งอก	เจยโงะ
เขี้ยวเคิบคุดพันโพละ	พลิบไม้
บุญบสกลร่างรวมโระ	อกฟ้ เพานอ
นิราศเลียงร้อนไว้	เร้งร้อนไฟลอน

สง - ทำให้หายอ้ง แยกออก โงะ - ไม่ตรง งอ (ลาว) คุด -
ควี่ - คลี่ ? โพละ - โพ - แทะ ? ปูน - น้ำ สะสค - กำสรว โระ -
ออกเสียงโฮะ - รวม

ต้นไม้แยกกันงอกขึ้นไม่ตรง กลับเขียวคล้ำแตกออกไปใหม่ทันที
ออกพื้กับดมด้วยความรักนำกำสรด การจากนางมารอันใจอยู่แล้ว ยังเพิ่ม
ความร้อนเพราะไฟไหม้บ้า

(ฉบับเขียนใหม่)

๗๑

อกพฤษณ์ไพรโรจร้อน
ก็เหตุเห็นเริ่มแคว้ง
สงสารวดีเชิง
อกนันทนแห่ง

ฤทธิเพลิง
เคว่าดำ
เขียนจาก ทุกข์หนอ
หากแห่งอกเริ่ม

บทที่ ๗๑ นสัณสับาทั้งสองแต่ไม่มี และอาจเป็นเพราะเหตุนี้
ฉบับหอสมุดจึงไม่นำมาลงไว้ โรจ—สว่าง ถ้าเป็น โรท แปลว่าร้องไห้
คุณวิจิตร ยกสูตรว่า ไพรโรจ—ไฟโรจ—พิโรช เคียง—เคียง—
ติดอยู่ ข้อง หรือมีฉะนั้น อาจจะมาจาก เคียง เคว่าดำ—คอยท่า รติ—
รติ ฤดี ความรัก เขียน—จาก หน—นั้น

ต้นไม้และป่าสว่างร้อนด้วยอำนาจไฟ ทั้งนี้ ก็เพราะเหตุที่ได้เห็นพลังใจ
รอกอยนางอยู่ สงสารความรักซึ่งต้องจากกัน น้ำ ณ หนนั้นแห่ง อกของพี่ก็แห่ง

(ฉบับเขียนใหม่)

๗๒

พระทิพรสข้อยู่ชอบ
เจิบจางอิทรวงเจียม
จักเอาอินใดเทียม
ทุกขียามร้อนเรา

นิรมเริ่ม ราชเอ
จากเจ้า
ต่างอ่อน องค์ฯ
ด้อมดำถนอมอว

(ฉบับหอสมุดฯ)

ท ^๕ พิพรสชอยชอนน	รม ^๕ เรียม วาสเอย
เจบ ^๕ จ้างอทวงเจียม	จากเจ้า
จัก ^๕ เอาอันใดเทียม	คามอ่อน อวรสา
ทุก ^๕ ขพยารอันเร้า	ด้อมถ้ำถนอมอวร

นิรม — สนก จ้างอ — ข้างอ ทุก^๕ เจ็บ เจียม — นับตั้งแต่
ผู้อ้างถึงคือผู้แต่ง ต่าง — แทน ขา — คั้นะ เช่น “จะทำอย่างไรข้า”
ด้อมถ้ำ — คอย

รสทิพแห่งนางทำให้พี่เป็นสุข จากนั้นทำให้ทุกพี่เจ็บเป็นทุกข์
จะหาหญิงอื่นที่โหดมาแทนให้เสมอนางได้นะ ทุก^๕เมื่อเวลารออันรวม เพราะ
คอยที่จะไ้ทะนุถนอมนาง

(ฉบับเขียนใหม่)

๗๓

ลู ^๕ ถึงพึงเกำหัน	หัวฝ่าย
เกว ^๕ ยนก่อนชุมยงยาย	ขอบยง
พนิกพนมหลาย	เหลื่อรุ่ม รุก ^๕ แ่
ไ ^๕ ทว่าโถมเจ้าจิง	จอดจงหาอวร

(ฉบับหอสมุดฯ)

ลู ^๕ ถึงพึงเกำหัน	หัวฝ่าย
เกว ^๕ ยนก่อนชุมยงยาย	ขอบยง
พนิกพนมหลาย	เหลื่อรุ่ม รุก ^๕ แ่
ไ ^๕ ทว่าสมเจ้าจิง	จวนทนหาอวร

พังก้า—แม่เจ้าบึงทางเค็ม หั้น—นั้น ฝ่าย—ท่านบ ชุม—
หมู่ ขยาย—เรียงราย ยั้ง—หยุดพัก พนิก—คุณสงวน รอคบบุญ ว่าคำ
เขมรแปลว่า เป็นชั้น ๆ ทิวแถว พนม—เขา หลายเหลือร่มรุกข์—มี
มากกว่าร่มไม้ ไท—หยุดยั้ง คุบที่ ๒๔ จอดจั้ง—หยุดพัก จั้ง—ยั้ง
จวบหั้น—จนถึงที่นั้น

มาถึงแม่น้ำบึงทางเค็ม ณ หัวท่านบ เกวียนที่เดินทางมาก่อนยัง
เรียงรายหยุดพัก ภูเขาเป็นชั้น ๆ มีมากกว่าร่มไม้ ใจคิดว่านางหยุดพักอยู่
จึงจอกพัก (หรือจนถึงที่นั้นยัง) ค้นหาาง

(ฉบับเขียนใหม่)

๗๔

พระพลัดชูช้อยอ้า	เห็นหัน
อักษะบสรวมอัน	ตอบค้อง
พาล์ถวคมรสัน	เคียวพี นเ
โคต่วนต่างเนอน้อง	นาญได้ฟุ้งโน

(ฉบับหลสมุค ๓)

พพัชชูชอนอ้า	เห็นหัน
อักษะบสรวมอัน	ตอบค้อง
พาล์เลกพันสัน	โกยพี นามเ
โคต่วนต่างเนอน้อง	นาญได้ฟุ้งโน

พระพลัด - พลัดพลัด อ้า - ไม้ (ภาษาไทยใหญ่) หั้น - เห็น
 อักเขบ - อักเสบ ราม - พระราม ลวตมร - เลยตาย สัน - จัน
 ต่าง - แทน

พี่พลัดพรากไม่ได้เห็นนาง พาลักด้วยพิษศรพระรามก็ต้องถูกเลยตาย
 เช่นเดียวกับพี่ จะรีบหาสิ่งใดมาแทนน้องเพื่อให้จึกกัคนอง^{ขึ้น}ขึ้น

(ฉบับเขียนใหม่)

๗๕

นาวาในน่านน้ำ	นทีธาร
หัวหอกำพนพาน	ดอกไม้
ฝกฝกซ่อเซยปาน	เรือนาน นม
นำจีนน้อมไหว	หวานหว้ายคงคา

(ฉบับหอสมุดฯ)

นาวาในน่านน้ำ	นทีทวาร
หัวดาชกำพลธาร	ดอกไม้
ฟกฟกซ่อเซยปาน	เรือนาด เมินแอ
นำจีนน้อมไหว	หว้ายหว้ายคงคา

กำพน - กำพล - ผ้านสักว ฟกฟก - ฟังฟัง - ฟังฟัง ? จีนง -
 จีน พระพุทธ บางฉบับเป็น ชื่อนาม หวานหว้าย - ว่า

เรือในท้องน้ำ หัวเรือมีผ้าพันพาดคอกไม้ไว้ ช่อคอกไม้ส่งกลิ่นฟุ้ง
คังหนึ่งเรือของน้อง น้อมไหว้พระพุทธรูปในพระที่เรือแล่นไปในแม่น้ำ

(ฉบับเชิงใหม่)

๗๖

แสวแสวฟ่ายฟักฟุ้ง	สินธุ์สาย
สนุกสนั่นนาวาหลาย	หลากเหล่น
อันเวียนกันแสกฟ่าย	ฟองเนตร นุชเอ
ชลเยื้องไคจกแล่น	หล่อหือหายทรวง

(ฉบับหอสมุดฯ)

แสลวแสลวฟ่ายฟักฟุ้ง	สินธุ์สาย
แสนสนุกสนานหลาย	หลากเหล่น
สัลดเวียนกรแสกฟ่าย	ฟองเนตร นุชเอ
ชลเยื้องไคจกแล่น	ล่อให้หายทรวง

แสวแสว—เจือว โลบ ฟ่าย—ฟาย เหล่น—เล่น ฟ่ายฟอง
เนตร—เอามือเข้คน้ำตา เยื้อง—เยื้อง อย่าง เล่น—เว่น หลบ หล่อ
—โกถ่ (ลาว)

ฟ่ายโอบน้ำฟุ้งกระจาย สนุกสนานเรือจำนวนมากมาย พริ้งให้
และเข้คน้ำตา ทำอย่างไรจึงจะหลบไปอยู่โกถ่ให้หายทุกข์ใจ

(ฉบับเชิงใหม่)

๗๗

ลาพระเอ็งกาดตัน
ชนคนนางเองเนือง
ในคงคุดคูเมือง
วิกซ์ร่มทุกเกล้าค้อม

ไวเวือง
นังพร้อม
เทพโลก พันแอ
ขอบยังแนนอน

(ฉบับทอดสมุค)

ลูตาดึงคานตัน
ชมคนนางเองเนือง
ในคงคุดคูเมืองเทิง
วิมร่มทุกคำค้อม

รายเวิง
นังพร้อม
เทพโลก พันแอส
ย้อมยังเขานอน

ลาพระ - บางฉบับเป็น ราไป
ตันไทร หรือไทรกว้าง วิกซ์ - ตันไม้
ค้อม - น้อมลง ขอบยัง - หยุคพัก

เอ็งกาด - ถึงตลาด ตันไว -
เกล้า - แก้ว - ตัน คำ - กบไม้

ลาไปถึงตลาดตันไทร หมูคนนังอยู่พร้อมหน้ามากมาช คงคุดประคุด
เมืองสวรค์โน้น ร่มไม้ทุกต้นน้อมลง หยุคพักนอน

(ฉบับเชิงใหม่)

๑๗

จอมขุนเณออ่อนอ่อน	อรพิน เข่นแม่
อห้อยสเสินยีน	ยังล้ำ
อัปสรบำเรออินทร์	อัครเทพ ทิพเอ
อกอาบอมฤตขว้า	เขือกร้อนรนสเณห์

(ฉบับหอสมุดฯ)

จอมขุนเณออ่อนอ่อน	เขยจีน นามแม่
อ้อยห้อยสรวเสริญยีน	ยังล้ำ
อัปสรบำเรออินทร์	อัครเทพ ทิพเอ
อกอ่าวอำพลิกขว้า	เขือกร้อนรนสเณห์

อรพิน—คอกบัว อห้อย—อว้อย ทางอีสานแปลว่า ผุค่อง ไม่มี
 คำทนิ (อ้อยห้อย) สเสิน—สรวเสริญ ยีน—รู้จัก เขือก—เกลือก
 ฟุ้งช้าน

จอมนางเณออ่อน ผุค่อง รู้สึกลำชมมาก ขุนนางพำบำเรอพระอินทร์
 ศรีทิพเอ อกพิคว้า ฟุ้งช้านด้วยร้อนรัก

(ฉบับเชิงใหม่)

๗๕

เกสนาจันแจ่มก้าน	กล้าพัก
ฝืนขวายของก่ออนอัคร	นุชเนอ
นยนาลูปโลมมัยก	เขียร์เช่น จามเอ๋
ยลยั้งขวานฟ้าเงอ	เงอตข้าขวัญทรง

(ฉบับทลสมุคฯ)

เกศนาจันแจ่มก้าน	กระล้าพัก
ฝืนขวายของก่ออัคร	นุชเนอ
นยกันนำลูปโลมมัยก	เขียร์เช่น จามเอย
ยลยั้งขวานฟ้าเงอ	เงอตข้าขวัญสลาย

เกสนา—ไม้กฤษณา จัน—ไม้จันทน์ กล้าพัก—กระล้าพัก
 ไม้หอมทำอา ฝืนขวาย—เป็นฝืนถวาก็มี โลม—ชน? เขียร์—
 ว่องไว เช่น—มาก

กฤษณาจันทน์และกระล้าพัก ฝืนถวายเป็นผู้เป็นยศ ใช้อาหาชนทา
 ให้งามมาก มองคู้ยิ่งกว่าเงอขวานฟ้าแล้งคไวให้ขวัญที่แตกทำลาย

(ฉบับเขียนใหม่)

๘๐

อัสตงค้ำแล้ว	รอนรอน
สุขส่องเกวียนซอนซอน	คลาตคล้อย
บักษ์สังเสียงวอน	วอนแจต รักเอ๋
โอ้ยอันคู้ซ้อย	มิได้สุตาคด

(ฉบับหอสมุดฯ)

อัสตงค้ำแล้ว	รอนรอน
สุขส่องเกวียนซอนซอน	คลาตคล้อย
บักษ์สังเสียงวอน	วอนแจต รักเอ๋ย
โอ้ยอันคู้สร้อย	มิได้สุตาคด

อัสตง - ตกไป พระอาทิตย์ตก ตา - จวน สุข - สุร - พระ
อาทิตย์ ซอน - เบียดเสียด วอน - กังวาน อินคู้ - สงสาร โกลน
เป็นกลบทอย่างหนึ่ง

ตะวันตกดินจวนค้ำแล้ว พระอาทิตย์ส่องรอนรอน เกวียนเคลื่อน
เบียดเสียดกันไป นกส่งเสียงกังวานจับใจ นำสงสารท่รักมิได้พบนาง

(ฉบับเขียนใหม่)

ยินเสียงโนเรศร้อง	จุมจุม
คิดคอบถึงทิพจุม	แจ่มหน้า
นักษัตรแสนจุม	ชมมิ่ง เมียเอ
หลุดแพมเร้นถ้ำ	ด้อมซู้ชายฉกรรจ์

(ฉบับหอสมุดฯ)

ยินเสียงโนเรศร้อง	จุมจุม
คิดด้อมถึงทิพจุม	แจ่มหน้า
นักษัตรแสนจุม	ชมมิ่ง เมียเอ
หลุดแพมเร้นถ้ำ	ด้อมซู้ชายฉกรรจ์

โนเรศ - นกยูง ใน ๘ ฉบับเป็น โนเรศเสื่อ ๒ ฉบับ จุมจุม -
เสียงนกร้อง ระฆังระฆัง คอบ - กลับกั้น จุม - คอกไม่อิงไม้ต้นบาน
(ภาษาลาว) จุม - จุมนุ่ม หมู หลอ - เหลือ ถ้ำด้อม - ทำ คอย
ฉกรรจ์ - โกล ใช้คู่กับ ฉกรรจ์

ไคยยินเสียงนกร้องระฆัง ทำให้คิดถึงศรีทพผู้เหมือนคอก ไม้งาม
เห็นฝูงนกตัวนแต่สุขอยู่คู่คู่ เหลือแต่พี่ซึ่งร้างแรมมาโกล ยังคอยน้องอยู่

(ฉบับเชิงใหม่)

๘๒

สารีร์กรำด้อย
 ยะเยือกเสียงโยยีน
 เททรวงเคือคแดกีนท
 เจ็บจำจ้อคคักค้ำ

โกกั
 ขำขำ
 ภิชชแรก ทวงเอ
 ครอบเนือนพคุณ

(ฉบับหอสมุดฯ)

สารีร์กรำด้อย
 ยะเยือกเสียงโยยีน
 เททรวงเคือคเคพิน
 เจ็บจำจ้อคคักค้ำ

โกกิล
 เยอขำ
 พิศแรก ไปมส
 ครอบเนือนพคุณ

สารี - นกขุนทอง ถ้อย - ชัก โกกิล - นกคุเหว่า กีนท - แดก
 ทำลาย ทวง - ทรวง จำจ้อ - วิทก ทุกซ์ คัก - กัก - คัก ครอบ
 - ครอบ - กัด

นกขุนทองท่องคำแสดงความรักได้ซัดเจน นกคุเหว่าส่งเสียงเยือก
 เย็นซ้ำแล้วซ้ำเล่า เบิกอกเคือคร้อนใจแตกทำลายไป เจ็บและทุกข์ร้อนคิด
 คำซุติให้ศิษย์ โดยกลับคืนไปหานาง

(ฉบับเชิงใหม่)

นกเป่าจับน้ำเป่า
 ขวานแขกเขabinบน
 เร็มวานโศดเผือกค
 บินนอกนุชเนอน้อง

เรณ
 ำรื่อง
 โดยพี่ พลันรา
 พร่องเทอทิชาค

(ฉบับหอสมุดฯ)

นกเป่าจับเป่าเป่า
 ขวานแขกเทbinบน
 เร็มวานโศดเผือกค
 บินนอกนุชเนอน้อง

เรณ
 ำรื่อง
 โดยพี่ พลันรา
 พร่องเทอทิชาค

นกเป่า - นกเป่า น้ำเป่า - น้ำเป่า โศด - โปรด เผือก -
 จัน แผ - แพร - หัน ผัน พร่อง - บ้าง เทอ - เด็ก ทิช - นก

นกเป่าจับน้ำคั้นเป่าว่านวาย นกขวาน นกแขกเท้าและนกเขabin
 อยู่บนท้องฟ้าส่งเสียงร้อง พี่วานนกโปรดเปลี่ยนทางบินไปตามคำพิทักษ์ที่ ไป
 นอกน่องให้หน่อเด็กนกเอ๋ย

(ฉบับเชิงใหม่)

๘๔

ราตรีเหียนที่ปแจจ	เจาะงาม
มัวม่วนนนครตาม	คังทรอ
อุคสากันโลงยาม	ซักขอบ ชั่นเอ๋
บุญพบเบ่องบือ	เปล่าข้าเขาทรวง

(ฉบับหลสมุดร)

ราตรีเหียนที่ปแจจ	เจาะงาม
มัวม่วนนนครตาม	คังถ้อ
อุคสากันโลงนาม	ซักขอบ ชั่นเอย
บุญพพอเปลื่องปลือ	เปล่าข้าเขาทรวง

เจาะ - จุก ม่วน - สนุก นนคร - คนคร พระยาอนุมานราชธน
 กรุดเอธิบายว่า อักษร ท ไทยบางหมู่ออกเสียงเป็น น ก็มี เช่น ตอนเป็น
 โนน คัง - เครื่องคนครชนิดหนึ่ง มหาเวสสันดร ฉบับเชิงใหม่กล่าวถึง
 "คักคังค้องและกลองคังคังปึงคุ่มบ้าง" หรือ - ซอล้อ เช่น "ทังคังคังปึงป้อ
 ทังทรอและแกนกอย" ทร พาย้อออกเสียงเป็น ถ ฉบับหลจึงเป็น คังถ้อ
 ไป หรือ รูปร่างคล้ายซออุ้ ไซ้ไม้แผ่นบางๆ บิด แทนที่จะใช้หนังและ
 คีตก้วยชั้น วางสายลวดทองเหลืองแบบสายไวโอลินมีสองสาย สมอันเพิ่ม
 เป็นสามสายก็มี อุคสา และ บารส เป็นชื่อนางและพระในชาดก อุบท
 ที่ ๑๑๔ กันโลง - โกลง บ่เบื่อง - บ่เปลื่อง - ไม่มาก เช่น พงศาสดา
 ลานข้างว่า "สร้างบ้านบ่เบื่อง สร้างเมืองบ่กว้าง" บือ - พุน พอกพุน

กลางคืนมีเทียนและประทีปจุดสว่างงาม หลงสนุกไปกับคนตรี
เครื่องคึกคักและขอหวาน ไกลงกล่าวถึงอุคสาชัฏสนุกสนานไปด้วย แต่บุญ
ที่สะสมไว้ไม่พอ กลับเหงาหงอยใจเพิ่มขึ้น

(ฉบับเขียนใหม่)

๘๕

สนธยายามเย็บแฉ่ง	ลมถวิล
หนาวอ่อนอรพิน	พรากข้าง
อรชรขอบขามอิน	อรุเล่า ไปเอ
ขามเขือกเขร่น้องร้าง	เรียกขวัญขวัญมา

(ฉบับทอสมุดฯ)

สนธยายามเย็บแฉ่ง	ลมถวิล
หนาวอ่อนอรพิน	พรากข้าง
อรชรขอบขามอิน	อรุเล่า ไปเอ
ขามเขือกเขร่น้องร้าง	เรียกขวัญขวัญมา

สนธยา - เวลาพลบค่ำ เย็บ - ทำ แฉ่ง - ถ้าง แต่ง แปลว่า
เย็น อรพิน - คอกบัว หมายถึง นาง อรุ - กว้างมาก เดิม บางฉบับเป็น
อรุ ก็คว้ามี่เรื่อง อรุกับนางอวิ แต่ตอบอยู่แล้วที่ถูกเป็นท้าวอรุกับนางอวิ
อรุ - อาจตกมาจาก อรุสาหะ เขือก - เกลือก เขร่ง - เกรง กร
ออกเสียงเป็น ข

อามพลบค่ำ ทำให้คิดถึงสมที่ซาไป แต่กลับรู้สึกหนาว เพราะ
 นอนพรากไปจากพี่ เธอชอบเรื่องอุตุ พี่ได้ยินก็เล่าไปให้ฟัง เก่งว่าน้อง
 จะแรมร้างกันไป จึงเรียกขวัญให้กลับมา

หรืออาจแปลอีกแบบหนึ่งว่า พลบค่ำเวลาทอนเย็น คิดถึงสมทำให้
 รู้สึกหนาวเพราะเนื่องจากพี่ไป

(ฉบับเชียงใหม่)

๘๖

ปานนั้นกันนเนือ	สมสมร
อกโอกเอาจค์อ	อ่อนเหล้น
หนาวหนาวลาวดลมนซอน	ใจพี่ มาเอ
เปียนแปล่านุชน้องเร้น	ว่าด้อยถึงอว

(ฉบับหอสมุดฯ)

ปานนั้นกันนเนือ	สมสมร
จักโอบเอาจค์อ	อ่อนเหล้น
หนาวลมล่องอว	ใจพี่ มาเอ
เปียนแปล่านุชน้องเร้น	ว่าด้อยถึงอว

ปาน^{นี้} - บ่าน^{นี้} อกโอก - เป็นอกโอกก็มี โอบอก? ลवाद -
 พักผ่าน เปียนแปล่า - แปล่อแปล่า ด้อย - บางฉบับเป็น ถ้อย - แจง
 ถ้วน (อีสาน)

เวลาเช่นนี้พี่เคอยู่ร่วมกับแม่เนื่อเนม พี่จะโอบเอวน้องเล่น
หนาวลมที่พัดผ่านมารุ่งดวงใจของพี่มาด้วย เป็ดอวเปลาที่น้องไม่ปรากฏตัว
พร้าพุดถึงน้องอยู่ตลอดเวลา

(ฉบับเชียงใหม่)

๘๙

รุ่งแลแล้วเช้า
ชมชื่นเต็มไพรพรต
พานูเน้งบรรพต
เกวียนก่อนชุมชยชัย

ซอนรด
เล่าฝ้าย
วังเลื่อม มาเอ
คังแค้นคลองถนน

(ฉบับทองสุก)

รุ่งแลแล้วเช้าขอบ
ชมชื่นเต็มไพรพรต
พานูเน้งบรรพต
เกวียนก่อนนุชยังชัย

ซอนรด
เล่าฝ้าย
วังเรือ มาแ
คังแค้นคลองถนน

ซอนรด-เทอมรด บาทสองฉบับเชียงใหม่เป็น ชนคินเต็มไพรพรต
เล่าฝ้าย ก็มี พานู-พระอาทิตย์ เน้ง-ตรงแนว คูบทที่ ๓๔ เกวียน
ก่อนชุม-เกวียนหมู่ที่ไปก่อน หรือจะแปลเพียงว่า หมู่เกวียน ชกชัย-
ด้านแนวทางเหนือ คูบทที่ ๘ คังแค้น คัง-อค์แอ คังอยู่ แค้น-ติด
เช่น กินข้าวแค้นคอ คลอง-ปัจจุบันทางเหนือเรียกถนนว่า กอง มาจาก
คำว่า คลอง นั่นเอง

รุ่งเช้าแล้วควรที่จะเที่ยวรด ฟุ้งคนตื่นเต็มบ้าน เดินทางไปแล้ว
พระอาทิตย์ส่องตรงภูเขา ทำให้เกิดแสงเลื่อม ๆ หมู่เกวียนเคลื่อนย้าย
ทิศแน่นเต็มถนน

(ฉบับเชียงใหม่)

๘๘

สันยาล้านงัน	ปุ่นเล้ง
มูรูปไท้ทั้งเม้ง	ม่านเยยว
ถือลาตามกับเกง	สกันแก้วน คมเอ
เชิงชาติพันเกยวเกล้า	แก้วนสู้สงคราม

(ฉบับหอสมุดฯ)

สุญารามทงงัน	บุญเลง
มูรูปไท้ทั้งเม้ง	ม่านเยยว
ถือลาตามกับเกง	สกรรจ์แก่น คนแธ
ช้างฉวตพันเกล้าเกยว	แก้วนสู้สงคราม

สุญาราม - อารามที่ว่างเปล่าไม่มีคน ปุ่น - น้า เลง - เติ้ง กู
เม้ง - มอญ ม่าน - พม่า เยยว - เจยว - ไทใหญ่ ลา - ไต่ เก้ง
- ระวัง ว่องไว เกว - แก้ว? สกัน - สกรรจ์ - จกรรจ์ แก้วน -
แก่น กล้า เชิง - ท่า ชาติ - ชนิก แก้วเกยว - เป็นชื่อทำรำคาบ
ทำหนึ่ง

อารามที่ว่างเปล่าหลังหนึ่งนั้น น่าจะชม มีรูปไทย มอญ พม่า และ
ไทยใหญ่ มีขื่อโถงและคาบ ทำทางกล่องแคล่ว เข้มแข็ง เก่งกล้า ออกทำ
ว่าคาบทำเกล้าเกี้ยว หาญสู้รบ

(ฉบับเขียนใหม่)

๘๕

สัมผัสผ่องแผ้ว	ผายงาม
แดงดาดเต็มอาราม	ร่วมหล้า
ปูนสนุกพระไพโรสนาม	สนิทเช่น ชิดเอื้อ
ฤทธิมาพร้อมข้า	ข่งข่มผลกา

(ฉบับหอสมุดฯ)

สัมผัสขรอยผ่องแผ้ว	ผายงาม
แดงดาดเต็มอาราม	หร่วมหน้า
ปูนสนุกพันไพโรสนาม	สนิทเช่น รักเอษ
ฤทธิมาพร้อมข้า	ข่งข่มผลกา

สัมผัส—คันโคก ผัง—กำลัง และประเทศลาวแปลว่า งาม ชาว
สะอาก คุบที่ ๖๕ และ ๕๗ หร่วม—อร่วม ปูน—น้ำ เช่น—มาก นัก
ฤทธิมา—ไอโนมา

ทันใดที่กำลังแผ่ออกไปบานงาม แดงเต็มชารามทั่วไป ทำให้เกิดรุ่ม
 นำสนุกในบ่าเป็นที่ประชุมใกล้ชิดกันมาก โยน้องไม่มาพร้อมพี่ จะได้ชี้ให้
 นางชมคอกไม้

(ฉับเชิงใหม่)

๕๐

บงข้างแผ้วไผ่ค้อม	ไกวกวัด
อ้ออคนนอกคึด	คลำร้อง
สาอวอร่อนเทียวหัด	เทยมพี่ มานัน
ขึ้นสำเนียงนถ้อง	เที่ยงถ้องตามเรียม

(ฉับทอดสมุทร)

บงข้างแผ้วไผ่ค้อม	ไกวกวัด
อ้ออคนนอกคึด	คลำร้อง
สาออร่อนเทียวหัด	เทยมพี่ เพาเฮย
ขึ้นสำเนียงนถ้อง	เที่ยงถ้องตามเรียม

บง - ไม่ไผ่ชนิดหนึ่งไม่มีหนาม ปล้องยาวใช้จักคอก ขาง - คุณ
 สงวน รอดบุญ ว่า ไม่ปล้องลำใหญ่เหมือนไผ่บ้าน ไม่มีหนาม ใช้ทำคั้น
 หน้าไม้ แต่คุณโสม พิศนัยคร ว่า เป็นไผ่ต้นเล็ก ใช้ทำลูกแกน แผ้ว -
 มีผู้พูดว่าเป็นไผ่ชนิดหนึ่ง ค้อม - น้อมลง อ้ออ - เสียงไม้รัศสิกัน

นุ่น — ย้าย ย่าง ดีตา งาม (ภาษาลาว) ในที่นี้ โอนเอน? ตอนที่ ๑๓๒
 ค่าย คัด — แน่น สก — ถั่ว หัก เทียวทัด — มาตรงกัน มาประจวบกัน
 เทียม — เคียง ถ้อง — ชัก ถั่ววัน (ภาษาลาว) เทียง — แน่แท้

ไม้บัง ไม้ขวาง ไม้เคียว และไม้ไผ่ น้อมลงกวัดแกว่งไปมา เสียงกัง
 อ้ออีก โอนเอนไปมา ถ้าน้องเค็นเคียงมากับพี่ ไถยีนเสียงนี้ถนาก็จะต้อง
 ชักตามพี่โดยละเอียดอย่างแน่นอน

(ฉบับเขียนใหม่)

๕๑

ระนิกหน่น้องตุจ	เห็นหัน
ยีนแต่ตาจกผัน	ก็ไช่หน้า
รอยคลแต่ใจขวัญ	ศรีคั้น มาฤ
ศรีแม่มาน้องหน้า	พั่วพ้อมระแทน

(ฉบับหอสมุดฯ)

ระลิกเห็นหน่น้องตุจ	เห็นหัน นามเ
ยีนแต่ตาจกผัน	ไช่หน้า
รอยคนแต่ใจขวัญ	แขวนขึ้น มาฤ
ศรีแม่มาน้องหน้า	คว่าค้อมกระหายหน

ระนิก — ระลิก หัน — เห็น ยีน — วัลลิก รอย — ระรอย คั้น —
 รักใคร่ สุดที่รัก เช่น เมื่อคั้นเทียมใจ คว่าค้อม (อีสาน) คว่า — สะหา
 คันคว่า ค้อม — เมื่อ

ยามนี้ถึงหน้าห้องคุกเหมือนจะเห็นซัด รู้สึกเห็นที่ดวงตาจะว่าฉัน
ไปก็ไม่ใช่ละ ชะรอยใจของน้องรักจะบันดาลให้ลืมองเห็นน้อง เมื่อเวลา
เร็วขึ้นมาที่แสงหาจนมองเห็นหน้าน้องมาปรากฏอยู่

(ฉบับเขียนใหม่)

๕๒

อันรักร้อยฟ้าฟาก	ภูตล
คืออยู่กลางทรวงหน	แห่งข้า
บ่รักเสกสันชน	ในแว่น วัณณเ
ฤท่อนชลแย้มหน้า	นาถเหี้ยวลัก

(ฉบับทอสมุดฯ)

อันรักร้อยฟ้าฟาก	ภูตล กัศ
คืออยู่กลางทรวงหน	แห่งข้า
บ่รักเสกสันชน	ในแว่น วัณนเอย
ฤท่อนชลแย้มหน้า	นาฏเอยวัลพา

ภูตล - พันแผ่นดิน คือ - เช่นเดียวกับ ทวง - ทรวง เสก-
สัน - เจกสัน วัณณ - ทรวง ยก วัลลภา - เวย

รักกันเมื่ออยู่ห่างร้อยฟากฟ้าแผ่นดิน ก็เหมือนอยู่ในทรวงอกของพี่
แต่ถ้าไม่รักแล้วก็เปรียบเหมือนชนหน้าอก ไม่มีวันได้ใกล้ชิดออกมาพบหน้า
กันนอกห้องที่รักเอ๋ย

(ฉบับเขียนใหม่)

๕๓

มณีนกัฏฐ์เกิด	กลางคา กัด
ยังมียลเห็นนา	น่าน้อง
อันอวชชิ่งทรา	อินโยชน์ สันนิ
อินยั้งยั้งของห้อง	ห่อไว้วัณณ์แรม

(ฉบับหอสมุดฯ)

มณีนกัฏฐ์เกิด	กลางคา กัด
ยังมีเห็นยลนา	น่าน้อง
อันอวชชิ่งทรา	อินโยชน์
อินยั้งชวนชิดห้อง	ห่อไว้วัณณ์

นา-นะ ชื่อ-ชือ-แม่ ทรา-ยาก ลำบาก ในที่นั้นจะตรงกับ
กับ ไทระ แปลว่า ไกล สันนิ-ฉันนี้ เช่นนี้ ของห้อง-เป็น ขวงห้อง
ก็มี หมายถึง ทรวงอก วัณณ์-ทรวง ออก

เพชรพลอยหากจะเกิดขึ้นกลางดวงตาของพี่ พี่ก็ยังจะมองไม่เห็นนะ
น้อง ส่วนน้องนางแม่หากจะไกลกันตั้งโยชน์เช่นนี้ ก็รู้สึกว่ายู่ที่ทรงวงอก
มีทรงวงอกห่อหุ้มไว้

(ฉับเชิงใหม่)

๘๔

ดูเถิดศาลาเทพทัน
ชุมเที่ยวไทจีนบุตร
พานูแกว่งกงอุด
เรียมคำเนินนิจ

บริสุทฺธิ์ สว่างเอ
ขอบยัง
อุมโอด มาเอ
จอดแจ้งจักคล

(ฉับทอดสมุทร)

ถึงศาลาเทพทัน
ชุมเที่ยวไทจีนบุตร
พานูชแกว่งกงอุด
เรียมคำเนินนิจ

บริสุทฺธิ์ สว่างแ
ขอบยัง
โอนอาต มาเอ
จอดเจ้าจักคล

เทศ - คุณวิจิตร ยอดสุวรรณ เสนอว่า ควรจะเป็น เทศน์ หั้น -
นั้น ชุม - หมู เทียว - ไป จีนบุตร - พระสงฆ์ ขอบยัง - พุศุทัก
พานู - พระอาทิตย์ อด - อด (ลาว) - ร้อน อุมโอด - เสียงก๊วยน
พระอาทิตย์ ? ชึง - พุศุค จอด - ถึง จนกระทั่ง

มาถึงศาลาสำหรับพระเทศน์ ซึ่งบริสุทธิ์และสว่าง หมู่พระภิกษุชาว
ไทยทยอยพากัน พระอาทิตย์ขึ้นครีวร้อนอ้าว พม่าถึงนั้นก็หยุดรอนกระทั้ง
นัยจะมาถึง (ฉบับเชียงใหม่ รอนแจ่ง ซึ่งผิดความจริง)

(ฉบับเชียงใหม่)

๘๕

ศาลาถิ่นหล่อหัน	หคชล กัด ^{๘๔}
ชักเชือกเวพระบน	บ่อแหว
พระทิพเทพาคด	สักสวาด เวียมเอ
สามิมาน้องแก้ว	พัช ^{๘๕} ชวนตุ

(ฉบับหอสมุดฯ)

ศาลาถิ่นหล่อหัน	หักชล กัด ^{๘๔}
ชักเชือกเวพระบน	บ่อแหว
หงส์เทพเทพาคน	สักสาด เวียมเอ
สามิมาน้องแก้ว	พัช ^{๘๕} ชวนตุ

ถิ่น - รวงน้ำ ไหลเอื่อยๆ หล่อ - (อีสาน) ร่องน้ำที่ตกจากชายคา
(พายัพ) ปรี่เข้าไป หคชล - รคน้ำ เวพระ - กุบที่ ๓๔ และ ๓๕
พ สันกับ พ ถั่วพิศวจะแปลว่า ไม้ไผ่ (เวพระ) บ่อแหว - ออกเสียง
บ่อแหว โพงคักน้ำ ทางเหนือมีแหวสามชนิด คือแหวคักนาก แหวผูกสัตว์

ให้กินหญ้าไต่ดวงกว้างอาศัยต้นไม้โตอยู่บนเสา ไม่ไต่กระคกขึ้นลงได้ และ
 หมุนไต่รอบเสา เมื่อสัตว์ไปไต่เสา จะทิ้งปลายไม้ไต่ลงมา ใช้เชือกผูกแต่
 ไม่ต้องยาวนัก และเร็วสำหรับผ่อนแรงคักน้ำในบ่อ โดยอาศัยไม้ไต่กระคก
 ขึ้นลงเหนือเสาเช่นกัน คน - องค์ สักสวาด - สักสวด - เทียบกับ
 บทที่ ๒๕ นำจะคัดจากมเหสักข์สารย มหาเวสสันดรกัณฑ์มหาพรต ฉบับ
 เชียงใหม่ชื่อว่า "ท้าวบรมสักสวด บรมนาถเจ้าบุญชัย" สักสวด - ใหญ่
 ยิ่ง สังขิมา - ทำไมไม่มา

ถึงศาลาซึ่งมีรางน้ำไหลรินรดน้ำลง ชักเชือกที่ผูกคักไม้ไต่บนโพ
 คักน้ำจากบ่อน้ำ เทพคางค์ใหญ่ยิ่งของพิทามไมให้น้องมาพร้อมกัน พี่
 จะให้ช้ให้คักเตล่าน

(ฉบับเชียงใหม่)

๕๖

ควรวนรรมรรมเสียง
 สุริยส่องพันพลานและ
 ฝูงเทียวเท่าทะแห
 โยอันคุดเนออัน

ไพรแพะ ออกเอ
 ล่าวอัน
 คองรุ่ม รุกข์เอ
 อ่อนได้คุดเดิน

(ฉบับหอสมุดฯ)

ควรวนรรมรรมเสียง
 สายเสียงพันพลานและ
 ฝูงเทียวเท่าทอทะ
 โยเอนคุดเนออัน

ไพรแพะ ออกแ
 ล่าวอัน
 ครองรุ่ม รักแ
 อ่อนได้คุดเดิน

นิรม-สนุก สบาย บางฉบับเป็น นิรุกษ์ ก็มี เสียง-ตัน
 ไพรนพระ-บำโปรง พลาน-ผืนแผ่นดินโล่ง ตรงกับพระลาน ล่าว-
 เว่า เที้ยว-เดินไป เว่า-ไค้แค่ คอง-คอยหา อีนดู-สงสาร
 (พายัพ) อ่อน-แปลว่า ผู้หญิงก็ได้ อีกโรยก็ได้

คราวนี้ความสบายเพราะมีร่มไม้ร่มคั่นไป ออกไปสู่บำโปรง
 พระอาทิตย์ส่องพื้นดินร้อนจก หมูคนที่เดินไปเดินเกาะ ๆ กระ ๆ
 คอยมองหาร่มไม้ นำสงสารผู้หญิงซึ่งอีกโรย แต่ก็ต้องเดินให้ถึง

(ฉบับเชียงใหม่)

๕๗

ขลุ้ทังทังผ้ง

ผงปลิว

ยีนล้ำสุดตาลิว

ลิวโพ้น

ดวงแดทอดหนทวี

หาคัน รักเอ

ขลุปรีน้องโน้น

เน่งข้าสุดพิสัย

(ฉบับหอสมุดฯ ไม่มีบท)

ทังทัง-ทังทัง ผ้ง-กำลัง ขาว กุบที่ ๖๔ ล้ำ-หมู่
 สุดตาลิว-ไกลจนสุดสายตา ตาลิว-ตาหรี ลิวโพ้น-ไกลลิวโน้น
 หอด-เหนือ ออกอาก คัน-ครองรัก หมายถึง เมียรัก ปรี-บุรี
 เน่ง-ตรงแนว กุบที่ ๓๔ สุดพิสัย-สุดเขต หมายถึง สุดสายตา

ผู้คนกำลังปลิวไปทั้งทุ่ง ไต่ยืนเสียงฝูงคน ไปสู่คสายคาไกลโพ้น
 จิตใจเหนื่อยกระหายที่จะไปหานางยอศรีวิกรม์ มองไปทางเมืองที่น้องอยู่ตรง
 แนวไปสู่คสายคา

(ฉบับเขียนใหม่)

๕๘

ควรวนรอนรายวัน	ราวหา ขากเอ
จักจอดถึงนครา	วันหล้า
เขียนลงลายอ่วงอาภา	พริศราษ รสเอ
เจ็บจำจ้อหม้ายหม้า	แม่ข้าแถมถนอม

(ฉบับหอสมุดฯ)

ควรวนรอนวันวัน	ราวหา ขากเอ
จักจอดถึงนครา	วันหล้า
ม้ายาขว่ายอาพา	ผัศวรค รสเอ
เจ็บจำจ้อหม้ายหม้า	แม่ข้าแถมถนอม

รอนราย - รอนเหลือเกิน จอด - ถึง เขียนลงลาย - จากไกล
 อ่วง - ห่วง ฉบับเขียนใหม่อีกสองฉบับเป็น เขียนลงลายเสียงอาภา
 พันราช รดเอ และ เขียนอว่ายอว่ายอาภา พันธราช รดเอ อาภา -
 แสง รูปโฉม จำจ้อ - ทุกข์ วิตก หม้าย - ไว้คู่ หม้า - คู่บทที่ ๒๔

คราว^๕เรือน^๕เหลือ^๕เกิน^๕ ห้าม^๕ไม่^๕ไต่^๕ยาก^๕ จวน^๕จะ^๕ถึง^๕เมือง^๕อัน^๕ร่วม^๕เย็น^๕
จาก^๕มา^๕ไกล^๕ท่วง^๕รูป^๕โฉม^๕ที่^๕ต้อง^๕พลัด^๕นาง^๕มา^๕ เจ็บ^๕และ^๕ทุกข์^๕เพราะ^๕ไว้^๕คู่^๕ จาก^๕ทง^๕
นาง^๕จาก^๕ทง^๕การ^๕ทะ^๕นุ^๕ณ^๕อม^๕

(ฉบับเขียนใหม่)

๘๘

สงสาร ^๕ เจ็บ ^๕ จาก ^๕ ชู้ ^๕	แวน ^๕ จะ ^๕ สค ^๕
ไต่ ^๕ ค่ว ^๕ น ^๕ มา ^๕ แทน ^๕ ทด ^๕	แทก ^๕ ได้ ^๕
มร ^๕ ดี ^๕ กว่า ^๕ อัน ^๕ อด ^๕	อก ^๕ โส ^๕ ก ^๕ ทุก ^๕ ชั้น ^๕
ตาย ^๕ ช้อ ^๕ กลาง ^๕ แล้ว ^๕ ให้ ^๕	สว้าง ^๕ เสยง ^๕ ใจ ^๕ เรียม ^๕

(ฉบับหอสมุดฯ)

สงสาร ^๕ เจ็บ ^๕ จาก ^๕ ชู้ ^๕	แวน ^๕ จะ ^๕ สค ^๕
ไต่ ^๕ ค่ว ^๕ น ^๕ มา ^๕ แทน ^๕ ทด ^๕	แทก ^๕ ได้ ^๕
มร ^๕ น ^๕ ดี ^๕ กว่า ^๕ อัน ^๕ อด ^๕	อบ ^๕ โส ^๕ ก ^๕ ทุก ^๕ ชั้น ^๕
ตาย ^๕ ช้อ ^๕ กลาง ^๕ แล้ว ^๕ ให้ ^๕	สว้าง ^๕ เสยง ^๕ ใจ ^๕ เรียม ^๕

แวน - มาก เช่น มหาชาติคำหลวง หน้า ๑๒๙ ไปแวนนานจรล้า
และหน้า ๓๓๒ เหมอาหารอันนานา เอากระยาแวนมาก จะสค -
กำสรวก แทก - วัค เท้า อด - ทน ช้อ - แม่ ฉบับหนึ่งเป็น
ตาย^๕ชน^๕ - ตาย^๕สน^๕ เสยง^๕ - ทง^๕สน^๕ สว้าง - สว้าง

ความเจ็บช้ำที่จากชู้ทำให้เกิดความกำสรดยิ่ง จะหาใครมาแทนน้อง
ให้เทียบเท่ากันได้โดยพลัน คายเสียยิ่งดีกว่าอยู่ทนทุกข์โศก คายเสียทำให้ใจ
พิศว่างทุกข์ไปจนสิ้น

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๐๐

สงสารสุดเท่านั้น	นุชศรี
ไครมิเจียนลงขมิ	มิรู้
หกสวรรณคัสสรณ	ฤาเทก เทียมชา
คายนกว่าลงแล้วสู้	สู้ก็าโคยนิพพาน

(ฉบับหอสมุดฯ)

สงสารสุดเท่านั้น	นุชศรี
ไครมิเจียรสลายมิ	มิรู้
หกสวรรณคัสสรณ	ฤาเทบ เทียมเอย
คายนกว่าลงแล้วสู้	สู้ก็าควงนิพพาน

เท่า-แต่ เจียนลงขมิ-จากไกล เทก-วัด เท่า-ชา-นะ
ขุนทที่ ๗๒ กวา-ไป (โทใหญ่) สู้-พอใจ (พวยัพ) ก็า-ทิศ ทาง
ดวง-ลักษณะนาม ขุคำอธิบาบทที่ ๕

บาทันแปดไม่ออกคล้ายกับบาทันของบทที่ ๔ สวรรค์แต่
 นื่องนาง ถ้าใครไม่เคยจากไกลก็คงไม่ทราบ ทั้งหกห้าสี่แผ่นคนจะหาใคร
 เทียบเทียบนางไฉน ภายเสียดิน่าพอใจจะได้เดินทางไปสู่นิพพาน

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๐๑

(ฉบับเขียนใหม่)

บุรีรมเยศแล้ว	เลือนลมอ
คือข้ายับวนนกอ	กับตง
สุมุขเมฆมุงทอ	เลอเลิศ งามเอ
ทวารเขอนชมแข่งขง	ข้ามข้ามศึกแสง

(ฉบับหอสมุดฯ)

(ฉบับหอสมุดฯ)

บุรีรมเยศแล้ว	เลือนลมอ
คือข้ายับวนนกอ	กับตง
สุมุขเมฆมุงทอ	เลอเลิศ งามแธ
ทวารเขอนชมแข่งขง	ข้ามข้ามศึกแสง

เลือน - เวียง (อีสาน - เลียน) น่าจะแปลว่า ล้อม ในลิลิตยวนพ่าย
 บทที่ ๑๗๐ มีกำแพงแสงเลือน ต่อด้วย แสง - คันทลายเป็นหิน ต้าย -
 เสาเรือน บทที่ ๒๑๖ พังพลายในนอกล้อม เลือนไพร เพี้ยกแธ และ

บทที่ ๒๓๒ พลเป็นกองช่วยล้อม เลื่อนดิน คานแซ ฅมอ- หิน คือ
 - ฅมอเมือง เท่ากับ กีบ- กสิบ เมฆ- ชาวแพรวแปลว่า กำแพงเมือง
 ฅมแสงวน รอคบญ ยกตัวอย่างประโยคที่ใช้ในประเทศลาวหลายประโยค
 เช่น ฅมเมกตังสลาย ฅม- ฅมบั้งเป็น เฅง- ฅง ฅง- ฅน ฅาม
 - ฅงกะพันชาตรี แสง- แสง

ถึงเมืองอันน่าสนุกซึ่งมีหินล้อมรอบเมือง เสมือนคอกบัวอยู่บนกอ
 มีกสิบคัง กำแพงเมืองมีหอคอยทงส์คำมอญงูมล้ำ ประชุมเรือนกัน
 แข็งแรง กงทนต่ออาวุธ ทำให้ข้าศึกกลัว

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๐๒

ฅมสักสาศตรสร้าง	ฅวยเคิม
ยังก่อนม้งรายเคิม	ราชท้าว
สังขาคิดเขียนเคิม	คามรูป รอยเอ
กอมก้อทุกค้ำค้าว	หากแล้วด้วยฤทธี

(ฉบับหอสมุดฯ)

ฅมสักสาศตรสร้าง	เคียวเคิม
ยังก่อนม้งรายเคิม	ราชท้าว
สังขาคิดเขียนเคิม	คามรูป รอยเอ
กอมก้อทุกค้ำค้าว	หากแล้วด้วยฤทธี

ฉบับหอสมุดฯ สืบค้นฉบับโคลงบทที่ ๑๐๒ และ ๑๐๓ กันเสีย
 สักสาด - ใหญ่ยิ่ง กุคำอธิบายบทที่ ๔๕ เดิม - เกิม? เว้ม - เว้ม?
 สักขา - คึก กวม - กรอบ

ครึ่งแรกฤๅษีผู้ใหญ่นี้เป็นผู้สร้าง มีมาก่อนสมัยพระเจ้าเมืองราย ฤๅษี
 ท่านคึกคึกเรียนถามรอยชิต และโดยอิทธิฤทธิ์ก่อสร้างกรอบ (ตามเส้น)
 สำเร็จทุกด้าน (ตามคำรับจามเทววงศ์ เมืองลำพูนสร้างโดยฤๅษีใช้ไม้
 เทวชิต แล้วเกิดเป็นบ้านเมืองขึ้นตามรูปรอยนั้น)

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๐๓

ฤๅษีสักสาดไท้	ชฎาธาร ท่านเอ่
ทั้งแปดสมาจาร	เสพสร้าง
อัมพรวังเวทยาน	ยังเมฆ ไปรา
ปลดท่อนร้อนร้าง	รับท้อสมสมร

(ฉบับหอสมุดฯ)

ฤๅษีสรรพศาสตร์ไท้	ชฎาธาร ท่านแฮ
ทั้งแปดสามัชฌาญ	เสพสร้าง
อัมพรวังวงหะยาน	ยังเมฆ ไปแฮ
ปลดท่อนอันร้าง	รับท้อสมสมร

ลักศาสด—ใหญ่ยิ่ง คุกคามธิบายบทที่ ๔๕ ขณฺฑาธาร—ผู้ทรงไว้ซึ่ง
ผลเกล้าเป็นมวดยสูงชั้น สมาจาร—การปฏิบัติ การกระทำ บางฉบับเป็น
สามารถญาณ สามารถญาณ ถ้าจะให้ถูกต้องที่สุด ฤๅษีมัสมานทิเบต
ประการ น่าจะใช้ สมานทิญาณ เวทยาน—ยานอันเกิดด้วยเวท

ฤๅษีมัสมานทิเบตผู้ทรงไว้ซึ่งผลเกล้าเป็นมวดย ทรงไว้ซึ่งการปฏิบัติแปล
ประการ วังชั้นบนอากาศสูงเมฆโดยใช้อานอันเกิดด้วยเวทมนตร์ รือช่วย
เปลื้องความทุกข์ร้อนที่จากกัน รีบให้พัดกันไปอยู่ร่วมกับนาง

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๐๔

ยลเห็นพระธาตุเจ้า
เป็นปิ่นอุพารักษ์
ทวยขรอำรุงรักษ์
ปราสาทใสแสงจ้า

จอมจักร
เลิศล้ำ
แปงเจด งามเอย
เพื่อน้องนางวิรมย์

(ฉบับหอสมุดฯ)

ยลเห็นพระธาตุเจ้า
เป็นปิ่นอุพารักษ์
ทวยขรอำรุงรักษ์
ปราสาทใสแสงจ้า

จอมจักร
เลิศล้ำ
รมเจด งามเอย
เพื่อน้องนางวิรม

อุพารักษ์—เป็น จุฬาลักษณ์ อุปารักษ์ ก็มี คุกคาม คุกคาม คุกคาม
ที่ ๑๖ ทวย—คงตรงกับ ทวย คือ ยก แปงเจด—ทำใจ

มองเห็นพระธาตุของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นยอดของจักรพรรดิ เป็น
ยอดจุฬาลักษณ์ ย่อมอวดด้วยเคารพตั้งใจให้งาม เคารพทั้งปวงสาธุอัน
เรืองสว่าง เพื่อผลให้มีความสุขกับน้อง

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๐๕

บรรพทวยทวารต่อเท้า	ถึงขง
อนกนองปานตง	แผ่นค้อม
บริเวณสำแสนองค์	จักเน่ง นองเอ
๕-๔ หงสสมค้ำถ้อม	๕ ลวดเสยงสุคสถาน

(ฉบับหอสมุดฯ)

ประพาททวารต่อหัว	ถึงขง
อนกนองปานตง	เทนกฐำ
บริเวณสำแสนองค์	อกเน่ง นื่องเอย
๕-๔ หงสสมควรวำ	๕ ลอบเสยงสุคสาร

บรรพทวย - ประพาท - ค่าย บ้อม เท้า - จนกระทั่ง ขง -
ประคอง ติง - ไม่เครื่องเรือนทับบนรอก ค้อม - งอ โค้ง สำ - หมู
สม - เหมาะ ควร ลวดเสยง - เตะหมัดขึ้น เน่งนอง เป็น เน่งนอน
กมึ เน่ง - เน่ง ตรงแนว

ประตูบิ่อมท่ออกไปจนถึงประตูโค้ง มีตมมากมายเป็นแผ่นโค้ง รอบบริเวณมีผู้คนนับแสนกับั่ง (หรือนอน) ล้อมทางสี่ด้าน ตลอดคนเต็มทั้งสถานที่

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๐๖

มหาชินราชเจ้า	เจดีย์
เหมือนแท่งพิพิงคี่	คู่เพียง
ฉัตรคำคามณ	ควรคำ เมืองเอ
เบียวเบงคินพันสายง	สว่างเท้ามัพร

(ฉบับหอสมุดฯ)

มหาชินราชเจ้า	เจดีย์
เหมือนแท่งคำสิงคี่	คู่เพียง
ฉัตรคำคามณ	ควรคำ เมืองแฮ
เปลวเปล่งคินพันสายง	สว่างท้าวอัมพร

ชิน—ผู้ชนะคือ พระพุทธเจ้า คำ—ทอง สิงคี่—ทอง เพียง—เพียง เบียว—เปลว เปล่ง—อยู่ในที่กลางแจ้ง ส่องแสง เทียบกับบทที่ ๕๔ เท้า—จนกระทั่งถึง อัมพร—ท้องฟ้า คาค—ประทับ

เจดีย์พระมหาธาตุของพระพุทธเจ้าเหมือนแท่งทองคำ มีฉัตรทองคำ
ประดับด้วยมณีอันมีค่าเสมอกับเมือง ๆ หนึ่ง ต้องสว่างตลอดทั้งโลกและ
สรวรภวนไปถึงท้องฟ้า

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๐๗

เจดีย์พระชินราชเจ้า	ศรีสถาน
โสภิตพะงาปาน	เกศเกล้า
ทศมนมิมี่ปาน	พอกู้ ครอบเอ
ฤาเลิศไทรทิพเท้า	เท้าเว้นจุฑาศรี

(ฉบับหอสมุดฯ)

เจดีย์ชินราชเจ้า	ศรีสถาน
ขามโสภิตพะงาปาน	เกศเกล้า
ทศมนมิมี่พอน	พอกู้ คมเอย
ฤาเลิศไค้ทิพเท้า	เท้าเว้นอุบพาศรี

พะงา—งาม ทศมน—ทศมณฑล ไทรทิพ—สรวรภวนสาม
เท้า—จนถึง เท้าเว้น—เว้นแต่ จุฑาศรี—อุฑาศรี—อุฑามณี ซึ่งเป็น
พระเจดีย์อยู่สรวรภวนคาวคิงส์

เจตีย์พระธาตุของพระพุทธเจ้างามเสมอศิวะ ทัวสิบแคว้นหามา
เป็นคู่ไม่ได้เลย ศีเยียมล้ำลือไปถึงสวรรค์ จะเทียบได้ก็แต่พระเจตีย์
จุฬามณี

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๐๘

มหาชินธาตุเจ้า	จอมจักร
จอมจักรโลกทศลักษณ์	เลิศล้ำ
เลิศล้ำใครหัก	เทียมแทก ได้เอ
เทียมแทกวางไว้วา	ฟากค้ำดาวดั่งส์

(ฉบับหอสมุดฯ)

มหาชินธาตุเจ้า	จอมจักร
เป็นปิ่นทศลักษณ์	เลิศล้ำ
เลงแลมิใครหัก	เทียมแทก ใดเลย
เทาดิวางหว้ายฟ้า	ฟากค้ำดาวดั่งส์

พระธาตุของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นจอมจักรพรรดิ มีลักษณะสิบ
ประการอันดีเยี่ยมในโลก จะมีใครมาเทียบเท่าได้ เหมาะสมจะวางไว้น
ฟากฟ้าขึ้นดาวดั่งส์

(ฉบับเขียนใหม่)

ระวังเวียงเวคชน^๕
 ทุกแจ้งเดิมฉัตรทอง
 พระหารสฬัถของ
 เทยมระวังช้อนเชอม^๕

๑๐๘

สมสอง สว่างเอ^๕
 แทบเออม^๕
 ยังเอน งามเอ^๕
 สดำนแดงครุ^๕

(ฉบับทอสมุดฯ)

ระวังเวียงเวคชน^๕
 ทุกแจ้งเดิมฉัตรทอง
 พิหารสฬัถของ
 เทยมลวงช้วนเชอน^๕

สมสอง สว่างแษ^๕
 เทพเอน^๕
 ยังเอน งามมอย^๕
 สดำนถึงถู^๕

ระวังเวียง - เข้าใจว่าหมายถึง วัวล้อมพระเจดีย์ บางฉบับเป็น
 ระวังทง แวก - ล้อม แจ้ง - มุม แทบเออม - เออมเกือบถึง? ของ
 - วางบน ยัง - อยู่ ระวัง - เวียง ครุ อานออกเสียงเป็น ถู แปลว่า
 งาม

วัวล้อมพระเจดีย์สองชั้นสว่างไสว ทุกมุมฉัตรทองแต่งไว้เกือบจะ
 เอื้อมถึง พิหารทงอยู่สฬัถทุ่งาม เวียงช้อนเป็นคูกันอยู่ทุ่งามทางสดำน

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๑๐

บริเวณและเลือนล้อม	บริษั
สาวบ่าวอิงชายคัต	คังแค้น
รัตตินทิวาวัต	วันคำ คินแอ
บ่ห่างสักเม็ดแม้น	เมื่อใกล้วิภาดา

(ฉบับหอสมุดฯ)

บริเวณและเลือนล้อม	ปาดเสถ้ว
สาวบ่าวหญิงชายคัต	คังแค้ว
รัตตินทิวาวัต	อันคำ คินเฮย
บ่ห่างสักเม็ดแม้น	เมื่อใกล้วิภาดา

ละเลือน - เลือน ๆ - ล้อม เรียง คำอธิบายบทที่ ๑๐๑ บริษั
 - หมูคนแวกล้อม ยิง - หญิง คัต - แน่น เช่น กักจุมก คัง - อักแอ
 แค้น - ตึก เช่น กินข้าวแค้นคอ รัตติน - ราชวิ ทิวา - กลางวัน วัต
 - น่าจะเป็นวัตร ซึ่งแปลว่า ความประพฤติ การจำศีล วันคำ - วันยังคำ
 เม็ด - น้อย เช่น ไปหาบได้สักเม็ด วิภาดา - วิภาต เวลาเช้าตรู่

มีผู้คนแวกล้อมอยู่ทั่วบริเวณ ทั้งหญิงและชายคิกแน่นเต็มไปหมด
 ตลอดวันตลอดคืนไม่ห่างคนเลยแม้เมื่อเวลาใกล้รุ่ง

(ฉกัษะเชิงใหม่)

๑๑๑

(ฉกัษะเชิงใหม่)

พระพิพคนแจ่มจ้อง	หฤทัย พี่เฮย
บริยศหาหนใด	มิได้
ปานนั้นรมใจ	คงพี่ พูนญา
แปงเจตเนื่อน้องให้	ค่อยค้งอนุโม

(ฉกัษะทอสมุท ๗)

(ฉกัษะทอสมุท ๗)

พระพิพคนแจ่มจ้อง	หฤทัย พี่เฮย
บริยศหาหนใด	มิได้
ปานนั้นรุ่มคลาไคล	คงพี่ พูนแฮ
แปงเจตเนื่อน้องให้	ช่วยค้งอนุโม

จ้อง - ตัน น้อย บริยศ - ชู้รัก นิรม - ความสนุก หมายถึง
นาง คง - คอยหา พูน - ไฉน แปงเจต - ทำใจ อนุโม - ตักจาก
อนุโมนา

นางศรีพิพคน้องน้อยทั้งสามเปรียบเหมือนดวงใจของพี่ พี่หาน้องที่
ไหนก็ไม่พบ บ้าเนื่อน้องจะคอยพี่อยู่ทางโน้นกระมัง ทำใจให้ค้งมันแล้ว
อนุโมนาให้แก่น้อง

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๑๒

สตีโลสว่างพัน	บัรวะวัน
แสงส่องมณฑลพลัน	เพริศแพรว
สสาส่องเห็นหัน	ยังเพือน เพาเอ
โอยอ้ายลน้องแก้ว	กว่านนานเห็น

(ฉบับทอสมุดฯ)

สตีโลส่องฟ้า	รวบั้น
แสงส่องมนคนคั่น	เพริศแพรว
สสาส่องเห็นหัน	ยังเพือน แพรวเฮย
โอยอ้ายลน้องแก้ว	กว่านนานเห็น

สตี - พระจันทร์ บั้น - หน้าจั่ว ถ้า บัรวะมวล - บริบูรณ์
 มณฑล - วง ขอบเขต สสา - กระต่าย หัน - เห็น ยัง - อยู่ มี
 อ้า - ไม่ (ไทยใหญ่)

พระจันทร์ส่องสว่างทั่วพื้นแผ่นดินไปหมด แสงส่องบริเวณเมงกุ
 สวายยัง มองยังเห็นกระต่ายเป็นเพื่อนอยู่ โอ้ไม่ได้เห็นหน้าน้อง จากไป
 อีกนานกว่าจะพบกัน

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๑๓

นิสาสาวบ่พร้อม	สมสนุก สนั่นเอ๋
เมี่ยงม่ายเผื่อผืนทุก	แห่งหน ^๕
สาววรอ่อนมาสุข	เกษมเช่น รักเอ๋
หลอแต่เวรมร้างกัน ^๕	กลั่นแก้วสาโลย

(ฉบับหอสมุดฯ)

นิสาสาวบ่พร้อม	สมสนุก นันแธ
เมี่ยงม่ายเผื่อผืนทุก	แห่งห้อง
สาววรอออกมาสุข	เริ่มเช่น รักเอย
แมงเจควางไว้น้อง	นางให้ทิพารม

บาท ๔ ของฉบับหอสมุดฯ สืบกับบาท ๔ ของบทต่อไป นิสา—กลางคืน บ่าว—หนุ่ม สม—ร่วม เมี่ยงม่าย—ข้าเลื่อง กรีกกรายไปมา เผื่อผืน—เผื่อผืน เผื่อ—แผ่ พัวพัน ผืน—แนบสนิท แนบนอน หน^๕—หน^๕ สา—ถ้า เช่น—มาก หลอ—เหลือ ัน^๕—กลั่น ออกอาภ าสาโลย—สาธ—มีความอาลัย

ตอนกลางคืนหนุ่มสาวร่วมสนทนากันพร้อมหน้า กรีกกรายแนบคู่กันทุกหนทุกแห่ง ถ้าเริงมาด้วยก็จะเป็นสุขยิ่ง นี่เหลือแต่พิกจากมาซาคกลั่นนาง ให้อาลัยมาก

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๑๔

นับมิฝับแผ่นพัน	วนิดา
งามค่างงามภูษา	หย่นหย้อง
จักเทียมแทรกเสนาหา	ยีนยาก ยีนเอ๋
แพงเจตวางไว้น้อง	นาฏไ้ทิพารม

(ฉบับหอสมุดฯ)

นับมือฝับแผ่นพร้อม	วนิดา
งามค่างงามภูษา	ย่องหย่น
จักเทียมแทรกเสนาหา	หายาก ย้งเอย
หล่อแต่ร้างเวียมคน	กลั่นแก้วสาถย์

บาท ๔ ฉบับหอสมุดฯ สืบกับบาท ๔ บทก่อนนี้ เพราะกัศณิก แปร
แล้วไม่ได้ความดีเท่าของฉบับเขียนใหม่ ฝับ—ทัว ถ้วน มหาชกิกำหลวง
หน้า ๓๓๓ ไร่ เค็มตรวจจครามมิฝับ หย้อง—ประกั๊บ แ่งทัว แทก—เท่า
แพงเจต—ใจรัก ใจหวง ถ้า แ่งเจต—ทำใจ

ผืนดินเต็มไปคั้วยนางงามนับไม่ถ้วน ต่างคนต่างแ่งทัวคั้วยเสื้อผ้า
งคงาม แต่จะหาใครเทียบเท่าห้องรัฐสิกยาขึง ใจรักมอบไว้ให้น้อง

(ฉบับเชิงใหม่)

ทูลทูลทูลทูลทูล
 บิคุทักจิณา
 เป็นผลเพื่อกิยา
 ถวายอนงค์น้อมได้

ปุชา
 หว่านไหว้
 ยังคั่น รักเอ
 แต่แล้วแลสเนห์

(ฉบับทอสมุคฯ)

ทูลทูลทูลทูลทูล
 บิคุทักจิณา
 เป็นผลเพื่อกิยา
 ถวายอนงค์น้อมได้

บุชา
 หว่านไหว้
 ยังขึ้น รักเอ
 แต่แล้วเสนาห์

ทูล-ธง ทิป-ประทีป บิคุ-คุณวิจิตร ขอดสุวรรณ ว่าเกิด
 บิระกามีคู่เป็นไก่ เป็นคัน ทักจิณา-ไทยธรรมถวายพระ หว่านไหว้
 -ไหว้ คั่น-รัก อุบาทที่ ๕๑

ใช้ธงเทียนและประทีปเป็นเครื่องบูชา ไทยธรรมถวายพระให้แก่
 สัตว์ซึ่งเป็นคู่กับบิ (อุชางบน) ขอให้งเกิดผลแก่นางซึ่งเป็นที่รักยิ่ง ถวาย
 ให้แก่นางและให้ไ้ร่วมเสนาห์

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๑๖

พันดาถึงเกศเกล้า	ถึงถวาย
เป็นสักขี ^๔ หมาย ^๔	เหมยค ^๕ หม่น
วางเภาโขน ^๔ ทั้งสวาย	เสีย ^๔ รุ่ง กัด ^๔ เอ
ก็เหตุ ^๕ ขุน ^๕ น้อง ^๕ กัน	คอบ ^๕ ซู้ ^๕ เจียน ^๕ ฉาย

(ฉบับหอสมุดฯ)

กระษัตรา ^๔ ถึง ^๔ เกศ ^๔ เกล้า	ก่อถวาย
เป็น ^๔ สา ^๔ น ^๔ เว ^๔ ยม ^๔ หมาย	เหม ^๔ อ ^๕ ค ^๕ หม่น
วาง ^๔ เภา ^๔ โศ ^๔ ท ^๔ ง ^๔ สวาย	เสีย ^๔ รุ่ง กัด ^๔
ก่อ ^๕ เหตุ ^๕ ขุน ^๕ น้อง ^๕ กัน	คอบ ^๕ ซู้ ^๕ เจียน ^๕ สลาย

พันดา - พระอินทร์ ถึง - ใช้คู่กับ ถลาเสมอเช่นบทที่ ๑๕ แปล
ว่า รวบรวม หรือ ถลาดึง จะเท่ากับ คว้าครั้ง บางฉบับเป็น ถือ ก็มี
เหมยค - เก็บจำไว้ เภา - มันแกว สวาย - มะม่วง

รับน้องเกล้าถวายพระอินทร์ ขอให้เป็นพยานว่ามีความตั้งใจมุ่งมั่น
ถวายอาหารและผลไม้ในทอนรุ่งเช้า ก็เพราะเหตุคัวน้องที่พี่จากมาไกล
จะไต่กลับกันไปหานาง

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๑๗

สุพรรณมัจฉา	ถวายทูต
เริ่มดังถวายพินทุ	เรียว
ปราสัยพุทธังกู	กวมโลก
อุเทศถึงช่วยชู	ช่วยค้ำบารมี

(ฉบับทอสมุดฯ)

สุพรรณมัจฉา	ถวายทูต
ท่านทั้งถวายพินทุ	เรียว
ปราสัยพุทธังกู	กวมโลก
อุเทศทั้งช่วยชู	ช่วยค้ำบารมี

สุพรรณมัจฉา - ทอไม้ทอง ดั่ง - รั้วแรง ปราสัย - แสง
การอ่อนแอ พุทธังกู - ผู้จะมาเป็นพระพุทธรเจ้าในอนาคต กวม -
ครอบ อุเทศ - การแข็งแรง การแสง การสวท เถิง - ถึง

ที่ถวายทอไม้และรั้วถวายอาหาร เคารพพระพุทธรเจ้าซึ่งปกปักรักษาโลกนี้ ขอให้ช่วยพินทุบารมีถึงนางกัวย

(ฉบับเชื่องใหม่)

๑๑๘

ว ^ร ณ [ี] เพ็ญ ^ง พ ^ง แฉ ^ง	จวนตะวัน
แสงส่องรังสีจันทร์	แจ่มฟ้า
ราตรีม [ิ] ดุจ [ุ] ดูวัน	รว ^เ ว ^น ย ^{ัง} เอ ^อ
สนุกสนันปานคำว ^า หล้า	หล่อหลม ^ม เม ^น ท ^น

(ฉบับหลสมุคฯ)

ว ^ร ณ [ี] เพ็ญ ^ง พ ^ง แฉ ^ง	จวนตะวัน
แสงส่องรังสีจันทร์	แจ่มฟ้า
สาม [ิ] มิ [ิ] ดุจ [ุ] ดูวัน	รว ^เ ว ^น ย ^{ัง} เอ ^อ
สนุกสนานคำว ^า หล้า	หล่อหลม ^ม เม ^น ท ^น

ว^รณ[ี] — กลางคืน ว^รณ[ี]เพ็ญ^ง — น่าจะเป็นว^รณ[ี]เพ็ญ^ง หมายถึงพระจันทร์ ราตรี^ม — เป็น สาม[ิ]มิ[ิ] กราม[ิ] — หลง^งท^วไป และ ราตรี^ม ซึ่งคงอ่านราตรีเป็น ราตรี ตามหลักการอ่าน ราตรีน่าจะถูกกว่า เม^นท^น — แผ่นดิน

พระจันทร์^นขึ้นสว่างเกือบเหมือนพระอาทิตย์ แสงสว่างท้องฟ้าเป็นเวลากลางคืนอยู่ แต่ดูเหมือนกลางวันคล้ายมีพระอาทิตย์อยู่ สนุกสนาน^กกับพื้นแผ่นดินจะดล^มทลายลง

(ฉบับเชิงใหม่)

๑๑๘

อุคสาเสียงสว่างสร้อย	รัชนี้
กลอนกันโลงทันที	อ่านอ้อย
บารสเรียกมาลี	เบงบาท ทุมเอ
ศรีโลกทุกถ้อย	เถียงถ้อยตามชัย

(ฉบับหอสมุดฯ)

อุคสาเสียงสว่างสร้อย	รัชนี้
กรกันโลงทันที	อ่านอ้อย
บารสเรียกมาลี	เบงบาท ทุมเอ
ศรีโลกทุกถ้อย	เถียงถ้อยตามชัย

อุคสา บารส ชื่อนางและพระในเรื่องโบราณเรื่องหนึ่ง กันโลง
 - โลง เบงบาท - บาทที่ ๕ ทางพายัพและอีสานใช้ ง แทน ญ เสมอ
 เช่น เบ็ง-เพญ ศรีโลก-เป็น ศรีโลก ก็มี เถียง-ประกวค
 ถ้อย-แถว

คุณวิจิตร ยอศสุวรรณ เสนอว่า ทันที-จักวาทันที เบงบาท-
 มณฑกคคิ และ ศรีโลก-ศรีพิชพรรณ ถ้าเช่นนั้นข้าพเจ้าก็เห็นว่า มาลี
 - ก็ควรตรงกับวิริมาลี

กลางคืนได้อ่านเรื่องอุกสา บารต แต่งโคลงขึ้นทันที แล้วอ่าน
บรรยายความทุกข์ทุกอย่างประวatkันเป็นแถว ถามกันว่าใครชนะ (หรือ
มีอะไรที่ก็ต้องแปลแบบकुณวิจิตร ว่า แต่งโคลงแบบต่าง ๆ)

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๒๐

อินคูน้องน้อยพราก	เวียนไกล เช่นแม่
พอยเพื่อนฤจรวไร	ยาสน์โพน
บ่มาผ่านปราสัย	สงวนหมู่ ชุมนอ
เปิ่นแปล่าจน้องโน้น	นาฏเอ๋ยไคทยา

(ฉบับทอสมุดฯ)

เอนคูน้องน้อยพราก	เวียนไกล เช่นนอ
พอยเพื่อนฤจรวไร	ยาสโพน
บ่มาผ่านปราไสย	สงวนหมู่ ชุมนอ
เปิ่นแปล่าจน้องโน้น	นาฏเอ๋ยไคทยา

อินคู-สงสาร เช่น-มาก แม่-แม่ พอย-พลักพราก
ไว้ทุกข์ โศกเคี้ยว เจ่น อยู่ทนเคี้ยวพอย กุบที่ ๑๔๓ ไสยาสน์-นอน
ผ่าน-เป็น แม่ แม่ ก็มี ชุม-หมู่ เปิ่นแปล่า-เปลือยแปล่า
ทยา-เอาใจใส่ กรุณา

สองสารถีต้องพวกรักกันไกลจากพี่เหลือเกิน น้องจะพลัดกับเพื่อน
หรือหลับอยู่ทางโน้น จึงไม่มาสนทนากับพวกพี่อง น้องเปลี่ยนแปลอยู่ไกล
จะมีใครเอาใจใส่บ้าง

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๒๓

จีนพิมแพาโพธิ ^๕ เพียง	พอพัน
สองฝ่ายหนแทน ^๕ อสน	ฝ่ายได้
ลาซาแผ่นผายผัน	ผลเผื่อ อวรเอ
ผลเผื่อถึงเจ้าได้	แต่เทื่อ ^๕ ทิโพชา

(ฉบับพจนานุกรม ๖)

จีนพิมแพาโพธิ ^๕ เพียง	พอกัน
สองฝ่ายหนแทน ^๕ อสน	ฝ่ายได้
ลาซาแผ่นผายผัน	ผลเผื่อ อวรเอ
ผลเผื่อถึงเจ้าได้	แต่เท็น ^๕ ทิโพชา

พิม - พิมพ์ รูป แบบ แพ - งาม โพธิ - งาม พอพัน -
ถึงพัน สัน - ถัน - เช่นเดียวกับ ลาซา - ข้าวตอก เทื่อ - เท็น -
เด็ก ทิโพชา - ทิพ + โอชา ?

พระพิมพ์งามมีถึงพันองค์ อยู่ทั้งทางทิศเหนือและใต้ ถวายข้าวตอก
ให้นางได้บุญด้วย ผลบุญขอให้ถึงนางเด็ก

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๒๒

พระหารยาวยิ่งกว้าง	พิสดาร
พุทธรูปองค์อุฬาร	เลิศล้ำ
ขึ้นยังเหยียบพิมาน	มณียอด โยงเอ
สังมิมาพร้อมข้า	แต่ตั้งปณิธา

(ฉบับหอสมุดฯ)

พิหารยาวยิ่งกว้าง	พิสดาร
พุทธรูปองค์อุปพาน	เลิศล้ำ
ขึ้นยังเหยียบพิมาน	รมณียอด โยงเอ
สังมิมาพร้อมข้า	แต่ตั้งปณิธาน

พระหาร — พิหาร พิศดาร — กว้างขวาง อุฬาร — อุปพาน —
ที่ถูกคือ อุฬาร คำอธิบายบทที่ ๑๖ สัง — ทำไม รูปที่ ๔๕ ปณิธาน
— ถึงความปรารถนา

วิหารยาวกว้างขวางยิ่ง มีพระพุทธรูปองค์ใหญ่เป็นยอดเยี่ยมในโลก
ยืนอยู่ทั้งเหยียบอยู่บนนิมิต มีพลอยแกมอยู่ที่ยอด ทำไมนองไม่มาพร้อมพิ
จะโต้ตั้งความปรารถนาด้วยกัน

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๒๓

ลาซังเทียนทีปแมน	มาลา กัด
เป็นส่วนสรวนตา	แก่งก้า
ทุ่งเทียนแตกกายา	ยังคั่น กัดเอ
เป็นส่วนนุญ้องถ้ำ	เลิศข้าขอเวน

(ฉบับทอสมุดฯ)

ลาซาเทียนทีปแมน	มาลา กัด
เป็นส่วนสรวนตา	แก่งก้า
ทุ่งทองแตกกายา	ยังคั่น กัด
เป็นส่วนบุญ้องถ้ำ	เลิศข้าขอเวร

ลาซัง - ลาซา - ข้าวตอก ทีป - ประทีป แก่ง - ก่ง ก้า -
ผ่าย ทุ่ง - ธง แตก - เท่า คั่น - ที่รัก เวร - มอบให้

ข้าวตอก เทียน ประทีป และดอกไม้ที่ถวาย ถือเป็นส่วนของฝ่าย
น้องครึ่งหนึ่ง ธงและเทียนสูงเท่าตัวนางก็ถือเป็นส่วนของน้อง ซึ่งพี่ขอ
มอบบุญให้

(ฉับเชิงใหม่)

๑๒๔

ชีณาทั้งแปดเกล้า	สัพพัญญู
แปงพุ่นสาถึปู้	แผ่นผ้า
เคนพระซุ่ของคู้ชู	ฉาฟ้ รั้วรา
เป็นสากซิ่นน้องหมา	แม่ได้โดยเรียม

(ฉับหลอสมุค)

ชีณาทั้งแปดเกล้า	สัพพัญญู
แปงพุ่นสาถึปู้	แผ่นผ้า
เคนพระซุ่ของคู้ชู	นาฟ้ รั้วรา
เป็นสากซิ่นน้องหมา	แม่ได้โดยเรียม

ชีณา—ตัดมาจาก ชีณาสพ เท่ากับพระอรหันต์ สัพพัญญู—
พระพุทธเจ้า ผู้รู้ทั่ว แปงพุ่น—ทำเป็นส่วน ๆ ก็แบ่งข้าวเป็นส่วน ๆ ตาม
จำนวนพระ สาถึ—ข้าว เคน—ตัดมาจากประเคน ชู—ทุก ชูณา—
กรุณา สักชี—พยานรู้เห็นด้วยตาตนเอง หม้า—งาม (ลาว) คุบที่ ๒๔

มีพระอรหันต์อยู่แปดองค์ เก้าทั้งพระพุทธรเจ้า แบ่งข้าวเป็นส่วนๆ แล้วปูลำ ประเคนพระพุทธรองค์ ขอให้กรุณาช่วยรับของถวาย และเป็นพยานให้ตนเองได้รับผลบุญจากพี่

(ฉบบัณฑิตใหม่)

๑๒๕

ธาวาไหลหล่อหือ	เป็นสัจ
ก็เหตุเขรอันพลัด	พรากชา
บัจจันเมื่อผลัด	สองจาก เรียมเนอ
พิโยคนุชนล้ำ	เลิกผู้ไผประเทียล

(ฉบบัณฑิต ๑)

ธาวาไหลหล่อหือ	เป็นสัจ กัด
ก่อเท่าเบิงอันพลัด	พรากชา
บัจจันเมื่อผลัด	สองจาก เรียมเนอ
พิโยคนุชนล้ำ	เลิกผู้ไผประเทียล

เขร - เกรง เรียม - จาก คู่บทที่ ๒ พโยค - พลักพราก
ไผประเทียล - ไกรเทียม

หลังน้ำค้างสัปดาห์ฐาน ค้วยเหตุเกรงว่าจะพลักพรากกันอีก ผลเพื่อ
ให้ตัดการจากกันเสียทันที การจากครั้งนี้จากนางผู้ที่ย่อมจะหาไกรเทียมได้

(ฉบับเชิงใหม่)

๑๒๖

นักขัตฤกษ์ทั้งเก้าเรียก	รับผล
เขี้ยวถูกถ่อลัดคณาหน	แห่งน้อง
มารับราชกุศล	สนองโชค ชัยรา
ตัวบาปหลอนไค้ต้อง	ค่อยห่ออิฐฐานผล

(ฉบับหอสมุดฯ)

นักขัตฤกษ์ทั้งเก้าเรียก	รับผล
อย่าถูกถ่อลัดคณาหน	แห่งน้อง
รับราชกุศล	สนองโชค ชัยรา
ตัวบาปหลอนไค้ต้อง	ค่อยห่อนักดาผล

นักขัตฤกษ์ทั้งเก้า—คาวนพเคราะห์ คือ อาทิตย์ จันทร์ อังคาร พุธ พฤหัสบดี ศุกร์ เสาร์ ราหู เกตุ ลัคนา—ตามทางโหราศาสตร์ ลัคนา คือ เครื่องหมายแทนเวลาเกิด ถ้าดาวพระเคราะห์ตัวร้ายเช่นกาลกิณีมาถูกจะเคืองครั่น หลอน—หาก แม้ว่า บังเอิญ อิฐฐานผล—ผลเป็นที่พอใจ

ที่เรียกให้คาวนพเคราะห์ทั้งเก้ามารับของถวาย และขอย่าให้มาทับลัคนาของน้อง ขอให้มารับกุศลผลบุญและให้โชคชื้อสนองตอบมา หากดาวตัวที่ให้ร้ายมาถูกถ่อลัดคณาหนขอให้กลับได้ผลเป็นที่พอใจ

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๒๘

อินทร์พรหมครุฑนาคน้ำ	นำสนอง
จักแบ่งกุศลสอง	ส่วนได้
ศรีสุตคี่ค้อยปูนปอง	หมายเหมียค บุญรา
บักชื่อนุขน้องได้	แต่ข้าอักษชา

(ฉบับหอสมุดฯ)

อินทร์พรหมครุฑนาคน้ำ	นำสนอง แดรา
จักแบ่งกุศลสอง	ส่วนให้
ทวีคุณค้อยปูนปอง	หมายเมียก บุญรา
บัดชื่นนุขน้องได้	แต่ด้วยอักษชา

ศรีสุตคี่ - เทวตาผู้ทำหน้าที่จกบุญศรีความดีความชอบของมนุษย์
เข้าใจว่าตรงกับ จิตรกุปต์ ปูน - ให้งวางดี เหมียค - เก็บงำ บักชื้อ -
สลักชื่อ อักษชา - ตักมาจาก อักษชายา

ขอให้พระอินทร์ พระพรหม ครุฑ และนาค นำน้องมาให้ พี่จะแบ่ง
กุศลให้สองส่วน ขอให้เทวตาผู้จกบุญศรีความดีของมนุษย์ช่วยจกบุญนี้ไว้
ขอให้สลักชื่อน้องผู้เป็นอักษชาของพี่

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๒๘

วันเพ็ญสมเษพร้าง	อุโบสถ
เพ็ญชณัฏโกชนัสูตรอค	ค้อยกัน
ยังแขงเพือศัลลศด	ใสสว่าง งามเอ
กัไ้จ้งฟากัน	นากัน้องเองอวร

(ฉบับทอสมุดฯ)

วันเพ็ญศัลลเสพร้าง	อุโบสถ
เพ็ญชณัฏโกชนัสูตรอค	ค้อยกลัน
ยังแขงเพือยัลลศด	ใสสว่าง งามเอย
กัไ้จ้งฟากัน	หนัน้องเองออน

เพ็ญชณัฏ - พยัญชนะ - กับข้าว โภชน - อาหาร ข้าว กัน -
 กลัน - ออก เช่น กันข้าวกันน้ำสามวันคาย แสง - วิชา ระวัง เช่น หื้อจ
 (กระหน) หื้อแจจ ไร่จ้ง - มิไร่ประสงค์ เอง - ลำพังกน เฉพาะตน

วันเพ็ญรักษาศิลอุโบสถ คือศัลลแปก เว้นข้าวปลาอาหารและสุรา
 อยู่รักษาศิลเพื่อให้ศัลลบริสุทธั ทังนี้มิไร่จะประสงค์ไปสวรคัชนัโค ประสงค์
 จะอยู่กัน้องคนเคียว

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๒๕

สาธิตวางรุ่งแจ้ง
แปลงเจดเข่งปฏิบัติ
เบงจาจ้านองวัตร
สระขี้พวงไว้เข้า

จำอัฐ
บ่เศร้า
วันคำ กัดเอ
เหตุอันอิฏฐารมณ

(ฉบับหอสมุดฯ)

สาธิตวางรุ่งแจ้ง
แปลงเจดเข่งปฏิบัติ
เบงจะจ้านเนียรวัตร
สระขี้พวงไว้เข้า

จำอรรถ
บ่เศร้า
วันคำ กัด
เขตน้องอิฏฐารมณ

สาธิต-ข้าว วาง-สระ จำ-กำหนดไว้ในใจ อัฐ-หมายถึง
คิดแปด แปลงเจด-ทำใจ แสง-รักษา คุปทที่ ๑๒๘ เบงจา-เบญ-
จางคประคิษฐ์ คุปทที่ ๑๐ จ้านอง-สูง อิฏฐารมณ-ความรู้สึก
อันน่าพึงพอใจ จ้าเนียร-นาน วัตร-การจำศีล วันคำ-วันเอ็งคำ
สระ-ชำระ สระ

งคอาหารทอนรุ่งเช้าคงใจรักษาคิดแปด หมอบรักษาศีลตลอดวัน
ชำระจิตใจเพื่อให้ได้สิ่งอันน่าพึงพอใจ

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๓๐

(ฉบับเชียงใหม่)

จึงเสลดยขอริยาตรพื่อน	เพื่อนพืด
แหววาคทางยุงกวัด	แกว่งเค้น
เงินทองกระบ้ำหัด	ทอมทอด งามเอ
ตามพวกคันธัพหลั่น	หลากแล้หลายระบำ

(ฉบับหอสมุดฯ)

(ฉบับหอสมุดฯ)

จึงเสลดยขอริยาตรพื่อน	เพื่อนพืด
แหววาคทางยุงกวัด	แกว่งเค้น
เงินทองกระบ้ำหัด	ทุมทอด งามเอ
ตามพวกคันธัพหลั่น	หากแล้หลายระบำ

เสลด - เจด - เล่า เพื่อนพืด - โบกไปมา ทุมทอด - ทอด
ทั้ง ทอดแรนทอดรา คันธัพ - คนรวิธ หลากแล้ - ประหลาดแท้
มากแท้ ระบำ - ทำนอง (พาชีพ)

จึงเล่าถึงการพื่อนว่า ซึ่งช่วงพื่อนถือทางนเกยงโบกไปมา และเค้น
ใช้เงินและทอง (ซึ่งเป็นแผ่นม้วนให้กลม) ทักทุ ทอดแรนชาสวองามตาม
แบบคนรวิธ แสดงการพื่อนว่าหลายแบบหลายทำนองด้วยกัน

(ฉบับเขียนใหม่)

ภมุก^๕คว^๕ค้อม^๕ก่ง
 แอว^๕อ้อน^๕กำพล^๕พัน
 กท^๕ลิต^๕ดาว^๕วัลย์
 เพ็ง^๕แห่ง^๕พลับ^๕เต้า^๕คัง

โก^๕ทั้น
 รว^๕บ^๕รง
 ลม^๕เพ็ก^๕ เพ็ช^๕งเอ
 ผ่อง^๕ผ้าย^๕ขจร

(ฉบับหอสมุดฯ)

ภมุก^๕คว^๕ค้อม^๕ก่ง
 แอว^๕อ้อน^๕กำพล^๕พัน
 กท^๕ลิต^๕ดาว^๕วัลย์
 เพ็ง^๕แห่ง^๕พลับ^๕เต้า^๕คัง

เกา^๕ทั้น^๕เท
 รว^๕บ^๕รง
 ลม^๕เพ็ก^๕ เพ็ช^๕งเฮย
 เต่ง^๕คัง^๕ผ้าย^๕ขจร

ภมุก-คว ค้อม-โค้ง แอว-เอว กำพล-ผ้าคาดเอว
 ผ้าที่พระและพระเจ้ากษัตริย์และออก ทางเหนือเรียก ผ้ากำพล กทลิต-คัน
 กล้วย ลิตดาววัลย์-ชื่อไม้เถาออกหอม เพ็ก-เบ็ด เพ็ชง-ประหนึ่ง
 เสมอ เพ็ง-น้ำพึงใจ แห่ง-งาม พลับเต้า-ปทุมกัน

คว (พวกช่างฟ้อน) โค้งเหมือนคันธนูที่โค้งไว้ แอวอ้อนมีผ้ารัดไว้
 มองดูประหนึ่งคันกล้วยหรือไม้เถาที่ลมพัดลู่ไปมา น้ำพึงใจในปทุมกันอัน
 งามแต่งคังอยู่คู่ตั่ง

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๓๒

เกียงคำเกล้าเกี้ยวแกว่ง	กรกวาย
นุเือกในทรงสลาย	ขาดขัว
ปุ่นเต็ดแต่ขวัญถวาย	ชีเวศ วันเอ่
หฤทเขศในเนอน้า	ซุ่มเส้นสาวรัง

(ฉบับทอสมุดฯ)

เชียงคำเกล้าเกลียงแกว่ง	กลอนกาย
นุเือกในทองสลาย	ขาดขัว
ปุ่นเต็ดแต่ขวัญถวาย	ชีเวศ เวณเอย
หัทเขศในเนอน้า	ซุ่มเส้นสาวรัง

เกียงคำ - คอกกล้าเจือก กรกวาย - บางฉบับเป็นกรกราย
 นุเือก - นุเือก - อ่าง ลีลา งาม (ลาว) โอนเอน? คุบที่ ๔๐ สลาย -
 เป็น สาย ก็มี ปุ่น - น้ำ สาวรัง - สวีระ - ร่างกาย

คอกกล้าเจือกทักผมแกว่งแขน โอนตัวไปมา เห็นแล้วใจแทบขาด
 กว่า น่าจะเค็ดถวายให้น้อง เพื่องซุ่มเส้นชน (หมายถึงช่างพ่อน)?

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๓๓

(ฉบับแก้ไข)

บางบทดูท่อนตัว	เชยจีน เช่นแม่
ขอบาทดูดยิน	จิตด้วย
รอยเวียนแต่เดิมกิน	นรราช ขฤ
บุญค้อยซุกส้วย	สู้สู้สมสนอง

(ฉบับทอสมุดฯ)

บางบทดูท่อนตัว	เชยจีน เช่นแม่
ขอบาทดูดยิน	จิตด้วย
รอยเวียนแต่เดิมกิน	นรราช ขฤ
บุญค้อยซุกส้วย	สู้สู้สมสนอง

ดู - ปล่อย ? ๓๕ ข. ตัว - หัว ยก เชยจีน - เป็น
 เชยจีน ก็มี เช่น - มาก แม่ - แม่ ยอ - ยก ยินจิต - รู้สึกประหลาด
 รอย - ชะรอย ขฤ - เช่นนั้นหรือ ส้วย - ชั่ว สู้ - อยู่ร่วมกัน
 สู้ - ขอม ยินดี

บางตอนปล่อยคำที่หัวไว้ ? ยกเข้าไปข้างหลังและว่าไปมาได้นานจน
 นำประหลาด ชะรอยจะเลียนแบบจากนางกินวิมากระมัง ขอให้บุญได้ช่วย
 ทำบุญให้ได้ไปอยู่ร่วมกับน้อง

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๓๕

นักคุณแค้นคู่จ้อง	สระใน
ไฟโอรุสลายสลับไส	ดอกสร้อย
บางครุ่บาททไป	เพลงรำ รักเอ
เสลยเขยยะลหน้าซ้อย	ชอบด้วยคองระนำ

(ฉบับหอสมุดฯ)

นักคุณแค้นคู่ค้อง	สละไนย
ไฟโอรุสลายสลับไส	ดอกสร้อย
บางครุ่บาททไป	เพลงรำ รักเอย
เสลยเขยยะลหน้าซ้อย	ชอบด้วยโคยระนำ

นักคุณ — นักดนตรี ในไตรภูมิพระร่วงมีว่า “บ้างเค้น บ้างรำ บ้างพ้อน บ้างระบำบรรณเพลงควียคนตรี บ้างตีคบั้งตี บ้างตีบั้งเบ้า บ้างรับสัพพตังเนื่องเสียงหมู่กันคุณจนกันไปเคียวตาข พินช้องกลองแตร ตังขัระฆังกังสดาล มโหระทึกก็ก้องทำนุกติ” และหน้า ๘๑ “นางคนตี กลองตีพาทย์ช้องกับสัพพตังถึงนางจำพวกคีตพิณ และสีซอพุงทอ แลกัน ถึงวังว่า จัประบำว่าเค้นเล่น สารพนักคุณทั้งหลายสรรพควียคนตรีอยู่ กรันแครง” สระใน — ปี่โจน ไฟ — ไป สลาย — เทียบกับบทที่ ๒ น่าจะ

แปลว่า แค่ง แพงร่ำ—บางฉบับเป็น แปรร่ำ—ทำร่ำ เสลย—บอกเล่า
แสดง เขียะ—ทำ คอง—คลอง—ทาง ประเพณี ระเบียบ—ทำนอง

นักดนตรีบรรเลงแคนคู่ ร้องและปีโนะ สลับด้วยเสียงร้องจาก
ปากเป็นคอกสร้อย บางขณะบรรเลงเป็นเพลงรำพันความรัก แสดงหน้า
คารุณาร้อย ถูกตามแบบฉบับของท่านองเพลง

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๓๕

สายหนังก็ไต่เต็น	เหาะเหาะ
บางบาทเขี่ยะเกาะเกาะ	ทอดเท้า
ถอยหลังแล้วเกาะเกาะ	กลางแล่น ไปเอ
สองฝ่ายก็เต้นเต้า	ฝึกพันปารเลิม

(ฉบับหอสมุดฯ)

สายหนังเกาะไต่เต็น	เหาะเหาะ
บางบาทเขี่ยะเกาะเกาะ	ทอดเท้า
ถอยหลังเกาะเกาะเกาะ	กลางแล่น ไปเอ
สองฝ่ายเกาะเต้นเต้า	ฝึกพันปารเลิม

สายหนัง—สมัยก่อนการไต่ลวดใช้สายหนังแทนลวด บางบาท—
บางบาท เขี่ยะ—ทำ เกาะเกาะ—เกาะเกาะ แล่น—วิ่ง ฝึก—หลีก
เลิม—ชื่อปลาตัวโตแต่ว่ายน้ำเร็วมาก คุบที่ ๕๐

คนได้สายหนังเค้นเหาะเหาะ บางคนก็ทำท่อน้องเค้นเคาะ ๆ
 และ ๆ แล้ววิ่งถอยหลังไป ทั้งสองคนเต้นไปตึกกัน (หรือฝึกหัดไว้) ไป
 อย่างรวดเร็วประหนึ่งปลาเดิม

(ฉัษฺชเรียดใหม่)

๑๓๖

เส้นไต่คาบขัน	สูงสุด
สมสอดขันยังหยุด	ห่มห้อย
รอยเวียนสาครศิลป์อุด	คมแรง เร็วฤ
ปุ่นจินตนาอันน้อย	นาฏเหี้ยเวียนเห็น

(ฉัษฺชทอสมุค)

เส้นไต่คาบขัน	สูงสุด
สมสอดขันยังหยุด	ห่มห้อย
รอยเวียนสาครศิลป์อุด	คมแรง เร็วฤ
ปุ่นจินตนาอันน้อย	นาฏเหี้ยเวียนเห็น

เส้น - ทหาร ขัง - หยุด ยัง - อยู่ สาคร - อารุ ศิลป์ -
 ศิลปะ ปุ่นจิต - นาคจักรวารีใจ

ทหารไต่คาบขันไปจนสูงสุด แล้วหยุดยืนห่มตัว ชะรอรจะเวียน
 ศิลปะทางอารุอย่างสูงสุด นาคจักรวารีใจจริงระนองเอ๋ยที่ฟ้าได้เห็นครั้ง

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๓๗

เท่าเรียมร้างจากเจ้า	เจียนพระจา
ออกอ่วงอาศุรดา	โมคม้วย
เต็มเลงอันไคฉลา	เฉลิมเทศ มกุฏเอ
แพงเจตในนอ้งถ้วย	พถ้วยเถิงอวร

(ฉบับทอสมุดฯ)

เท่าเรียมร้างเจ้าจาก	เจียรพจา งามเอย
ออกอ่วงอาศุรดา	หมคม้อย
เต็มเลงอันไครสลา	เฉลิมเทศ กุฏเอย
แพงเจตในนอ้งถ้อย	พถ้อยถิงอวร

เท่า—เพียงแต่ เจียน—จาก อ่วง—ห่วง อัง—กั๋ง (อีสาน)
 ตา—เกือบ โมค—มอก เต็ม—ถึงแม้ ฉลา—สลา—คูปทที่ ๕๘
 แพงเจต—ทำใจ ถิง—ถึง

เพียงแต่ที่พี่จากน้องมา ทำให้ใจเป็นห่วงเป็นทุกข์แทบจะสิ้นชีวิต
 ถึงแม้จะมองผู้อื่นจะหาใครเหมือนน้องได้ ทั้งใจก็ถึงน้อง

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๓๘

(ฉบับเขียนใหม่)

อำเห็นหนำน้องนาฏ	เห็นเงา
คับโศกเสียบบรรเทา	ทรวง
บ่ลุ่มหลอนเอา	องค์อื่น เทียมเอ
เองอาคชวัญช้อนเชื่อม	แว่นแก้ววนิดา

(ฉบับหลสมุค ๑)

อำเห็นหนำน้องเท่า	เห็นเงา กิต
คับโศกทุกข์บันเทา	ทรวง
มิลุมิลวนเอา	องค์อื่น เทียมแสด
ฝ้งอาคมชวัญช้อน	แว่นแก้ววนิดา

อำ-ไม่ (โทษใหญ่) เท่า-เพียงแต่ บ่ลุ่ม-ไม่สำเร็จสม
 ประสงค์ บ่หลอน-ไม่ลอบ เอง-เฉพาะตน อาค-งาม ช้อน-
 อยู่คู่กัน แว่นแก้ว-กระจก หมายถึง ผู้หญิง

ไม่เห็นหนำน้องเพียงแต่ได้เห็นเงาก็ดี ยังคับโศกให้สรว่งทุกข์ร้อน
 ใด ถึงไม่สมปรารถนาก็ไม่ลอบเอาหญิงอื่นมาเป็นคู่ ขออยู่เป็นคู่เฉพาะ
 น้องซึ่งงามล้ำ

(ฉบับเขียนใหม่)

คนโกถจิตเจตไฉ
 เมื่อฝากนุชนงไว
 เททรวงอ่วงอกใน
 ตายบ่ตายน^๕ใหม่

เมื่อไซ
 แวนไว้
 ปานไฉ่ นุชเอ
 หมดคนน้ำเวทนา

(ฉบับทอสมุดฯ)

คนโกถจิตเจตไฉ
 เมื่อฝากทิพนงค์ไว
 เททรวงออกอกใน
 ตายบ่ตายน^๕ใหม่

เมื่อชัย
 แวนไว้
 ปานใน นุชแธ
 หมดไม้เวทนา

โคลงบทนี้เป็นกลบทชื่อ สายไหม เมื่อไซ - กลับไปเชื่อม ทาง
 เนื้อใช้ ไปใจหา เมื่อ - เกี้ยวพัน แฝง เมื่อ - ฉั้น แวน - กระจก
 หมายถึงนาง เททรวง - เบิกอกเบิกใจ อ่วง - ท่วง ไฉ่ - เบื้อย อยู่
 หมด - ที่ถูกควรเป็น หน้า เพราะบาท ๔ วรกท้ายคำสองควรสัมผัสกับคำ
 ที่ ๔ คู่ตัวอย่างบทที่ ๒๖

ตัวที่กลอน้องแต่ไซใจกลับไปเชื่อม และเอาไปฝากเกี้ยวพันอยู่กับ
 น้อง ทุ่มเทจิตใจเป็นห่วงจนนอกประหนึ่งจะละลายลง จะตายก็ไม่ท้อเสีย
 นีอกใหม่แห่งหมดคนน้ำเวทนา

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๔๐

ทูลาณ้องนาง	เวณ
นิกเขยงโตจักทน	ท้าง
จึงไปแอ่วเดินยล	ยังรูป มวลเอ
ก็เท่านั้น้องอ้าง	แอ่วหือคล้ายเสบย

(ฉบับทอสมุด ๗)

ทูลารสน้องนาง	เวล
นิกเขยงโตจักทน	ท้าง
จึงไปเคียวเดินยล	ยังรูป อวเรย
เอนกนุชน้องว้าง	แอ่วหือหายเสบย

ทูลา-ไกล เวณ-คุณไสย พิศสันเศร ว่า วุ่นวาย บินบ้วน
(อีสาน) เทียบกับตัวอย่าง “ท่านพราหมณ์ เสียกายของตน ก็เวลด
ร้องไห้ น้ำตาตกบ่ขาด” นิกเขยงโต-คิดอย่างไร แอ่ว-เที่ยว มวล
-บางฉบับเป็น ม่วน-สนุก เท้า-เพียงแค่ อ้าง-ถือเอา

จากน้องมาไกลทำให้ใจบินบ้วน คิดทำอย่างใดจึงจะทนความทุกข์
ที่จากกันมาได้ จึงไปเดินดูรูปก็เพียงแต่จะคิดถือเอาแทนตัวเองให้คล้าย
ทุกข์สวามิภักดิ์ (ดูเทียบกับบาท ๔ บทที่ ๑๔๑)

(ฉบับเชียงใหม่)

นากัสมสวดสร้าง
ปูลาสนอิงแขนหลาย
เทียนทุ่งพืดอถวาย
กัเท้าทิพเจ้าจอน

๑๔๑

กระจาย
ลูกซ้อน
เคนคู่ อองคเ
เอกอ้างปนิธา

(ฉบับหอสมุดฯ)

นากัสมสวดสร้าง
ปูลาสนอิงทะเพิมหลาย
เทียนทุ่งทิพอถวาย
พอเท้าทิปเจ้าจอน

มหากระจาย
ลูกซ้อน
เคนคู่ อวรเอย
เอกอ้างปนิธาน

โคลงบทที่ ๑๔๑, ๑๔๒ และ ๑๔๓ ของฉบับเชียงใหม่ฉบับที่ เมื่อเทียบกับฉบับหอสมุดฯ เป็นบทที่ ๑๔๒, ๑๔๓ และ ๑๔๑ ตามลำดับ นากั—ทอง สวด—นูน มหากระจาย—พระสังระจาย เคน—ประเคน คู่องค—ทุกองค คู่อวร—คู่ให้นางกัวย เท้า—เพียงแต่ จอน—น้อย อ้าง—ถือเอา

พระสังระจายสร้างไว้มีทั้งนูนขึ้น มีเครื่องปลุกสำหรับนั่งและมี หมอนอิงซ้อนกันหลายลูก พืดอเทียน ธง และประทีปถวายเป็นคู่แทนน้อง กัวย ทั้งนี้ ก็เพียงแต่จะตั้งความปรารถนาเพียงอย่างเดียวที่จะถือเอาเจ้าศรี ทิพเท่านั้น

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๔๒

นบพระไสยาสน์เขื่อน	ปฏีมา
วงเวศรุ่งจีณา	ไผ่เผ้า
พระพุทธรเปลี่ยนอิริยา	ชูโนส บารว
เทียนคู่เคนพระเจ้า	จุงได้บัจจุบัน

(ฉบับทอสมุดฯ)

นบพระไสยาสน์เขื่อน	ปฏีมา
วงเวศรุ่งจีณา	ไผ่เผ้า
พระพุทธรเปลี่ยนอิริยา	กูโนด บ้างรา
เทียนคู่เคนพระเจ้า	จุงได้บัจจุบัน

เขื่อน-เขื่อน ปฏีมา-พระพุทธรูป เวศ-ล้อม จีณา-
 รัชดาศ คือ พระอรหันต์ อิริยา-อิริยาบถ มีสคือ ยืน เคน นั่ง นอน
 ชูโนส-กรวดา มิใช่ทั้งเอ็นคุดูณา และเอ็นคุดูโนส บา-ห่ม

ให้วัดพระนอน ชมพระพุทธรูปซึ่งมีฝูงพระอรหันต์ล้อมเผ้าอยู่เป็นวง
 พระพุทธรเปลี่ยนอิริยาบถ (ทั้งสี่) กรวดาที่บ้าง ประเคนพระพุทธรูปด้วย
 เทียนคู่ ปราวธนาให้สำเร็จในขณะนั้น (คือให้ได้พบนาง)

(ฉบับเขียนใหม่)

มณฑกเจ้าบ้
สูงใหญ่หยั่งเองพวย
เทียนท่งคู้บสอย
ผลเผื่อเรวอย่าช้า

เกือกอย กว๋เอ๋
เพื่อนหน้า
วอยแว่น เวนแอ
ชาตินเนอมุน

(ฉบับหอสมุดฯ)

มณฑปพระเจ้าบ้
สูงใหญ่หยั่งเองพวย
เทียนท่งคู้บสอย
ผลเผื่อเราอย่างช้า

เกือกวย กว๋เฮย
เพื่อนหน้า
อวยแว่น วก๋เฮย
ชาตินเนอมุน

กอย—กู (พายัพ) กุดเสงวน รอคบุญ ว่า ประสงค์ เอาใจได้
(ลาว) กุดโสม พัตร์ตันกร ว่า ปรรณนา (อีสาน) หย้อง—ประดับ
พอย—พัดพราก โศกเคี้ยว คุบที่ ๑๒๐ ท่ง—ธง สอยวอย—
งาม (ลาว) แว่น—กระจก หมายถึงนาง มุนี—พระสงฆ์ ในที่นี้หมายถึง
พระพุทธรเจ้า

มณฑปของพระพุทธรเจ้าไม่เกือหนุนช่วยดูแลเลย คงตั้งอยู่สูงใหญ่
มีเครื่องประดับแต่อยู่โศกเคี้ยวไว้เพื่อน พัดวอยเทียนธงคู้กับคบเพลิง
มอบส่วนบุญให้แก่าง ขอให้สำเร็จผลโดยเร็วในชาตินี้เถิดนะ ข้าแต่พระ
พุทธรเจ้า (บทนี้คุณวิจิตร ยอศสุวรรณ ว่า หมายถึงพระเจ้าน้อยเกลือหรือพระ
กตักเกลือ มีคำอธิบายอยู่ท้ายเล่มนี้)

(ฉบับแก้ไขใหม่)

ਅਰੰਭ

๓ ๔ ๕ ๖
มกราคม-เมษายน

ប្រធាន ប្រធាន

ไขปากปานจักกันลิ้น

စာအုပ်အမျိုးအစား

๔๐๔
คหฬารชอจกณ

ສະຫວັດ ວັດເອ້

1311021718192021222324

॥ नमः शिवाय ॥

(ฉบับทดลอง ๖)

~ ~ ~
~ ~ ~

உருவம் பிழை

๒. ไซปากปานจัตถลัน

第 111 頁

๑๙๕๗๓๑๑๑๑๑๑

คณาจารย์ บัณฑิต

111813117812520311181311812

4 50
131326283178191781

มึนควาซ-ราชสีห์ ในทันคือ สิงโต เข้ม-โหล่น้ำ ทุ ขื่อ-
 เรืองกัว้น ยั้งยั้ง-ยั้งอยู่ ไขปาก-เป็ดปาก กั้นลั่น-ลั่น-กลั่น
 ซื่อ-ซื่อ-แม้ว ลวด-เลข เมี่ยงม้าย-หม้อยคา สองเมือง-
 (ตา) สองข้าง เบ้น-เบน ขวย-ถั่ว ขววย-ก้วย่างไป (พาหัพ)
 ถั่ว ข้วย-เกินตามกันข้า ๆ (ลาวและอีสาน)

ถึงโทเช่งทัวซันโผล่หน้ายื่นอยู่ อ้าปากคุยคาบเคี้ยวและกลืนแม้
แต่ข้าง (หรือข้างสองตัวพร้อมกัน) ลงไปได้โดยง่าย ข้าเถียงสองตาเบนดู
เดินตามกันไปอย่างสบาย

๑๔๖

(ฉบับเขียนใหม่)

ยังมีพ่อคู่คล้อง
สองฝ่ายหมั้นมัลลิกา
อันเรียมเท่าอาทวา
ไกลกลั่นพลัดคู่หมั้น

๑๔๕

ชายา
ม่ายแย้ม
วอนเวท นานเ
หากหมั้นระเหเรहन

๑๔๖

จักไปพระพุทธรูปเจ้า
ขึ้นอยู่ปราจีนทน
อันเรียมทราถน
ขอโศกผายห่อพัน

จิตุน
แห่งโน้น
ฉงายเช่น รักเอ
เพื่อแก้กรรมเรียม

(ฉบับหอสมุดฯ)

ยังมีพระคู่คล้อง
ขึ้นยืนอยู่ประจิมทน
เพราะเรียมทุกขถน
ขอโศกผายให้โพน

จิตุน
แห่งโน้น
ฉงายเช่น รักเอ
เพื่อแก้กรรมเรียม

ฉบับหอสมุดฯ กักตัก เอาบทที่ ๑๔๕ และ ๑๔๖ รวมเป็นบทเดียวกัน
และผิดความเพราะตัวพระอื่นอยู่ทางทิศตะวันออก

พ่อคู่ - ครอบคู่ คล้อง - ค้อม - อ่อนงาน (ลาว) มัลลิกา - ทาง
ม่าย - หม้อตกา เท่า - ไ้แต่ อาทวา - เปเล่เปเดียว ระทมทุกข์

(อีสาน) มีในวรรณคดีหลายเล่มแต่ไม่มีคำแปลในพจนานุกรม นหิม-แห่ง
เกรียม คำอธิบายบทที่ ๖๐

มีอยู่ครบทั้งเมืองงาม อยู่สองข้างทางทำร่มฮ้อยตา ส่วนพี่ได้แต่
เปล่าเปลี่ยว ว่าจะให้ส่งสาร พี่ไกลกลั่นพลัดน้องออกแห่งซัดเซไป

จตุตถ-ต้องค์ ปราจีน-ทิศตะวันออก ประจิม-ทิศตะวันตก
ทรา-ไกล ถนงถนาย-ไกล เช่น-มาก โศคผาย-โปรก หรือ-ให้

วัดพระยืนอยู่ทางทิศตะวันออก เคมีพระยืนอยู่องค์เดียว ต่อมา
พระมหาสมณเถรมาปฏิสังขรณ์สร้างเพิ่มเป็น ๔ พระองค์แทนพระพุทธเจ้า
ซึ่งล่วงลับไปแล้วในภัทรกัลป์นี้ บทที่ ๑๕๑, ๑๕๒ ท้าย

จะไปยังพระพุทธรูปยืนทั้งสี่พระองค์ทางทิศตะวันออกโน้น เพราะ
พี่จากมาไกลแสนไกล ขอได้โปรดช่วยให้พ้นทุกข์ ช่วยแก้กรรมของพี่ด้วย

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๔๗

ชานเฒ่าตังกาศ
เต็มแต่บุพพัตถ์แดง
หวงเห็นทเทียมเทิง
ชลเบื้องโคจจกั้ม

ถิลึง
คำสลุ้ม
ใจเช่น นามเ
กว่านอ้งไกรม

(ฉบับพอลสมุดา)

ชานเฒ่าตังกาศ
เต็มแต่บุพพัตถ์แดง
หวงเห็นทเทียมเทิง
ชลเบื้องโคจจกั้ม

ถิลึง
คำสลุ้ม
ใจเช่น นามเ
กว่านแนนเห็น

เค้า-ชุมนุม (อีสานและลาว) กาดลี-ตลาด เลิง-เวลาด่อ
 เนื่องกัน (ลาว) นาน เต็มแต่-ตั้งแต่ บุปพันธ์-เวลาเช้า เทิง-
 เติง-เมก ถึง เช่น-มาก เอ่องโต-อย่างไร คุ่ม-พอ สม

ในหัวเมืองมีผู้มาชุมนุมตั้งตลาดเป็นเวลาติดต่อกันตั้งแต่เช้าจนถึง
 มีค่ำ หวังเห็นนางซึ่งเป็นคู่ ใจัวเมายังนัก มองอย่างไรจะให้ใดใคร
 พอสมอย่างน้องที่ไหนจะหาได้

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๔๘

นักรวมยศข้อม
 แผงผั่งฤษัคน
 ฤเลิงทั่วทสมณ
 เมืองมิ่งพระเจ้าจ้ง

สากล
 แด่ตั้ง
 ทลทวีป เรน
 แจ่มเจ้าจามเท

(ฉบับหอสมุดฯ)

นักรวมยศข้อม
 แผงผั่งฤษัคน
 ลือเลิงทั่วทสมณ
 เมืองมิ่งพระเจ้าจ้ง

สากล
 แด่ตั้ง
 ทลทวีป เรน
 เจียมจ๋อนจามเท

คน-องค์ ลือเลิง-เลื่องลือมานาน จ้ง-หยุกพัก จ๋อน-
 น้อ จามเท-ศักดิ์มาจากจามเทวี พระนางเสด็จจากสบุรีมาครองลำพูน
 เป็นพระองค์แรกเมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๒๐๕

ถึงนครอันแสนกุสณานอยู่ทั่วไป บนฝั่งน้ำอันฤๅษีสร้างขึ้นเลื่องลือมา
นาน จนทั่วสิบผืนแผ่นดิน เป็นเมืองที่พระพุทธเจ้าทรงมาพัก (ฉันทมอ)
และเป็นเมืองที่พระนางจามเทวีเคยครองอยู่

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๔๘

เมืองพิงเพิงร้างลุ่ม	รอยเสมียน
สาวบ่าวชุมชนเคียร	คานไหว
บ่เห็นนิรมเจียน	บักเปื่อน ทรวงอ๋
บักเปื่อนอกข้าซ้าย	ชวคได้คณณ

(ฉบับพอลสมุดา)

ละมิงพิงเพิงม้าง	ลูเกียร
สาวบ่าวชุมชนเคียร	ระคานไหว
บ่เห็นนิรมเบียน	บักเปื่อน ทรวงแฮ
บักเปื่อนอกข้าซ้าย	ชวคได้คณณ

บาทแรกบางฉบับเป็น เมืองพิงนาวเพิมสร้าง ลูบเลี่ยน และ
เมืองพิงนาวเพิมร้างลุ่ม รอยเจียน ละมิง-ระมิง-พิง-แม่น้ำบึง
รอยเสมียน-รอยเขียน? คงหมายถึงรอยไม้เท้าที่ฤๅษีขีดตอนสร้างเมือง
เปื่อน-ทรวงทรวง คุบที่ ๔๓ ค้วย ซ้าย-เอียง ความหมายเกี่ยวกับ
ชายในตะวันออก ชวค-อก

เมืองบนแม่น้ำปิง ตอนล่างของรอย (ไม้เท้า) ชีต เกือบจะร่วงไป
ขณะนั้นหนุ่มสาวและฝูงชนว่ายน้ำเต็มไปหมด ไม่เห็นนางซึ่งจากกัน ทำให้
ออกเหมือนถูกศรปักทุนทุนราย ออกช้าและโยไป ไม่ได้พบญาติ (ที่สร้างเมือง)

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๕๐

อำพันหน้าห้องเท่า	เห็นหัน
เปลี่ยนเปล้าอารามอัน	หากแห่ง
พระพุทธรูปยืนชมกัน	เคียวพ นแม่
ไกลกลั่นรสข้าวแดง	เย็บแดงออกเวียน

(ฉบับหอสมุดฯ)

อำพันหน้าห้องเท่า	เห็นหัน
ปองเหล่าอารามสร	พ่างแห่ง
พระพุทธรูปยืนดูกัน	เคียวพ นแม่
ไกลกลั่นรสเจ้าแดง	เย็บแดงออกเวียน

อำ – ไม่ (โทษใหญ่) เท่า – แค่ว่า หัน – เห็น เปลี่ยนเปล้า
– เปลี่ยวเปล้า สัน – จัน เช่นเคียว เย็บ – ทำ

ไม่เห็นหน้าห้องแต่เห็นพระอารามอยู่เปลี่ยว พระพุทธรูปอยู่เปลี่ยว
ไม่มีคนชมก็เช่นเคียวกับพิน พระพุทธรูปแดงแล้ว ชาติเครื่องสักการบูชา
ทำให้ออกพินแดงแดงไปทั่ว

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๕๑

ถึงพระพุทธรูปอื่น	ขึ้นยัง
กวมก่อเป็นขงทั้ง	สี่ด้าน
ทำบุญเบิกบุญบัง	พบแม่ นะแม่
ชูโนสพระเจ้าจัน	ค่อยแก้กรรมเรื่อย

(ฉบับพอสมควร)

ถึงพุทธรูปอื่น	ขึ้นยัง
ก่อมก่อเป็นขงทั้ง	สี่ด้าน
ทำบุญเผื่อบุญบัง	พบแม่ นะแม่
กูโนสพระเจ้าจัน	ค่อยแก้กรรมสนอง

อื่น - นั้น ยัง - อยู่ กวม - กรอบ ขง - ประคอง บัง
 - คอบ เช่นฝูงเคราะห์โรค อย่างบังถูกต้อง และ เขาจำพาดกล้ำจ่มพ้อง
 ขงบ้างคอบถ้อยเนอนาย ชูโนส - กรุณา จัน - นัก มาก คอบที่ ๖๕

ถึงพระพุทธรูปอื่นอยู่ที่นั่น ก่อกรอบเป็นประคองทั้งสี่ด้าน ทำบุญ
 ขอให้จ่ายบุญคอบได้พบบ้าง ขอให้พระพุทธรูปกรุณาให้มาก ช่วยแก้
 กรรมให้ทั่ว

๑๕๒

(ฉบับเขียนใหม่)

กุกุสนธิ์แข่งสร้าง
องค์หนึ่งพระกัศป้า
โคคมจิ้งเจียนคลา
เชิญเสวยรสเข้า

๑๕๒

หนึ่งโกนา
เจื่องเจ้า
วางศาส นาเอ๋
ม่อนน้อมทูลถวาย

(ฉบับหอสมุดฯ)

กุกุสนธิ์แข่งสร้าง
องค์หนึ่งพระกัศป้า
โคคมจิ้งจรคลา
เชิญเสวยรสเข้า

โกนา
เจื่องเจ้า
ว่างศาส นาเอษ
ม่วนน้อมทูลถวาย

แข่ง - แสร้ง - คังใจ เจื่องเจ้า - เชอเจ้า กุบที่ ๕ เจียน -
จาก เข้า - ข้าว ม่อน - ฉั่น

พระกุกุสนธิ์ซึ่งสร้างขึ้นอย่างคังใจ พระโกนาคณิ์ พระกัศปะ
และ พระโคคมะ จึงจากไปแต่ได้ตั้งศาสนาไว้ เชิญทูลเสวยองค์เสวยข้าว
ที่ข้าน้อมน้อมเกล้าทูลถวาย

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๕๓

สองคนพันพ่วง	สงสาร
นิโรธสนิพพาน	โมคคัลล
ยังพระอโรยนาน	ลงโลก นนอ
จกบอภทช้อยค้าง	แต่หอนานนิพพาน

(ฉบับทอสมุด ๑)

สองคนพันพ่วง	สงสาร
นิโรธสนิพพาน	โมคคัลล
ยังพระอโรยนาน	ลงโลก นนอ
จกบอภทช้อยค้าง	แต่หอนานนิพพาน

พ่วง — ในที่นี้ น่าจะเป็น พระวง สงสาร — การเวียนว่ายตายเกิด
 นิโรธ — คับสูญ นิพพาน โมค — มอก ตาย โมช — การรอกพัน
 นิพพาน ม้าง — มล้าง ทำลาย ทำให้หมดไป พระอโรย — พระอะไร —
 พระศรีอารีย คุปที่ ๖ จกบอภท — จะ संबันศาลให้เป็นไป ช้อย — รั
 นาน — บางฉบับเป็น นาง นาม ก็มี

พระพุทธเจ้าทั้งสี่พระองค์ค้นพบพระวงสงสารนิพพานสิ้น ไปหมดแล้ว
 ยังเหลือแต่พระศรีอารียเมตไตรย ซึ่งยังอีกนานกว่าจะจุติลงมาในโลกนี้ จะ
 ได้มานันศาลให้ไปสู่นิพพาน

๑๕๔

(ฉบับเขียนใหม่)

นานนักรชวลั้วแล้ง
 ภัณโภชนันนานนัปป
 ปุชารุปรอยมี
 ก็เท่าลุดแก้วหมื่น

๑๕๕

สาธิต
 อำนับ
 ผลมาก นักรเ
 แม่เอี้ยยาไสน

(ฉบับทอสมุดฯ)

นานนักรชวลั้วแล้ง
 เพี้ยญชนัแวมนัปป
 ปุชารุปรอยมี
 ก็เทยลุดแก้วหมื่น

สาธิต
 อำนับ
 ผลมาก นักรเ
 แม่เอี้ยยาไสน

ชวลั้ว - ชวลั้ว - โกลนักร ในที่นี้หมายถึงมาก แล้งสาธิต - ชาค
 ข้าว ภัณ - ถั่วภัณท์ แปลว่าสิ่งของ เพี้ยญชนั - พญูชนะ - กับข้าว
 คุบที่ ๑๒๔ โภชนั - อาหาร เทยง - แท้ แนนอน ลุด - ถึง หมื่น
 - แม่แท้ ยาไสน - ยาไสน - ย่าต้อย

ชาคข้าวเครื่องบูชามานานนักรหนาแล้ว ที่ถวายสิ่งของและอาหาร
 ถวายคามนี้เกิด? บูชาพระพุทธรูป มีผลบุญมากก็มุ่งจะพบกันน้องอย่างแน่
 แท้ ไม่ต้องสงสัยเลย

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๕๕

จีนพิมพ์โมกข์ม้าง	เมื่อนิพพาน
มีหมู่เป็นบริวาร	แวดล้อม
ปูนจะสศเคียดแคล	ด้วยรูป พระนั
ชลเนตรองน้ำหน้า	พ้องฝั่งบทยา

(ฉบับหอสมุดฯ)

จีนพิมพ์โมกข์ม้าง	นิพพาน กิต
มีหมู่บริวาร	แวดล้อม
เป็นกษัตริย์เคียดแคล	โกรูป รักษา
ชลเนตรองน้ำพร้อม	พ้องหน้าบทยา

จีนพิมพ์ - พระพุทธรูป พิมพ์ - พัน เปลือง ชื่อพระนิพพาน
ม้าง - ทำลาย ในทันเท่ากับคัมภีร์ เมื่อ - ไป แวด - ล้อมรอบ ปูน
- น้ำ ขะสศ - กำสรค เคียดแคล - เกิดโกรธขึ้น พ้อง - บ้าง
ฝั่ง - กำลัง

ถึงพระพุทธรูปปางจะดับขันธปรินิพพาน มีพระอรหันต์แวดล้อมอยู่
เป็นบริวาร นำสกลใจ และโกรธคามรูปของพระเหล่านั้น (พวกบริวาร)
น้ำตาไหลลงหน้า บ้างก็กำลึงบทยาถวาย

(ฉบับเชิงใหม่)

บางองค์คุมขมามาตาม้อม	เหมือนเริ่ม ราชเอ
สังเวชในใจเข็ม	จิมให้
บ่เห็นที่รักเข็ม	ใจเล่า แลแม่
แถมอ่องอกข้าใหม่	หมาน้องนิราราม

(ฉบับหอสมุด ฯ)

บางองค์คุมขมามาตาม้อม	เหมือนเริ่ม ราชเอ
สังเวชในใจเข็ม	จิมหน้า
บ่เห็นที่รักเข็ม	ใจเล่า แลแม่
แถมอ่องอกใหม่หมา	มาศน้องนิราราม

หมาค - เกือบแห้ง หม้อม - หม่นหมอง บางฉบับเป็น หน้า ก็มี
 เข็ม - สรรพนาม แทนคู่แค้น ตอนที่ ๓๖ จิมให้ - ร้องไห้ด้วย อ่วง -
 ห่วง อ่อง - คั่ง แน่น นิราราม - ไม่มีความรื่นรมย์

(บริวาร) บางองค์หน้าแห้งและหม่นหมองเหมือนพี่ที่รู้สึกสลดใจจึง
 ร้องไห้ไปด้วย ยังไม่เห็นน้องที่รักเท่าดวงใจอีกเล่า ยิ่งรู้สึกกังวล ออกย้อน
 แห้งไม่มีความสุข

(ฉบับเชิงใหม่)

๑๕๗

พระพุทธสามส้า
 สุธ่องไสสรัง
 เวียนเห็นเวทนาปลง
 เทียนรูปทูลเจ้าจอน

หกองค์
 ร่มร้อน
 ใจขึ้น ชมเอ
 จ่งห้ามโพยภัย

(ฉบับทอสมุค)

พระพุทธสามส้า
 สุธ่องไสสรัง
 เวียนเห็นเวทนาปลง
 เทียนรูปทูลเจ้าจอน

หกองค์
 ร่มร้อน
 ใจขึ้น ชมเอ
 จ่งห้ามโพยภัย

สุข - สุร - พระอาทิตย์ รงค์ - สี ร่ม - รุ่งโรจน์ จอน -
 น้อย

มีพระพุทธรูปอยู่หน้าหกองค์ ถูกพระอาทิตย์ส่องร้อนมาก ที่เห็นเข้า
 ศึกสงสาร ปลงใจให้แผ่มชื้นขึ้น ถวายเทียนและรูปให้พระพุทธรูปองค์เล็ก ๆ
 ขอให้ป้องกันภัยอันตรายด้วย

(ฉบับเชิงใหม่)

ลาพระโลกศกเกล้า
ถวายส่วนศรีองค์อน
สายัณห์เยยอนวอน
ถึงราชอุพระเจ้าไหว

จะปลอน
อ่อนได้
ใจพี่ มาอ
จึงตงสคเป็น

(ฉบับหอสมุดฯ)

ลาพระโลกศกเกล้า
ถวายส่วนศรีองค์อร
ฉายนเยยอนวอน
ถึงราชอุพระเจ้าไหว

แบกปลอน
อ่อนได้
ใจพี่ มาอ
จึงตงสคเป็น

แบกปลอน — บางฉบับเป็นแบกปลอน ไม่ทราบว่าจะแปลว่าอะไร
คุณวิจิตร แปลว่า แบกพร เคยเห็นในประกาศแข่งน้ำ กินสลัดเปลือก
ปลอน ซึ่งหมายถึงข้าวที่ออกรวงเป็นข้าวสารไม่มีเปลือกหุ้มเมล็ด เจะ —
ถ้าเป็น เจะ — จบของเมื่อถวายทาน ปลอน — ถ้าเป็น บ่อน — ยืน ส่งให้
เยย — ทำ แค่นี้ใช้ในกำสรวลศวีปราชญ์น่าจะแปลว่า แล้วจึงหรือ แล้วจึง

ลาพระจอมโลกจบของส่ง ถวาย (หรือแบกพร) เป็นส่วนบุญให้น้อง
ตกเอ็นแล้วยังยื่นขอให้คงใจของพี่มา ต่อเมื่อกลับมาไหวพระธาตุหริภุญชัย
แล้วจึงคงสคได้

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๕๘

อัสตงคาคำเข้า	รัชนี้
จันทร์แจ่มโสธิการวิ	วาคฟ้า
โอรสราชภูมิ	มาอำ รุงเอ
นางนาฏยลย์หม่น	คังแค้นปรีพาน

(ฉบับทอสมุดฯ)

อัสตงคาคำเข้า	รัชนี้
จันทร์แจ่มสัททระวิ	วาคฟ้า
เอารสราชภูมิ	มาอำ รุงเอ
นางนาฏยลย์หม่น	คังแค้นปรีพาน

อัสตง - พระอาทิตย์ตก ตา - จวน รัชนี้ - กลางคืน โสธิการ
 - บางฉบับเป็น โสธการ ก็มี ในบทที่ ๑๖๕ ฉบับทอสมุดฯ โชติการ
 ฉบับเรื่องใหม่ใช้ สหการ เทียบกันแล้ว โสธิการ น่าจะเป็น โชติการ
 นี้เอง เอารสราชภูมิ - คุหมายเพศท้ายเรื่อง คังแค้น - แน่น คุคำอธิบาย
 บทที่ ๘๘ ปรีพาน - บรवार อีกฉบับเป็น บุรพา

พระอาทิตย์ตกจวนคำเข้าเวลากลางคืนแล้ว พระจันทร์สว่างโชติช่วง
 ขึ้นวาคไปบนฟ้า โอรสของพระเจ้าแผ่นดินมาถวายบารุง เห็นนางสนมเป็น
 บรवारแน่นไปหมด (หรือนางสนมเต็มทางคันทิกตะวันตก)

(ฉบับเขียนใหม่)

ธิบาธิเบศร์แก้ว	กัลยา กัมา
ปลงบัวชุมวนิดา	แท่ห้อม
คือจันทร์อำรุณา	ราล่อง งามเอ
สนมนาฏเลื่อนเลื่อนล้อม	เนกหน้าเต็มพลาณ

(ฉบับหอสมุดฯ)

ธิบาธิเบศร์แก้ว	กัลยา กัยา
ปลงบัวชุมวนิดา	แท่ห้อม
ศรีสรพรอำรุณา	วารุ่ง งามเอช
สนมนาฏเลื่อนเลื่อนล้อม	เนตรหน้าเต็มพลาณ

ธิบาธิเบศร์ — กษัตริย์ คูหมายเหตุร้ายเรื่อง ชุม — หมู เลื่อน —
 ล้อม เรื่อง ตูคำธิบายบทที่ ๑๐๑ เนก — มาก บางฉบับเป็น เน่ง ก็มี
 พลาณ — พระदान กุบทที่ ๔๖

พระราชมารดาจะมาพร้อมด้วยหมูนางสนมแท่ห้อมล้อม ประหนึ่ง
 ดวงจันทร์ซึ่งทะนุบำรุงหมู่ดาวงามนัก นางสนมแวดล้อมมากหน้าหลายตา
 เต็มพระदानไปหมด

(ฉบับเชิงใหม่)

๑๖๑

ธาดาท่อยเนื้อ	นพมาล
ไธทาสจันทรเฉลิมปาน	แต่งแต้ม
นนาสาครพันพาน	เพ่งแพ่ง งามเอ่
ยังย้งนางฟ้าแยม	ช่างย้ายลดาวัลย์

(ฉบับทอสมุดฯ)

ธาดาวะท่อยเนื้อ	ทิพมาล
ไธทาสจันทรเฉลิมปาน	แต่งแต้ม
อานาสาครพันพาน	เพ่งแพ่ง งามงาย
ยลย้งนางฟ้าแยม	ช่างย้ายลดาวัลย์

ธาดา—ผู้สร้าง ในที่นี้หมายถึงพระนาง อท่อย—อ่อยท่อย
 (อีสาน) — งาม ไม่มีมดทิน ไธทาสจันทร—กุดเวจิตร ยอกสุวรรณ
 แปลว่า บินเกี่ยวผมรูปจันทร์ครึ่งซีก สาฎ—ผ้า เพ่ง—เหมาะสม พึงใจ
 แพ่ง—งาม

พระนางผู้งามไว้มดทินเนื้ออกจอกไม้ทิพ บักบินเกี่ยวผมรูปจันทร์
 ครึ่งซีก มีผ้าพันปทุมงามยิ่งกว่านางฟ้าแยมแยม เวลาเดินเหมือนเดาวัลย์
 อ่อนช้อย

(ฉบับเชิงใหม่)

พุ่มขมเชื่อมข้อน	ขามยล
ธเสกกวมกณฑล	เพริศแพรว
เพณเณตรเนนยล	มกุฎเกศ จามเอ
ปุ่นจอมขพิศแก้ว	เอกนอ้งขอเวน

(ฉบับหลสมุดฯ)

พุ่มขนขนยวน	ขามยล
ทะเจียกกรอมกณฑล	เพริศแพรว
เพณเณตรเสนยนมณ	มกุฎเกศ นางเอย
บุญจอมขพิศแก้ว	แก่นอ้งขอเวน

ขุน - เคน ข้อน - ส่วนนเชิงใหม่เอาความว่า ค้วยเหตุ
 ทะเจียก - กรรเจียก - หู คอกไม้หัก (เขมร - ครุเจียก) กวม - กรอบ
 กรอม - กลุ่ม กณฑล - คัมพู กำไล เพณ - มวยผสม เนน - แขน
 สนิท ปุ่น - น้ำ จ่อม - หย่อนลงไป

พื้เคินคุดนุกสนานเพราะได้เห็นคัมพูสวมหูทองคำม มวยผสมรับกับ
 ลูกตา และมงกุฎงาม พื้หอมอบบุญให้แก่้องผู้เดียว

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๖๓

เล็งลักษณ์มีคล้ายคล้ำ	ควรวาง
คือเทพนิมิตแปลง	แปลกท่า
ภูษาสำอางค์แสง	โสภิศ งามแอ่
ชลนาฏต่างน้อมถ้ำ	ด้อมไว้ยลอวร

(ฉบับทอสมุดฯ)

เลงลักษณ์มีไควควร้า	ควรวาง
คือเทพนิมิตแปลง	แปลกท่า
ภูษาสำอางแสง	โสภิศ งามแอ
ชลนาฏต่างน้อมถ้ำ	ด้อมไว้ยลอวร

คล้ำ-มาก แสง-ดู คือ-ประหนึ่ง แปลง-สร้าง สำอองค์
-ทุกองค์ แสง-สี ถ้ำ-ท่า-คอย ด้อม-ใช้คู่กับ ถ้ำ ควรวางแปลว่า
คอย

มองดูหลายคนมีลักษณะคล้ายน้องซึ่งควรระมัดระวัง คุประหนึ่งเหวคา
มาเนรมิตสร้างขึ้นไว้ฝึกตาว่าผู้อื่น เครื่องแต่งตัวรองแต่ละคนมีติดคงคาม
ชมนางเหล่านั้แทนน้อง รอไว้ได้ชมนางต่อไป

(ฉบับเชิงใหม่)

นบียลยามจากน้อง
 สายสืบชีพิตมา
 เต็มจามเท่าภูษา
 องค์ต่อองค์น้องแท้

นางพะจา
 รอดแล้ว
 ชูช่วย คายเอ
 แหกได้ฤาประเหียล

(ฉบับหอสมุดฯ)

นบียลยามจากน้อง
 สายสืบชีพิตมา
 เต็มจามต่างภูษา
 องค์ต่อองค์น้องแท้

นางพจา นม
 รอดแล้ว
 ชูช่วย คายเอ
 แหกได้ฤาประเหียน

นางพะจา - นางจาม เต็ม - ถึงแม้ เท่า - แท้ แหก - วัค
 เท่า ประเหียล - ประเทล - ประท่ง

นับแต่จากน้องมา ได้เห็นหญิงอื่นพอให้ประทังชีวิตรอคอยได้ ถึง
 แม้จะจามแต่ก็เป็นทวยมีเลื้อยผ้าช่วยประทับคอก ถ้าจะเทียบกันตัวต่อตัว
 กับน้องจะเทียบได้หรือ

(ฉบับเชิงใหม่)

๑๖๕

(ฉบับเชิงใหม่)

ผกาเพลิงพุ่งแจ้ง	สทการ
ศรีเศียรเทศทงทวยหาร	ใหม่หื้อ
ครนครันแบ่งบัวบาน	ไบนิโครช พร้งเอ
มิใช่บุญนื่องน้อ	มิได้คลลดู

(ฉบับทอสมุคดา)

ปกาเพลิงพุ่งแจ้ง	โชตการ
ละลิตเทศทงทวยหาร	ไม่หื้อ
กระครันแบ่งบัวบาน	นิโลก คร้งเอย
หมิใช่บุญนื่องน้อ	มิได้คลลดู

ผกาเพลิง - คอกไม้ไฟ โชตการ - สว่าง ศรี - ต้นโพธิ์
 ละลิตเทศ - เป็น สลิตเทศ - คอกจร ก็มี หื้อ - ท้าย เช่น ปากอ้อ
 - พุกท้าย แบ่ง - ครุ่นั่ง นิโครช - ไทร

คอกไม้ไฟพุ่งขึ้นสว่างเป็นคอกจร บัวบาน และใบไทร พร้งพร้อม
 มิใช่บุญของน้องจึงมิได้มาเห็น

(ฉบับเขียนใหม่)

เพียะเพียะเพลิงพุ่งขึ้น	สูงสุด ส่งเอ
ใส่องเสียนงนุช	นาฏน้อ
บ่มาเสพสนุก	ขามม่วน สันนี้
ปุ่นไฟกลางแล้วหย้อ	หย่ามน้องฤาสติ

(ฉบับทอสมุดฯ)

เพียเพลิงพองพุ่งขึ้น	สูงสุด สว่างแสบ
ใส่องเสียนงนุช	นาฏน้อ
บ่มาเสพสหายุต	ขามม่วน สันนี้
ปุ่นไฟพวงแล้วหย้อ	หย่ามน้องรสกล

เพียะเพียะ—เสียงไฟไหม้ เสี่ย—ในพื้นแปลว่า เสี่ยกาย หรือ
เสี่ยท่า สห—ร่วมกัน ยุค—ถ้า ยุช—คู่ ม่วน—สนุก สันนี้—ฉันนี่—
เช่นนี้ ปุ่น—น่าจะ หย้อ—อ้อ คุณวิจิตร ออกสุวรรณ แปลว่า ชม
คุณโสม พิศัยสันทร แปลว่า ย้อนคืน หย่าม—คุณวิจิตร แปลว่า คึกใจ
คุณโสม แปลว่า เกยตัว อยากอีก คือ ย่ามใจ นั่นเอง

เสียงทังเพียะ ๆ ไฟพุ่งขึ้นสูงสุดส่องสว่าง เสี่ยท่าที่น้องไม่มาร่วมอยู่
กับพี่ยามสนุกเช่นนี้ (บาทสุดท้ายแปลไม่ได้)

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๖๗

นบพระถึงไกล่รุ่ง	วิภาดา
นิตนังบไสยา	ต่อแจ้ง
ทำบุญแม่นมหา	ปางใหญ่ ครวนี่
ก็เพื่อนขน้องแสร้ง	เสกสร้างอติเร

(ฉบับหอสมุดฯ)

นบพระถึงรุ่งไกล่	วิภาดา
นิตนังบไสยา	ต่อแจ้ง
ทำบุญแม่นมหา	ปรางค์ใหญ่ ครวนี่
ก็เพื่อนขน้องแสร้ง	เสร็จสร้างอติเร

ถึง—ถึง วิภาดา—เข้าคู่ นิตนัง—ส่วนกลอนทางเชียงใหม่
คงแปลว่า นั่ง หรือ นั่งอยู่ ไสยา—หลับ ต่อแจ้ง—จนสว่าง แม่น—
ถูก ตรง แสร้ง—ตั้งใจ อติเร—ถัดมาจากอติแรก—ใหญ่ยิ่ง

ให้พระจนถึงเวลาใกล้เข้าคู่ นังอยู่ไม่ยอมนอนจนสว่าง ทำบุญ
กุศลครั้งใหญ่นี้ก็เพราะน้อง พี่ตั้งใจสร้างบุญพิเศษยิ่งใหญ่

(ฉบับเขียนใหม่)

บุณณเม ^๔ เม ^๕ ย ^๕ น ^๕ ม ^๕ ือ ^๕ ช ^๕ อบ	จัก ^๕ ลา แล ^๕ แม่
โอร ^๕ น ^๕ อ ^๕ าร ^๕ ุง ^๕ ป ^๕ ดิ ^๕ ธา	ส ^๕ ัง ^๕ ชา
ทัก ^๕ ขิ ^๕ ณ ^๕ ห ^๕ ัง ^๕ ธา ^๕ รา	เป ^๕ ็น ^๕ ผ ^๕ ัง ^๕ คร ^๕ ว ^๕ าน
นาง ^๕ นา ^๕ ฏ ^๕ ร ^๕ อง ^๕ รับ ^๕ น้ำ	น ^๕ อบ ^๕ น ^๕ ว ^๕ โม ^๕ ทนา

(ฉบับทอสมุดฯ)

บุ ^๕ ร ^๕ ณ ^๕ เม ^๕ ม ^๕ เ ^๕ น ^๕ ม ^๕ ือ ^๕ ช ^๕ อบ	จัก ^๕ ลา แล ^๕ แม่
โอร ^๕ น ^๕ อ ^๕ าร ^๕ ุง ^๕ ป ^๕ ดิ ^๕ ธา	ส ^๕ ัง ^๕ ชา
ทัก ^๕ ขิ ^๕ ณ ^๕ ห ^๕ ัง ^๕ ธา ^๕ รา	เป ^๕ ็น ^๕ ผ ^๕ ัง ^๕ คร ^๕ ว ^๕ าน
นาง ^๕ นา ^๕ ฏ ^๕ ร ^๕ อง ^๕ รับ ^๕ น้ำ	น ^๕ อบ ^๕ น ^๕ ว ^๕ โม ^๕ ทนา

บุ^๕ร^๕ณ^๕เม^๕—วัน^๕เพ็ญ เม^๕ย^๕น^๕—ห^๕ม^๕ค^๕ ม^๕เ^๕น^๕—ต^๕ร^๕ง^๕ก^๕บ^๕ ม^๕ือ^๕—วัน
 (อีสาน) อ^๕าร^๕ุง^๕—ท^๕ะ^๕น^๕้ำ^๕าร^๕ุง^๕ ป^๕ดิ^๕ธา—ป^๕ดิ^๕ธา^๕น^๕—ค^๕ึง^๕ค^๕ว^๕าม^๕ปร^๕าร^๕ถ^๕นา
 ทัก^๕ขิ^๕ณ^๕—ทัก^๕ขิ^๕ณ^๕า—ท^๕า^๕น^๕เพ^๕ื่อ^๕ส^๕ล^๕อ^๕ัน^๕เจ^๕ริ^๕ญ^๕ ผ^๕ัง^๕—บ^๕าง^๕จ^๕บ^๕บ^๕เ^๕็น^๕ พ^๕ัง^๕—ร^๕ี^๕บ^๕
 โม^๕ทนา—การ^๕บ^๕ัน^๕เท^๕ง^๕ใจ การ^๕พ^๕ล^๕อ^๕ย^๕ัน^๕ค^๕ี

ส^๕ัน^๕ว^๕ัน^๕เพ็ญ^๕แล้ว^๕ก^๕ว^๕ร^๕ที่^๕จะ^๕ลา^๕ก^๕ลับ^๕ ขอ^๕ค^๕ึง^๕ค^๕ว^๕าม^๕ปร^๕าร^๕ถ^๕นา^๕อ^๕ีก^๕ค^๕ร^๕ง^๕ท^๕น^๕ึ่ง^๕
 ม^๕อบ^๕บุญ^๕ให้^๕น^๕อง^๕ ทำ^๕ทา^๕น^๕แ^๕ละ^๕ก^๕ร^๕ว^๕ก^๕น้ำ^๕เ^๕็น^๕ห^๕ล^๕ก^๕เ^๕็น^๕ฐ^๕า^๕น^๕ค^๕ร^๕ง^๕นี้^๕ ขอ^๕ให้^๕นาง^๕
 ร^๕อง^๕น^๕้ำ^๕ที่^๕ก^๕ร^๕ว^๕ก^๕นี้^๕ แ^๕ละ^๕พ^๕ณ^๕ม^๕ือ^๕พ^๕ล^๕อ^๕ย^๕ัน^๕ค^๕ี^๕ก^๕ว^๕อ

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๖๕

ลาพระชินชาคุเจ้า
ถวายศิลาเพี้ยญชนัภัตร์
บัจจจักรพรรดิ
บัดเดียวขอหื้อได้

ชินอัฐ
หว่านไหว
พันเทือ ทื่อ
แต่น้องวิวาห์

(ฉบับทอสมุดฯ)

ลาพระชินชาคุเจ้า
ถวายศิลาเพี้ยญชนัภัตร์
ประจจออกจักรวติ
บัดเดียวขอหื้อให้

จอมอัฐ
หว่านไหว
ผลเผือ ทิพเอย
แห่งน้องวิวาหา

ชิน—ผู้ชนะ หมายถึง พระพุทธเจ้า ศิลา—ลาวใช้คู่กับหมาก
เมือง คงตีมาจาก ศิลาณะ บัจจชัย ของสำหรับผู้บ่วยคือยาแก้โรค หมาก
พลู บุหรี่ เพี้ยญชนั—กับข้าว ภัตร์—อาหาร จอด—ถึง พันเทือ
พันครั้ง บัดเดียว—ประเดี๋ยว หื้อ—ให้

ลาพระธาตุซึ่งบรรจุมิพระพุทธเจ้า ถวายหมาก พลู บุหรี่ อาหาร
แล้วสักการะ ไม่ปรารถนาจักรพรรดิสมบัติ (ตุไทรภูมิพระร่วง) หวังผล
ให้ได้แต่งงานกับน้องประเดี๋ยวนี้

(ฉบับเชียงใหม่)

(ฉบับเชียงใหม่)

ลาพระวรเชษฐช้อย
เป็นปิ่นปักผม
บักคกริ่งประสงค์
สักขาติอย่ารู้ร้าง

ชินองค์
เขตกว้าง
สังอื่น ไคเอ
จากเจ้าสุตสินห์

(ฉบับหอสมุดฯ)

(ฉบับหอสมุดฯ)

ลาพระชินเชษฐสร้อย
เป็นปิ่นปักผม
บักคกริ่งประสงค์
สักขาติอย่าเร่งร้าง

ชินวงศ์
เขตกว้าง
สัตว์อื่น ไคเลย
ร่วมชุนนิพานเดียว

ฉบับหอสมุดฯ บทที่ ๑๗๐ และ ๑๗๑ สืบกัน วรเชษฐ์-ชิน
เชษฐ - พระพุทธเจ้า ขงเขต - อาณาเขต บทที่ ๘ กริ่ง - แกล้งใจ
สัง - อะไร

ลาพระพุทธรูปอันยอดเยี่ยมของนครและอาณาเขตกว้างไกล ไม่
ปรารถนาจะได้สิ่งใด ขอเพียงอย่าให้พลัดพรากจากนางสักขาติเดียว ให้ได้
ร่วมกับน้องและนิพพานพร้อมกัน

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๗๑

(ฉบับเขียนใหม่)

ลาพระวรเชษฐช้อย
เทียบที่ปัทมมาลา
บ่จงจอตพันตา
ก็ไซ้จงจกัไซ้

ชินธาตุ
หว่านไหว
ทิพเท่า อวรเอ
บาทเบื่องนุรเพ

(ฉบับทอสมุดฯ)

(ฉบับทอสมุดฯ)

ลาพระวรเชษฐสร้อย
เทียบที่ปัทมมาลา
ประจงจอตพันตา
ก็เท่าจงจกัไซ้

ชินธาตุ
หว่านไหว
ทิพเท่า อวรเอ
บาทเบื่องนุรเพ

ที่ป - ประที่ป จอต - ถึง พันตา - พระอินทร์ เท่า - เพียงแต่
จง - ตั้งใจ บาท - บางฉบับเป็น บาท ก็มี

ลาพระธาตุพระพุทธรเจ้า ถวายเทียบ ประที่ปและคอกไม้สักการะ
ไม่ปรารธนาอินทรสมบัติเพียงแต่ปรารธนาอันยัง ตั้งใจจะใช้บาปที่ทำมาแต่
ครั้งก่อน (จารึกหลัก ๔ สุขโขทัยว่า "ไม่ปรารธนาจักรพรรดิสมบัติอินทร
สมบัติ")

(ฉบับเขียนใหม่)

(ฉบับเขียนใหม่)

บรมเมษแม่จ๋ม
 ขงเขตไพร่สืบทัด
 เบงจาเกศโมที
 อันที่บ่เร้นล้าง

ภาวดี
 แม่จ๋ม
 สูดแว่น วางเอ
 กลิ่นแก้ววนิดา

(ฉบับหอสมุดฯ)

(ฉบับหอสมุดฯ)

บรมเมษแม่จ๋ม
 ขงเขตไพร่สืบทัด
 เบงจาเกศโมที
 อันที่บ่เร้นล้าง

ภาวดี
 แม่จ๋ม
 สูดแว่น วางเอ
 กลิ่นแก้ววนิดา

บรม — เป็น บรมเต บอระเมีย ก็มี เป็นชื่อพระคู่กับนางภาวดี แต่
 ยังไม่พบว่ามาจากเรื่องใด นาย — คลายตอน แม่จ๋ม — เว็กร้าง แว่น
 — กระเจก แต่ใช้คู่กับ วัชชน แปลว่า ทรวงอก บ่อยๆ เบงจา — เบญจางค-
 ประคิษฐ์ คู่คำอธิบายบทที่ ๑๐ ล้าง — ในที่นี้คือ ร้าง

บรมพรากจากนางภาวดี ในบริเวณบั้งว้เว็กร้างกัน ถวายเบญ-
 จางคประคิษฐ์ ทั้งศิระ หมอและทรวงอก เพื่อที่ที่จะได้ไม่ร้างจากนาง

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๗๓

ขุนเขานิราศแก้ว
ไต่ซาคีเจียนยุวมาลัย
ยังลุ่มบาศาล
สามิอุแก้วไถล

กุมภการ
แม่ไว้
พลีราช วันนั้น
ชาตินลินยัง

(ฉบับตลอดมา)

ขุนเทนิราศแก้ว
ไต่ซาคีเจียนยุวมาลัย
ยังลุ่มบาศาล
สามิอุแก้วไถล

กุมการ
แม่ไว้
พลีราช วันนา
ชาตินลินยัง

ขุนเขา หรือ ขุนเท เป็นชื่อตัวพระ กุมภการ - กุมการ - เป็น
ชื่อตัวนาง เจียน - จาก ยุวมาลัย - เขาวมาลัย ลุ - ถึง ลุ่ม -
ต่าง สว - หาก ลุน - หลั่ง เช่นคิลาจวีกสุโขทัยใช้ ภายหลังขุนเพนหลัง

ขุนเขานิราศร้างนางกุมภการ จากนางไปถึงตามซาคียังได้พบที่เมือง
บาศาลซึ่งอยู่เบื้องต่าง แม้หากไม่บรรลุลผลสำเร็จอยู่ไถลกับน้อง ซาคีก็ยังมี
หวังในอนาคตอยู่

(ฉบับเรียงใหม่)

กัณฐ์วันราชวัง
หวานหวานในดินแดน
นางยักษ์ผูกพันแวร
อันพิพลคน้องข้า

รดเสน
ค่าน้ำ
มรโมต วันนั้น
เร่งร้ายระเหระหน

(ฉบับพลสมุคฯ)

กัณฐ์วันราชวัง
หวานหวานในดินแดน
นางยักษ์ผูกพันแวร
อันพิพลคน้องข้า

รดเสน
ค่าน้ำ
มวนโมฐ วันนั้น
เร่งร้อนระเหระหน

กัณฐ์ - นางเมรี รดเสน - พระรด เคน - ใช้คู่กับคิน เป็น
คินเคน และคู่กับเคน เป็น แคนเคน ก็มี คินเคน คงแปลว่า คินแคน
โมต - มอก ตาย ตอนที่ ๑๓๗

นางเมรีพลัดพวจากพระรด (บาทสองไม่ทราบว่าจะแปลว่าอย่างไร
หรือจะเกี่ยวกับพระรดหวานของวิเศษให้เกิดเป็นภูกาก็ดี ขวางการติดตาม
ของนางเมรี) นางยักษ์จองเวรแล้วตายไปในวันนี้ ที่พิพลคน้องยัง
ทุกข์ร้อนซัดเซไป

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๗๕

ปะภาพิโยคสร้อย
สมุทโฆษวังพินทุ
ขุนบาจากเจียนอุ
อกทแวนเร้นร้าง

สุธนู กัด
แม่งม้าง
ฆราวาส กัดเอ
กว่าเบื่องบรูเพ

(ฉบับทอสมุดฯ)

ปะภาพิโยคสร้อย
สมุทโฆษวังพินทุ
ขุนบาจากเจียนอุ
อกทแวนเร้นร้าง

สุธนู กัด
แม่งม้าง
ฆราวาส
กว่าเบื่องบรูเพ

ในปัญญาสชาดกมีเรื่อง พระโพธิสัตว์ต้องพราดจากคู่อยู่หลายเรื่อง เช่น พระสุธนกับจรีปภา หรือจรีประภา สมุทโฆษกับพินธุมาติ ปาจิตรกับอรพิมพ์ แต่ในทวาทศมาสทำไมกลายเป็นอภินิหารไปก็ไม่ทราบ ขุนบา กับอุษาราช จะตรงกับอนิรุทธกับนางอุษาหรือไม่ไม่ทราบ แม่งม้าง — พลัดพราด เจียน — จาก แวน — มาก คำอธิบายบทที่ ๔๔

นางจรีประภาพลัดพราดจากพระสุธนกัถี หรือสมุทโฆษพลัดพราดจากนางพินธุมาติ หรือขุนบาจากนางอุษาไปกัถี ออกพี่ซึ่งพราดเฝ้าไปทุกศรี ร้อนยิ่งกว่าคู่ทั้งหลายแต่ปางก่อน

กุสราชนิราศร้าง
ยังลาภลุนงศรี
สาอินทร์มิปราณี
จักแม่งรามรสน้อง

ภาวดี
ร่วมห้อง
ยังยาก ครานัน
นาฏไวฑูรรม

กุสราชนิราศร้าง
ยังลาภลุนงศรี
สาอินทร์ปราณี
จักแม่งรามรสน้อง

ภาวดี กัด
ร่วมห้อง
ยังยาก ครานา
นาฏไวฑูรรม

กุสตราชกับประภาวดีเป็นเรื่องในนิบาคชากก ใจความว่าพระกุสตราชรูปาวังซีเห่จนพระมเหสีหนีไป พระอินทร์ลงมาช่วยจึงกลับมาอยู่ด้วยกัน สา—ถ้าหาก แม่ง—พราก ราม—ร้าง ทุคำอธิบายบทที่ ๒ ทุเร—ไกล

กุสตราชพลัดพรากจากนางประภาวดี ก็ยังมีลาภได้สำเร็จกลับมาอยู่ร่วมห้องกับนาง ถ้าหากพระอินทร์ไม่ปราณี (พี่) ก็ยังจะยาก จะพลัดพรากจากน้องไปห่างไกลกัน

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๗๗

รามาวีราชวัง	รสสีดา เด็ชวแม่
พระกัเอานางพะงา	แม่ฝ้าย
ยังถูสำนญตรา	ตุเจต เด็ชวแม่
เลิกส่วนยังได้ส้าย	เพอผู้หนุมนาน

(ฉบับทอสมุดฯ)

รามานีราชวัง	สีดา เด็ชวแม่
พระกัเอานางพาง	แม่ฝ้าย
ยังรู้สำนญตา	ตุเจต เด็ชวเอช
เลิกส่วนยังได้ส้าย	เพอผู้หนุมนาน

สำนญ-สมบุญ ถู-ถู ออกเสียง ตร เป็น ถ แบบพอาัพ เลิก
-ศึก ส้าย-ใช้ หรือตรงกับภาษาอีสานว่า ส้าย แปลว่า ชำระให้สิ้น
เช่น ต่ายศึก เพอ-เพราะ

พระรามพลัดพรากจากนางสีดา พระองค์ก็พานางสีดาท่องเที่ยวไป
ยังบรรพตเต็มทีสมคังใจ ส่วนศึกก็ได้อาศัยหนุมนานชำระให้สิ้นไป

(ฉบับเขียนใหม่)

จาก ^๔ เขียน ^๕ เนื้อ ^๕ เกลี้ยงกลั่น	องค์ ^๔ ออน
องค์ ^๔ ออน ^๕ รามรสสมร	พรา ^๕ กข ^๕ วัน
พรา ^๕ กข ^๕ วัน ^๔ เดือค ^๔ แตค ^๔ มร	อก ^๕ ม ^๕ อน ^๕ เม ^๕ าเอ ^๕
อก ^๕ ม ^๕ อน ^๕ เม ^๕ า ^๕ บ ^๕ ัน	บ ^๕ ัน ^๕ บ ^๕ ้า ^๕ ใน ^๕ ท ^๕ ร ^๕ ว ^๕

(ฉบับทอสมุดฯ)

จาก ^๔ เขียน ^๕ เนื้อ ^๕ เกลี้ยงกลั่น	องค์ ^๔ อร
องค์ ^๔ อร ^๕ สม ^๕ สม ^๕ ร ^๕ น ^๕ อน	พรา ^๕ กข ^๕ ว ^๕ ญ
พรา ^๕ กข ^๕ ว ^๕ ญ ^๔ เดือค ^๔ แตค ^๔ อน	อก ^๕ ม ^๕ อน ^๕ ม ^๕ ร ^๕ แ ^๕ ส
อก ^๕ ม ^๕ อน ^๕ ม ^๕ ร ^๕ บ ^๕ ัน	บ ^๕ ัน ^๕ บ ^๕ ้า ^๕ ใน ^๕ ท ^๕ ร ^๕ ว ^๕

เขียน—จาก ราม—ร้าง คู่คำอธิบายบทที่ ๒ เดือค—โกรธ
ม่อน—ฉัน เม^๕า—หลงรัก บ^๕า—พี่ หนุ่ม ในที่นี้ น่าจะเป็น บ^๕้า มากกว่า
โคลงบทนี้เป็นกลบทชื่อว่า เกือบบาท

จากนางซึ่งมีเนื้อเกลี้ยงเกลากลิ่นหอม ต้องพรา^๕ก^๕จาก^๕ร^๕สน^๕าง^๕มา
เหมือนขวัญถูกพรา^๕ก^๕ไป ขว^๕ญ^๕พรา^๕ก^๕ไปทำให้ห^๕ว^๕อ^๕ก^๕ม^๕ว^๕เม^๕า ห^๕ว^๕อ^๕ก^๕ม^๕ว^๕เม^๕าเป็น
บ^๕้าอยู่ภายใน

(ฉบับเชิงใหม่)

๑๓๖

พระเมรุ ^๕ นวย ^๕ เนื้อ ^๕ ครอบ	เวียน ^๕ มทุก ^๕
เหมือน ^๕ เมื่อ ^๕ ทำ ^๕ กิตติ ^๕ ยศ	ชวด ^๕ ซ้าย
เจ็ด ^๕ เขาคัน ^๕ แลง ^๕ รุด	แค ^๕ เคียด ^๕ คาง ^๕ เอ
ถนอ ^๕ อาสน์ ^๕ อินทร์ ^๕ คล้อง ^๕ มคล้าย	คอบ ^๕ เข้า ^๕ ถุนอม

(ฉบับตลอด ๖)

พระเม ^๕ นอ ^๕ ระ ^๕ เน ^๕ งคอบ	เวียน ^๕ มทุก ^๕ เท ^๕ น
เหมือน ^๕ เมื่อ ^๕ ทำ ^๕ กิตติ ^๕ ยศ	ชวด ^๕ ซ้าย
เจ็ด ^๕ เขาคระ ^๕ เลง ^๕ ลูก	แค ^๕ เคียด ^๕ ค่าง ^๕ เอ
ถนอ ^๕ อาสน์ ^๕ คล้าย ^๕ คล้าย	คอบ ^๕ เข้า ^๕ ถุนอม

พระเมรุ—เขาพระสุเมรุ นวย—น้อมลง สมุทรโฆษใช้ กิตติ^๕
 คำนวดนวย คือธนูอันกำขึง และ นวยยอดทอดกึ่ง มหาชาติคำหลวง
 ใช้ อันว่าไม่มีผลคำค้อม ก็น้อมนวยทวยทอดมาเอง ตรงกับโลกนิติ
 ไม่ค้อมมีลูกน้อม นวยงาม เน^๕ง—เอน ตกท้องช้าง ชูดำอธิบายบทที่ ๓๘
 คำว่าเน^๕ง ๕ กิตติ^๕ยศ—กฤชยศ—ยศทอง ชวดซ้าย—ตรงกับ ชวดซ้าย
 (อีสาน) ชวด—เอียงไป ซ้าย—เอน ไ้ คันแลง—กระแลง—เอียง
 โคลง เคียดคาง—โกรธแทน ถนอ—หิน คอบ—ครอบ เพราะ
 เท^๕น—เท^๕น—ทรง

ที่แรกเข้าใจว่า ความทุกข์ของผู้แต่งเหมือนเขาพระสุเมรุมาทับ
เช่นเดียวกับพระนารายณ์เอนอวตารมาเป็นแต่ (กัจฉปาวตาร) ในกฤตยุก
ภูเขาเจ็ดเทือกอันอยู่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุ เช่น อิตินทร ยุคนธร วลา
พากันไกรรแทน พิรุณเหมือนที่นั่งพระอินทร์มาทับอยู่บนหน้าอก แต่
เมื่อเบ็ดเตล็ดเรื่องนารายณ์ได้ปางแล้ว ความยังไม่ตรงกันนัก คือภูเขาที่ใช้
กวนน้ำทิพย์ชื่อภูเขามันทร ซึ่งอยู่ใกล้เขาพระสุเมรุ แต่เรื่องปางนี้สืบต้นกับ
ปางมคธยวตาร ซึ่งเกี่ยวข้องกับเขาพระสุเมรุอยู่ ผู้แต่งอาจจะเทียบกับ
ปางนี้ อย่างที่ข้าพเจ้าเห็นสันนิษฐานไว้ในตอนแรกก็เป็นได้

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๘๐

คราวครานถึงถ้ำห้อง	หริภุญช์
วิร่าสองอาตุร	นิราศร้าง
ปุ่นจะสดบ้านแปงทูล	ทิพอาช ญาเอ
ถวายเป็นนุชน้องอ้าย	อ่านเหล่านหายลงน

(ฉบับหอสมุดฯ)

คราวครานถึงถ้ำห้อง	หริภุญช์ ชัยเสข
หริร่าสองอาตุล	วาศร้าง
ปุ่นกมัตวิยป่านเปลาทุน	ทิพอา ชาเอย
ถวายเป็นนุชน้องอ้าย	อ่านเหล่านหายลงน

ครวน - เคลื่อนไป เถิงถาบ - ถึงครบ ถึงค้ำ หริญชั -
 หริญชั - ลำพูน ปูน - นำ ขะสค - กำสรค บ้างแปง - สร้าง
 ทำ คู่คำอธิบายบทที่ ๑ ทิพ - ชื่อนางศรีทิพ อาชญา - ในที่นี้แสดง
 ความเป็นเจ้านาย ฉงน - ใช้คู่กับ ฉงย แปลว่า ไกล

คราวเดินทางไปถึงเมืองลำพูน ราชันถึงสองคนทุกชั่ววันเพราะ
 พัดพรากจากกันนำเสวโคท แ่งขึ้นทูลถวายนางศรีทิพผู้ทรงอาชญา
 ถวายเพื่อให้้องอ่านเล่นหาความรู้สึที่ไกลกัน

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๘๑

คราวครวนวิ ^๕ ร่าเม้น	เม้นนาน
หริญชั ^๕ ยัถันฐาน	ชาตุ ^๕ ตัง
ร้อยแปดสิบเป็นประมาณ	บทบาท มี ^๕ เอ
เป็นตำนานเรอ ^๕ รง	แต่งตัง ^๕ ปุ่นสงวน(จบแล้วแล)

(ฉบับทอสมุด)

มรรคาพรพจากเหม้น	เม้นนาน เน่ง ^๕ แธ
หริญชั ^๕ ยัเชฐสถาน	ชาตุ ^๕ ตัง
ร้อยเจ็ดสิบแปดประมาณ	บทบาท มี ^๕ เอ
เป็นตำนานเรอ ^๕ รง	แต่งตัง ^๕ เป็นสาว

พรพ - ก่อน ครวน - เคลื่อนไป เม้น - เหม้น - เม้น - นาน
 ปุ่น - นำ

การร่ำพันถึงเวลาที่เดินทางไปนานแสนนานมาแล้ว สู่เมือง
ลำพูนซึ่งเป็นที่พักของพระเจดีย์มีประมาณ ๑๘๐ บท เป็นตำนานเก่าแก่
น่าที่จะรักษาไว้

(ฉบับหอสมุดฯ)

เปลี่ยนแปลงร่างรื้อซาก	โคลงลาว นัสน
พจนพากย์แผกกลดาว	ช่างได้
คำวิคิครองสาว	สืบเยยง คุย
จัดพออุแรงให้	บาทเบื่องคุณเฉลิม
แผก - แผลก	

ต้นฉบับที่อยู่กับพระยาราชสมบัติการหมายเหตุไว้ว่า บทนี้เห็นจะ
เป็นใ้ปากท่านหลวงบรมเป็นเจ้าของฉบับอยู่ในกรมมหาดไทย ฝ่ายกรม
พระราชวังบวร

ผู้คัดค้นฉบับทางเหนือปรากฏชื่ออยู่ทั้งนี้ ฉบับหนึ่ง อภิขัย อีก
ฉบับหนึ่ง สุรินท์

อา	สอริยมม่อนตั้ง	เขียนชัด
ภ	โรเคิมตามทัด	ย่าเค้า
ชัย	ชนะหากเป็นสัจ	ขอมุ่ง มุ่งเอ
เขียน	ขัดลายก้อมเศร้า	ใบสุสนานเคย

อาสอร-อาสุร-เอ็นดู สงสาร ม่อน-ฉั่น ขัด-ขัดเถลา
 ภิโรธ-พิโรธ ทัด-ตัก-ทรงกัน ย่ำค่ำ-ทันฉบับเค็ม ลายก้อม
 -ลายกรอม-ลายขอม ลายมือ เสร้า-ในที่นี้หมายความว่า เสร็จ สำนาน
 -ชำนาญ

นำสงสารที่พี่เริ่มขัดเถลาโคลง ไม่ให้พี่พยายามให้ตรงกับของเค็ม
 ตามทันฉบับเค็ม ขอตั้งศักราชฐานขอให้มีชัยชนะ ลายมือที่เขียนเลวมาก
 เพราะไม่ค่อยชำนาญ ไม่คุ้นเคยกับการเขียน

๒

สุรินทร์เขียนขัดด้วย	อัครดา
ยังกล่าวความมกคา	เจตจอัน
หริภุญช์เขตลานนา	ไทยเทศ เราเอ
คำซ่อนซ่อนลัษอัน	เลียบเกินพิจาวณ
คำว - คำร้อยกรองชนิดหนึ่ง	

สุรินทร์เขียนคำวนี้ด้วยตนเอง แจ่งทางเดินไปยังหริภุญช์เขตลาน
 นาถิ่นไทยเรา คำซ่อนแซมชอกซอน หลบตี ขับซ้อน จงพิจาวณาคูให้
 รอบ ๆ เด็ด

เจ้าของโคลงบทที่ ๒ กัดไว้ในปี จ.ศ. ๑๒๐๐ (พ.ศ. ๒๓๔๑) ปี
 เบิกเต็ก ขึ้นสิบค่ำ ยามกองงาย คือ กลองเช้า

หมายเหตุท้ายเรื่อง

เวียงกุมกามและแม่น้ำปิง เวียงกุมกามสร้างขึ้นในสมัยพญาเม็งราย ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเชียงใหม่ ราวกิโลเมตรที่ ๔-๕ ตามทางไปลำพูน มีวัดซึ่งปรากฏอยู่ในพงศาวดารโยนก ๒ วัด คือวัดกู่คำ (เจดีย์เหลี่ยม) และวัดการโถม (วัดช้างคำ) ท่านมหาหมื่นไศยธินายว่า วัดการโถมสร้างด้วยนายช่าง (การ) ชื่อโถม แห่งพงศาวดารโยนกท่านเกิดเป็นภาคโถมไป บัดจุบันนี้เรียกว่าตำบลหนองหอย ตัวเมืองรกร้างไปจนเกือบไม่มีผู้รู้ว่าเคยเป็นเวียงกุมกามาแต่ก่อน ส่วนวัดเจดีย์เหลี่ยมซึ่งกล่าวไว้ในคำปาวารภแล้วนั้น คุณธนิตมีความเห็นว่าสร้างเป็นกู่ที่ไว้กระตุกเมือพญาเม็งราย และเมื่อรัชกาลเจ้าได้ไปชมกู่ที่วัดจามเทวี ซึ่งบรรจุกระดูกนางจามเทวีแล้วก็เห็นได้ว่า กู่วัดเจดีย์เหลี่ยมถ่ายแบบไปจากกู่จามเทวีนี้เอง

เดิมกระแสน้ำพัดอ้อมเวียงกุมกามไป รวมตัวเมืองไว้ปากเคียวกับเชียงใหม่ ดังปรากฏในพงศาวดารโยนกหลายตอนว่า แม่น้ำปิงผ่านไปทางทิศตะวันออกและพญาเม็งรายขุดคูจากตำบลศรีวิหานาง ชักบึงกากันเมืองเชียงใหม่และกุมกาม (สันนิษฐานว่าเป็นแนวคูเวียงชั้นที่สองปัจจุบันนี้) ส่วนด้านตะวันออกอาศัยลำน้ำปิงกันทั้งเมืองเชียงใหม่และกุมกาม เกยวันแม่น้ำปิงเปลี่ยนทางเดินไปหลายกิโลเมตรจึงชักเวียงกุมกามไปอยู่ปากตะวันออก เหลือแค่เชียงใหม่อยู่ทางปากตะวันตก ไปตรวจสอบสถานที่เวียงกุมกามยังเห็นแนวลำน้ำบางตอนและมีกรวดทรายทั่วไปหมด

ประตูเมืองชั้นที่สอง เพื่อสอบว่านิราศนี้แท้จริงในสมัยไหนแน่
 ราชเจ้าพยายามสอบกันว่ากำแพงเมืองชั้นที่สองสร้างขึ้นสมัยใด ท่านมหา-
 หมื่นกรุณาแจ้งว่า เคยพบว่าสร้างในสมัยบุเรงนองมาตีเชียงใหม่ ส่วนคุณครู
 หม่อมธิดาว่าครั้งโกษาปานไปตีเชียงใหม่ สอบคุยตรงกับพงศาวดารพระราช-
 ทัณฑ์เสนา ท่านหม่อมธิดาว่าสร้างสมัยพระภูกามมาทำลายศรีเมืองเชียงใหม่
 สมัยพระเจ้าติโลกราช สร้างเป็นรูปราหูอมจันทร์เพื่อชมซากาเมือง สรูป
 แล้วเป็นอันสิ้นปัญญาค้นคว้า แต่อย่างไรก็ดี การที่พญาเม็งรายขุดคุ้ยจาก
 คำนวณว่านั่นเป็นอันเชื่อได้ว่ามีแนวบึงกันเป็นชั้นที่สองอยู่แล้ว และ
 คงมีประตูเมืองที่นั่นด้วย ส่วนคำว่าบุเรงนองซึ่งเป็นผู้สร้างประตูนี้คุณธิดา
 ได้สันนิษฐานว่า คงเป็นพระเจ้าอนุรุทธพม่าผู้มาปราบเมืองเชียงใหม่ คน
 ไบราตมักชอบเหมาเอาว่าพระเจ้าอนุรุทธไปเที่ยวสร้างสถานที่ต่าง ๆ

โอรสราชภูมิ ในสมัยพระพุทธสิหิงค์อยู่เมืองเชียงใหม่นี้ ไม่มี
 บิณฑูตที่อาจจะมิไอรสพระเจ้าแผ่นดินองค์ใดไปไหว้พระธาตุได้ แต่เมื่อ
 ตอนนั้นแบ่งให้เป็นปี พ.ศ. ๒๐๖๐ เช่นนี้ จึงพยายามสอบกันดูได้ความว่า
 สมัยนั้นพระเมืองแก้วชื่อเดิมว่าราช จันเสวยราชย์ตั้งแต่อายุ ๑๔ ปี พระราช
 มารดาจึงต้องครองราชสมบัติด้วยเป็นสองพระองค์ ดังปรากฏในศิลาจารึกว่า
 พ.ศ. ๒๐๔๓ “สมเด็จพระพุทธมหาราชเจ้า เจ้าเมืองพริ่งเชียงใหม่และพระ-
 ราชมารดาเทวีเจ้ามีศรีวิธา.....ฯลฯ... ศรีสุพรรณวรามเป็นวิศสมเด็จพระ
 มหาราชเจ้า เจ้าแผ่นดินสองพระองค์แล” เช่นนี้ จึงพออนุมานได้ว่าโอรส
 ราชภูมิหมายถึงกษัตริย์องค์ที่เป็นโอรส ธิดาธิเบศร์แก้วกัลยา หมายถึง
 พระราชมารดา.

คำอธิบายประกอบ

ของ

นายวิจิตร ยอดสุวรรณ

ก้นโลงของทางเหนือ มีตัวอย่างที่พอจะยกมาดังนี้

ก้นโลงเล็ก (โคลงสอง) จากร้อยพญาพรหมโวหาร

ออกพุทโธโรธรรม	พรหมมอยคำพ่อร้าง
ได้แก่ได้เจือกข้าง	กองไว้นอนห่าง ๆ

ก้นโลงเล็ก (โคลงสาม) จากสุภาษิตโบราณ

สะบันงายมจีไหว	ใบห้อย
ปัญญาขานม	บ้าน้อย
คืบามมีผ้าต้อย	นุ่งนาคายหน้า

ก้นโลงใหญ่ (โคลงสี่สุภาพ) เช่นเรื่องนิราศหริภุญชัย

ก้นโลงใหญ่ (โคลงสี่สุภาพโบราณ)

สะบันงายมจีไหว	ใบทั้น
ก้นนายบ่เอาคน	เที่ยวดิน
หื้อเอาพระชาอินทร์	เจ้าฟ้า
หื้อน้องแปลงกายหาบ	เอาถ้ำ ๆ

ก้นโลงใหญ่ (โคลงสี่สุภาพ)

สะพานงามมหลามปาย	ใบหลู่
กันว่าเจ้าหมั่นเพียร	เวียนไป
ก็จักรหายสงสัย	ส่องรู้
ขออย่าได้ขดคู้	คักอยู่ บ่คายแทนอ

ก้นโลงใหญ่ (โคลงสี่สุภาพ) โคลงพระลอสอนโลก

ลอราชลือโลกทั่ว	จอมผยา
สั่งสอนในโลกา	โลกัน
ใฝ่ใคร่แถมปัญญา	เพิงเลียบ ตูแล
เป็นคงไม่ได้ขี้	ส่องไว้เพียบใจ

สิทธิศักดิ์ — พระพุทธสิทธิศักดิ์ วัดพระสิงห์ เชียงใหม่

วัดพระสิงห์ ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นเอกชนิดวร
มหาวิหาร เดิมชื่อวัดสี่เชียง สร้างเมื่อประมาณ ๗๐๐ ปี
มาแล้ว พระเจ้าฝ่ายผู้ครองนครเชียงใหม่สร้างขึ้น ต่อมา
ในสมัยพระเจ้าแสนเมืองมา เจ้ามหาพรหมได้อัญเชิญพระ-
พุทธสิทธิศักดิ์มาจากเจ้าเมืองกำแพงเพชร เพื่อถวายเจ้าแสน
เมืองมา พอดีวัดสี่เชียงมีเหตุให้ต้องอัญเชิญประดิษฐาน
เสียที่วัดสี่เชียงนี้ จึงได้ชื่อเรียกกันว่า วัดสี่เชียงพระ ต่อมา
เรียกวัดพระสิงห์ กระทั่งถึงปี ๒๓๑๕ พระเจ้ากาวิละจึงได้
บูรณปฏิสังขรณ์

พระพุทธสิหิงค์ที่ประดิษฐานทั่วกันเป็น ๑ ใน ๓ ของพระพุทธสิหิงค์ในเมืองไทย เป็นพระพุทธรูปขัดสมาธิเพชร (คือเอาแข้งไขว้กันไว้บนตัก) พระหัตถ์เป็นท่ามารวิชัย (คือหงายพระหัตถ์ซ้ายไว้บนตัก ขว้างพระหัตถ์ขวาพักไว้ที่เข่า ปลายพระหัตถ์ชี้ลงข้างล่างอย่างธรรมชาติเป็นพยาน) พระองค์อวบอ้วน พระอรุณนุช งามสง่าภูมิฐาน ชาติอยู่เหนือดิน นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ไม่เสมอกัน วงพระพักตร์สันกลม ขนงโค้ง พระนาสิกงุ้ม พระโอษฐ์เล็ก พระทนต์เป็นปม เส้นพระศกใหญ่ ไม่มีไรพระศกเป็นขอบ ตอนคอกับวงพระพักตร์ พระเมสสิเป็นค้อมคล้ายคอกบัวคุม ฐานเป็นบัวหงาย มีกลีบน้อยแซมตอนข้างบนและมีเกสร เป็นลักษณะของพระพุทธรูปสมัยเชียงแสนรุ่นเก่า

นอกจากพระพุทธสิหิงค์แล้ว วัดพระสิงห์ยังมีพระพุทธรูปสำคัญอีกองค์หนึ่ง คือพระเจ้าทองทิพย์ ซึ่งเป็นพระปฏิมากรฝีมือช่างเชียงแสนสมัยต้น สร้างในสมัยพระเจ้าติโลกราช เมื่อวันวิสาขบูชาปีพระพุทธศักราช ๒๐๒๐ อันเป็นปีที่พระองค์ทรงให้มีการสังคายนาพระไตรปิฎก ซึ่งนับเป็นครั้งที่ ๘ ของโลก พระเจ้าทองทิพย์นี้ องค์พระหล่อด้วยทองแดง เจือด้วยทองคำและนาก สุกปลั่ง สวยงามมาก พระนาภีฝังเพชร ประมาณ ๑ กะรัตรอบ ๆ ฐานฝังด้วยเพทาย ไพฑูรย์ แก้วมรกตต่าง ๆ โดย

รอบหน้าคักกว้างประมาณ ๑ ศอกเศษ เป็นพระพุทธรูป
บูชาประจำพระองค์ของพระเจ้าติโลกราช

(ผู้อ่านน่าจะทราบถึงสมัยต่าง ๆ ของพระพุทธรูป
ฝีมือเชียงแสน ซึ่งปรากฏทางศิลปโบราณคดีได้จำแนก
พระพุทธรูปสกุลเชียงแสนตามทฤษฎีใหม่ดังนี้

๑. เชียงแสนรุ่นเริ่มแรก พ.ศ. ๑๔๐๐-๑๖๐๐

๒. เชียงแสนรุ่นแรก พ.ศ. ๑๖๐๐-๑๘๐๐

๓. เชียงแสนรุ่นหลัง พ.ศ. ๑๘๐๐-๑๘๐๐

๔. เชียงแสนรุ่นแปลง (เชียงแสน-สุโขทัย)
พ.ศ. ๑๘๐๐

๕. เชียงแสนใหม่ พ.ศ. ๒๐๐๐

ดังนั้น เชียงแสนชั้นต้นหมายถึงตั้งแต่ พ.ศ.
๑๔๐๐-๑๘๐๐

ทุ่งย - ชื่อวัดทุ่งย เป็นวัดเก่าแก่วัดหนึ่งของเชียงใหม่ อยู่ห่าง
จากวัดพระสิงห์ทางทิศตะวันออกสัก ๕๐๐ เมตร

สิริเกิด - ชื่อวัดศรีเกิด เดิมชื่อวัดปึกजारาม (พิจาราม) บางแห่ง
กล่าวว่าเดิมชื่อวัดกัจजारาม ด้วยเหตุว่าในสมัยพุทธกาล
พระพุทธองค์ทรงโปรดให้มีพุทธภิเษกมากมายจึงเรียกว่า วัด
กัจजारาม อันหมายถึงวัดที่มีกัจจุระมาก วัดนี้พระเจ้า
กาวิละหรือพระเจ้าบรมราชาธิบดีศรีสุริวงค์ได้สร้างขึ้น ได้
อาราธนาพระพุทธรูปองค์หนึ่ง ชาวบ้านเรียกว่า พระเจ้า

แข่งกันทำวัดบ้างศาลน้อยมาเป็นพระประธาน พระเจ้า
แข่งกันสร้างในสมัยพระเจ้าติโลกราช พ.ศ. ๒๐๓๐ หน้า
๓๓ แสน (๑ แสน = ๑๓๓.๕ ก.ก.)

ผาเกียร - ชื่อวัดชัยพระเกียรติ ปัจจุบันเป็นอารามหลวง ว่ากันว่า
สร้างในสมัยพระเจ้าเมกุฏิวิสุทธิวงศ์ เจ้าผู้ครองนคร
เชียงใหม่ (แต่เห็นว่าคงจะเป็นวัดเก่าวัดเดิมมาก่อนเพราะ
กว้างขวางเรื่องนั้น ก่อนที่จะถึงสมัยพระเจ้าเมกุฏิวิสุทธิวงศ์
แล้วมาได้รับการบูรณะในสมัยพระเจ้าเมกุฏิฯ)

ส่วนการสร้างพระประธานในพระวิหาร พระนาง
จิริประภามหาเทวีได้ทรงสร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสาวรีย์ถวาย
แก่สมเด็จพระเจ้าราชวชิรราชกษัตริย์กรุงศรีอยุธยา พระ
ประธานในชื่อพระเจ้าห้าองค์ เพราะพระพุทธรูปองค์นี้หล่อ
ด้วยทอง ๕ ก้อน (๑ ก้อนเท่ากับ ๑๐ โกฎิ) ตามหลักฐาน
ว่าสร้างในปี จ.ศ. ๔๒๐ (พ.ศ. ๒๐๐๑)

หอนางราช - เป็นหอเล็ก ๆ บริเวณใต้แยกกลางเวียงเชียงใหม่ปัจจุบัน
เป็นสถานที่ที่พ่อขุนเม็งราย กษัตริย์ผู้สร้างเมืองเชียงใหม่
และเมืองเชียงใหม่เสด็จสวรรคตด้วยอุบัติเหตุพระองค์
ในขณะเสด็จชมตลาด ในปี พ.ศ. ๑๙๖๑ ปัจจุบันยังเป็นที่
สักการะของบุคคลทั่วไป ทางจังหวัดเชียงใหม่ได้ก่อ
กำแพงเตี้ย ๆ ล้อมรอบบริเวณอันศักดิ์สิทธิ์นี้

อมรภค — พระแก้วมรกต ตามประวัติศาสตร์กล่าวว่า พระเจ้า
 ศิโลกราชเจ้าเมืองเชียงใหม่อัญเชิญจากเมืองนครลำปาง
 มาประดิษฐานที่เมืองเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. ๒๐๑๑ ก่อน
 แรกได้จัดสร้างอารามราชกุฎ (กุฎารามหรือวัดเจ็ดยอด)
 ถวาย โดยจะสร้างปราสาทให้เป็นที่ประทับ แต่ก็ถูกฟ้าผ่า
 ทุกครั้ง จึงต้องอัญเชิญไปสถิตที่พระวิหารร่มชรรออยู่ทาง
 ด้านตะวันออกของเจ็ดยอด กระทั่งถึงปี ๒๐๕๔ พระเจ้า
 ศิวไชยเชษฐาวงศ์มหาราชาธิราช เจ้าเมืองเชียงใหม่ ได้อัญ
 เชิญไปยังกรุงศรีสัตนาคานหุค

มหาอาวาส — หมายถึงวัดเจ็ดยอด เคยเป็นที่สถิตประดิษฐานของ
 พระมหามณีรัตนปฏิมากรพระแก้วมรกต มีปูชนียสถานที่
 สำคัญคือ เจ็ดยอด

เจ็ดยอดนี้ทรงแบบวัดนมาลีของลังกาสมเจดีย์
 แบบพุทธคยา สร้างในสมัยพระเจ้าแสนเมืองมาหรือพระ
 เจ้าอภัยนุราช กษัตริย์องค์ที่ ๘ แห่งราชวงศ์เม็งราย
 พ.ศ. ๑๕๓๔ ฐานกว้างด้านละ ๘ วา สูง ๑๒ วา

ต่อมา พ.ศ. ๑๕๕๗ พระเจ้าศิโลกราชได้ทรง
 สร้างให้ใหญ่กว่าเดิม ขยายออกไปเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสกว้าง
 ด้านละ ๒๗ วา สูง ๔๓ วา ยอกเจดีย์ทั้งลงเมื่อปี พ.ศ.
 ๒๐๘๘ ในสมัยพระนางมหาเทวีจรีประภา กษัตริย์ลำดับ

ที่ ๑๖ รองราชวงศ์เมืองราช สาเหตุที่พังเพราะแผ่นดินไหว
ครั้งใหญ่ ชุมทางกะวันออกเคยเป็นที่สถิตประดิษฐานของ
พระมหามณีรัตนปฏิมากรพระแก้วมรกต

อัสการส - พระอัฐารสก็เรือก เป็นพระประธานในพระวิหารวัด
เจดีย์หลวง เป็นพระพุทธรูปยืน สูง ๑๘ ศอก ในพระ-
วิหารยังมีสาวกยืนอยู่ทั้งทางซ้ายและทางขวา คือพระสารี-
บุตรและพระโมคคัลลานะ พระอัสการสนี้สร้างด้วยทอง
เหลืองปนทองสัมฤทธิ์ สร้างในสมัยของพระเจ้าสามฝั่งแกน
โดยพระนางทีโลกะสุททาพระราชมารดาของพระเจ้าสามฝั่ง
แกน ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์เป็นผู้สร้างขึ้นประมาณ
ปี พ.ศ. ๑๕๕๕

เจดีย์ - ชื่อวัดร้างใกล้ ๆ วัดช้างแต้ม ปัจจุบันห่างจากถนนพระ
ปกเกล้า ฯ สัก ๔๐๐ เมตร กงเหลืออยู่แต่พระประธาน
และเจดีย์ ชาวบ้านเรียกว่า วัดหนองจะดิง

พ่อนสว้อย - ชื่อวัดพ่อนสว้อย แต่วัดพ่อนสว้อยในปัจจุบันนี้ไม่ใช่วัด
พ่อนสว้อยเดิม เพราะวัดเดิมนั้นร้างไปแล้ว อยู่ห่างจาก
วัดพ่อนสว้อยปัจจุบันไปทางคันทิกใต้ ๑๐ เมตร ปัจจุบัน
เหลือเพียงซากเจดีย์เท่านั้น

เชียงสง — ชื่อว่าเชียงสง ปัจจุบันเหลือเพียงแต่เจดีย์ อยู่ติดกับถนน
ราชเชียงแสน

กำแพงเมือง — ตั้งแต่เริ่มสร้างเมืองเชียงใหม่ในสมัยพ่อขุนเม็งรายเป็น
ต้นมา มีหลักฐานพอจะอ้างได้ว่าเมืองเชียงใหม่มีการสร้าง
กำแพง (ต่างสถานที่กัน) ๓ ครั้ง คือ

๑. ในสมัยพ่อขุนเม็งราย สร้างเป็นสี่เหลี่ยม
ผืนผ้าด้านยาววัดจากศูนย์กลางด้านละ ๑,๐๐๐ วา ด้าน
กว้างวัดจากศูนย์กลางด้านละ ๔๐๐ วา ในวันพฤหัสบดี
ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนแปด (เดือนหกไท่) บิ๊วอก อัฐศก
จุลศักราช ๖๕๘ (พ.ศ. ๑๘๓๘) โดยก่อตั้งกำแพงทาง
ด้านอีสานก่อนแล้วอ้อมไปทางทิศใต้ แล้วเวียนรอบไป
ทุกด้าน

๒. ในสมัยพระเจ้าติโลกราชเพื่อจะทำให้ต้อง
กับศรีของเมือง โดยจัดการถมคู่อุปการเวียงในสมัย
พ่อขุนเม็งรายออก รว. จ.ศ. ๘๒๒-๘๒๔ (การรื้อที่ว่า
นี้อาจจะรื้อออกเฉพาะที่จะสร้างขึ้นใหม่ เช่น ทางด้านทิศ
ตะวันตกเฉียงเหนือ (ศรีภูมิ) ส่วนด้านอื่นๆที่ไม่ก็คขวาง
การก่อสร้างใหม่ก็ให้คงอยู่ เช่นทางด้านทิศใต้อาจจะคงมี
ซากอยู่

๓. สมัยพระเจ้าเมืองแก้ว (สิริธรรมจักรพรรดิ-
ราช) ได้โปรดให้รื้อกำแพงเก่าออก (คงจะเป็นกำแพง
ที่พระเจ้าติโลกราชสร้างขึ้น) ในวันพฤหัสบดี เดือน ๕ ขึ้น
๕ ค่ำ จ.ศ. ๘๘๘ บัชวก อัฐก ต่อมาโปรดให้ก่อกำแพง
ใหม่ขึ้นในวันพฤหัสบดี เดือนหก (เดือนสี่ไถ่) ขึ้น
๑๓ ค่ำ จ.ศ. ๘๘๘ เชื่อว่ากำแพงที่คงเหลือให้เห็นซาก
อยู่ในปัจจุบันนี้สร้างในสมัยนี้เอง กำแพงเมืองที่เห็นใน
ปัจจุบันนี้เป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีประตูเข้าออกทั้งสี่ด้านมีชื่อ
เรียกประตูต่าง ๆ ดังนี้

- ด้านตะวันออก ชื่อ ประตูท่าแพ (บริเวณหน้าโรง
ภาพยนตร์สุริวงค์เชียงใหม่ในปัจจุบัน)
- ด้านเหนือ ชื่อ ประตูช้างเผือก (บริเวณตลาดช้างเผือก
ปัจจุบัน)
- ด้านตะวันตก ชื่อ ประตูสวนดอก (บริเวณคณะแพทย-
ศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โรงพยาบาลสวนดอก
ปัจจุบัน)
- ด้านใต้ ชื่อ ประตูเชียงใหม่ (ใกล้กับทางแยกไปอำเภอ
หางดง ต้นน้ำตอง จอมทอง วรธา แต่เดิมจะไปลำพูน
ก็ต้องผ่านประตูนี้ และกวักก็ผ่านทางนี้ด้วย)

ทั้งหมดนี้เป็นการต้นนิฐานเรื่องของกำแพงเมืองเชียงใหม่ของผู้เขียนอาจจะผิดพลาดจากข้อเท็จจริงไป แต่ก็คงจะเป็นแนวทางที่จะทำให้เข้าใจระยะทางที่ผ่านของกวีในเรื่องนี้ได้บ้าง

นอกจากนี้ เชียงใหม่ยังมีกำแพงเมืองอีกชั้นหนึ่ง เรียกว่า กำแพงคิน (กำแพงเมืองชั้นนอก) ซึ่งมีประวัติความเป็นมาที่แตกต่างกันไป ๓ ประการ คือ

๑. จากหนังสือศึกษาและเที่ยวในเมืองไทยของ ประพัฒน์ คิวินรงค์ โรงพิมพ์เลื่องเชียง พ.ศ. ๒๔๐๒ กล่าวว่าสร้างในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ โดยเจ้าพระยาโกษาธิบดีได้สร้างขึ้น เมื่อมาตีเมืองเชียงใหม่อยู่ห่างจากกำแพงเมืองชั้นใน ๓๐ เส้น

๒. จากบ้ายนิเทศที่บันทึกแสดงไว้ที่บริเวณซากกำแพงของนักศึกษาวิชาโบราณคดี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ว่าสร้างในสมัยพญาเม็งรายในประมาณปี พ.ศ. ๑๘๓๔

๓. จากตำนานธรรมเมืองเหนือ (ซึ่งปัจจุบัน นายอินทร์ สุใจ ครูใหญ่โรงเรียนปู้แง อำเภอพาน เชียงราย มีต้นฉบับที่เป็นธรรมใบลานเป็นผูกอยู่) และผู้รู้บางคนบางท่านเช่น เจ้าอาวาสวัดช้างม่อย อำเภอเมืองเชียงใหม่ กล่าวทำนองเดียวกันว่า สร้างในสมัยพระเจ้า

เมกุฏิวิสุทธิวงศ์ กษัตริย์องค์สุดท้ายของราชวงศ์เม็งราย
 มหาราช ตาเหตุสืบเนื่องมาจากเหตุที่แตกต่างกันสอง
 ประการคือ

ประการแรกกล่าวว่าเกิดจากการที่เกศศึกครั้งแรก
 ระหว่างไทยกรุงศรีอยุธยา กับพม่าในสมัยพระไชยราชา กับ
 พระเจ้าตะเบ็งชเวตี้ ครั้นเสร็จศึก พม่าต้องการจะได้
 อู่ข้าวอู่น้ำและเมืองที่จะกันทัพอยุธยา จึงคิดจะเอาเชียงใหม่
 มาอยู่ในอำนาจเลยทำอุบายส่งคนละหุตมาอังเมืองเชียงใหม่
 ด้วยเครื่องราชบรรณาการมากมาย มาทำญาติที่เช่นช่วย
 ช่อม่ายอุยประคองหอบ ครั้นจะเห็นได้จากการช่วยช่อม
 กำแพงนครวัดจือกปอกที่เสียหาย โดยถูกทัพไทย พระเจ้า
 อาทิตยวงศ์ใช้ปืนใหญ่ยิงเสียหาย ก็ช่วยกันซ่อมแซมจน
 เรียบร้อยเป็นที่ไว้วางใจของชาวเชียงใหม่ ในที่สุดก็ให้
 สร้างกำแพงคินซึ่งใช้ดินถมขึ้นเป็นกำแพงชั้นนอก โดย
 สร้างเป็นรูปเกือกม้าคั่นแก่แง่ศรีภูมิ ไก่ไปจนถึงแง่กู่
 เชื่องทางคันทิศตะวันตกเฉียงใต้ ความจริงนั้นก็เพื่อจะ
 กันทัพไทยนั่นเอง ส่วนทางคันทิศตะวันออกนั้นพม่าอ้างว่ามี
 คอยสุเทพขวางอยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องสร้างแต่อย่างใด
 (เพราะเป็นทางที่พม่าจะเข้ามายังเมืองเชียงใหม่ เพราะ
 การสร้างกำแพงที่ไม่รอบเมือง ทำให้มีลักษณะที่พิลึกกึก
 กือเช่นนั้น เชื่อกันว่าเป็นเหตุที่ทำให้ชะตาเมืองเชียงใหม่

ชาตองแทน^๕นั้นมา ต้องเสียอิสรภาพให้แก่พม่า และไทย
หรืออยุธยา^๖ข้อ ๆ กันมาอย่างไม่มีวันจะได้อิสรภาพ

สาเหตุอีกประการหนึ่ง ปรากฏกล่าวกันว่าพระ
มเหสีของพระเจ้าเมกุฏ ๖ มีสติโงมตวยงามเป็นที่เลื่องลือ
กันทั่วไป กษัตริย์พม่าใคร่จักได้พร้อมกับเมืองเชียงใหม่
ด้วย จึงจัดส่งได้ศึกคล้ายกับอายฟ้าของพ่อขุนเม็งรายที่มา
ทำไต่ศึกก่อพญาอืบา เจ้าเมืองลำพูน หรือคล้ายกับวัดการ-
พรหมณ์ของพระเจ้าอูชาตศักรุ ได้ศึกของพม่าเข้ามาเมือง
เชียงใหม่ครั้งหนึ่งพร้อมด้วยม้าขาวหัวเขียวมาถวายเจ้าเมือง
เชียงใหม่ทำที่ว่าถูกขับไล่ไล่ส่ง และมาราชาการในสำนัก
เมืองเชียงใหม่จนเป็นที่วางพระราชนฤทัยมิโยที่สมณสี
พรหมณ์จะหักทวง แต่พระเจ้าเมกุฏ ๖ ก็มีทรงฟัง ให้
อำนาจต่าง ๆ นานาต่อพม่า^๗นี้ จึงมีโอกาสนี้จะก่อกรรม
ทำชั่วและของต่าง ๆ พร้อมนี้ก็ให้สร้างกำแพงกันทัพ
อยุธยาเป็นรูปราหูอมจันทร์ คือกำแพงกินที่ว้านี้เอง และ
ในที่สุด พม่าก็ยกทัพมาตีเชียงใหม่ ไทยเข้าทางแจ่งหัวริน

จากเรื่องการสร้างกำแพงเมืองขึ้นนอกทั้งสาม
ประการนี้ เห็นว่าประการที่สองกับประการสุดท้ายน่าจะม
ส่วนเกี่ยวข้องและถูกต้องร่วมกัน กล่าวคือ กำแพงนี้เป็น
กำแพงอิฐเค็มที่พ่อขุนเม็งรายสร้างขึ้น มาถึงในสมัยพระ-
เจ้าติโลกราช ที่ให้รื้อกำแพงเก่าออกคงจะรื้อเฉพาะที่

ต้องการสร้างใหม่แถบคันทิกตะวันตกเฉียงเหนือ ส่วน
อื่นๆ เช่น บ้านไค คงจะยังอยู่ ต่อมาจึงสร้างเป็นกำแพง
คั่นก่อบเข้าไปอีกตามรอยเดิมที่พ่อขุนเม็งรายสร้างไว้
เพราะว่ากำแพงคั่นก่อตัวข้างในเป็นอิฐและปกคลุมทับ
ด้วยดิน

ส่วนกำแพงของพระเจ้าติโลกราชสมัยที่กว้แต่ง
เรือนแก้วจะยังเหลือซากอยู่ แต่คงจะอยู่ระหว่างกำแพง
เมืองชั้นในกับชั้นนอก เพราะกวีผ่านประตูเมืองเชียงใหม่
ทั้งสิ้น ๓ ประตู คือ ประตูเชียงใหม่ ประตูวิมหารวสาร
(ของพระเจ้าติโลกราช) และประตูเมืองชั้นนอก

อย่างไรก็ตาม ผู้รู้และผู้สนใจน่าจะพิจารณาสืบ
สวนหาหลักฐานที่แน่นอนต่อไป

กำแพงในบทที่ ๓๒ กำแพงที่ว่านี้คือกำแพงเมืองชั้นนอก สงสัยว่าจะ
สร้างขึ้นทีหลังกำแพงชั้นใน สังเกตเปรียบเทียบจากซาก
ปัจจุบัน กำแพงชั้นนี้ทำเป็นเนินดิน ไม่มีการก่อด้วยอิฐ
แต่อย่างใด ผิดกับกำแพงชั้นใน

กุ่มกาม - ชื่อเมืองกุ่มกาม ปัจจุบันอยู่แถบตำบลท่าวังศาล อำเภอ
สารภี จังหวัดเชียงใหม่ มีประวัติความเป็นมาดังนี้

เมื่อ จ.ศ. ๖๔๔ (พ.ศ. ๑๘๒๔) พระเจ้าเม็งราย
มหาราช ได้ยกทัพมาตีเมืองลำพูน ได้จากพระเจ้ายี่บาแล้ว

พระองค์ก็ครองเมืองลำพูนอยู่สองปี แล้วทรงมอบให้อ้าย
 ชุนฟ้าอำมาตย์คนสนิทขึ้นครองแทน ส่วนพระองค์ยกไป
 สร้างเวียงใหม่อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมือง
 ลำพูน ครองที่นั่นได้ ๓ ปี ที่นั่นเป็นที่ลุ่ม ในฤดูฝนข้างมา
 วัวควายไม่มีที่อยู่อาศัย พระองค์จึงออกมาสร้างเวียงอยู่ใหม่
 ใกล้แม่น้ำปิง สร้างเสร็จในปี พ.ศ. ๑๘๒๔ (จ.ศ. ๖๔๘)
 ให้ชื่อว่า “เวียงกุ่มกามภิรามย์” (บริเวณบ้านเจดีย์เหลี่ยม,
 บ้านช้างค้ำ ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียง
 ใหม่ปัจจุบัน) ชื่อ “กุ่มกาม” นี้ยังเป็นที่ถกเถียงกันว่า
 หมายความว่าอะไร บางท่านก็ว่าเพราะสร้างเมืองควบ
 (กุ่ม, กวม) น้ำ จึงเรียกว่ากุ่มกาม แต่ตามที่เข้าใจเห็นด้วย
 กับบางท่านที่กล่าวว่า หมายถึงปกป้องกันบ้านเมือง กุ่มกาม
 (กุ่มกาม) คำว่ากาม มาจากคำว่า “คาม” ที่แปลว่าบ้าน
 เมือง พ่อขุนเม็งรายฯ เป็นไทยเผ่าลื้อเจิน จึงออกเสียง
 คาม เป็นกาม

พระองค์ครองอยู่ที่นั่นได้ ๑๐ ปี จึงได้อ้ายไปสร้าง
 เมืองเชียงใหม่นี้ปี พ.ศ. ๑๘๓๔ (จ.ศ. ๖๕๘)

กุคำ — วัดกุ่มกาม ปัจจุบันเรียกว่า วัดเจดีย์เหลี่ยม มีประวัติความเป็นมาดังนี้

เวียงกุ่มกามของพญาเม็งรายนั้น พระองค์ให้ขุด
 คูเวียงทั้งสี่ด้าน และให้น้ำปิงเข้าสู่คูเวียง และตั้งลำเวียง

(ค่าย) ไว้โดยรอบ แล้วให้ขุดหนองสระไว้ใกล้กับที่ประทับ ในขณะที่ขุดนั้นพระองค์ทรงเยี่ยมพระแก่ลุดคนขุดทุกวัน หนองนั้น จึงได้ชื่อว่าหนองท่า (หน้าท่า) จนถึงปี จ.ศ. ๖๕๐ (พ.ศ. ๑๘๓๑) บิซวก สมุทธาธิศก พระองค์โปรดให้เอาดินที่ขุดออกจากหนองนั้นขึ้นอิฐก่อเจดีย์กู่คำ (คือเจดีย์เหลี่ยม) ไว้ในเวียงกุมกามนั้น เพื่อให้เป็นที่สักการะของประชาชนทั้งหลาย เจดีย์นี้ฐานกว้าง ๘ วา ๑ ศอก สูง ๒๒ วา เป็นรูปเสมอกัน โดยถ่ายแบบมาจาก วัดจามเทวี (วัดกู่กุด) ลำพูน ซึ่งเป็นแบบศิลปะกรรมของขอม มีพระพุทธรูปยืนอยู่ในโรงท่งสี่ด้านๆ ละ ๑๕ องค์ รวม ๖๐ องค์ กล่าวกันว่า เพื่อเป็นการเฉลิมเกียรติพระชายาทั้ง ๖๐ พระองค์? ยอครองเจดีย์ แหถมขึ้นเป็นตุ้ม ไม่มีฉัตรเหมือนเจดีย์ทั่วไป คล้ายๆ กับสถูป คนทั้งหลายจึงเรียกว่า เจดีย์กู่คำหรือธาตุกู่คำ

เมืองลำพูน - ในหนังสือจามเทวีวงศ์กล่าวไว้ว่า

เมืองลำพูนแต่เดิมเป็นญายีเป็นผู้สร้างขึ้น ชื่อญายีสุเทพและสุกกทันตญายี สร้างขึ้นประมาณ พ.ศ. ๑๒๐๓ โดยให้วอยธิคบุตรชายเป็นที่ก่อกำแพง เค็มชื่อ ฟิงคบุรี แล้วเปลี่ยนเป็น หริบุญชัย หริบุญชัย ตามลำดับ... (อ่านพงศาวดารเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน กรมศิลปากรจัดพิมพ์ สำนักพิมพ์ ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, ๒๕๑๒)

จะเห็นว่ากวีมีความรู้เรื่องประวัติศาสตร์และโบราณคดีเป็นอย่างดี

พระธาตุ (เริ่มแต่บทที่ ๑๐๔) พระธาตุนี้คือพระธาตุทวิภูษชัยรวมหา-
วิหาร เป็นอารามหลวงชั้นเอก ตั้งอยู่ท่ามกลางใจเมือง
จังหวัดลำพูน มีเนื้อที่ ๒๕ ไร่ คำนึงเหนือติดกับถนน
อัญญาเรศ ทิศใต้ติดกับถนนชัยมงคล ทิศตะวันออกติดกับ
ถนนรองเมือง ทิศตะวันตกติดกับถนนอินทโยธย สาย
ลำพูน-เชียงใหม่ มีประวัติความเป็นมาดังนี้

พระธาตุนี้สร้างในสมัยของพระเจ้าอาทิตย์อวราช
กษัตริย์วงศ์รามัญ ผู้ครองนครลำพูน อันครองที่ที่ ๓๐
ในปี ๑๖๐๖ ทรงมีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา
ตอนแรกได้สร้างมณฑปสำหรับบรรจุพระคัมภีร์ฐานพระ-
บรมธาตุ สูง ๓ วา มีซุ้มทั้งสี่ด้าน กรอบโกศทองคำ
สูง ๓ ศอก บรรจุพระบรมธาตุไว้ภายใน

พุทธศักราช ๑๘๒๒ พระเจ้าสุพัทธาธิบดี เจ้าผู้
ครองนครลำพูน ทรงมีความเลื่อมใสในพระธาตุทวิภูษชัย
จึงสร้างโกศทองคำเสริมค่อขึ้นอีก ๑ ศอก รวมเป็น ๔ ศอก
แล้วสร้างมณฑปเสริมค่อขึ้นอีก ๒ วา รวมเป็น ๕ วา

พ.ศ. ๑๘๑๔ พระเจ้าเมืองรายฯ เจ้าเมืองเชียงราย
ได้เมืองลำพูนไว้ในอำนาจ ได้สร้างมณฑปเสริมค่อ กรอบ
มณฑปเดิมอีก ๑๐ วา รวมเป็น ๑๕ วา พร้อมกันนั้น
ได้สร้างจิ่งโกฏัก หุ้มตั้งแต่ฐานถึงยอด

พ.ศ. ๑๘๘๖ พระเจ้าติโลกราชกษัตริย์เจ้าเมือง
เชียงใหม่ ได้บูรณะและอุปถัมภ์การก่อสร้างพระธาตุ โดย

อรรณพมหาเมธังกร ให้เป็นนวกัมมาธิฐายี ทวณุม
การก่อสร้างเสริมพระบรมธาตุสูงขึ้น ๘ วา จากเดิมที่สูง
อยู่แล้ว ๑๕ วา รวม ๒๓ วา ฐานยาว ๑๒ วา ๒ คอก
จักร ๘ ชั้น แก้วบุษบก ๒๓๐ หวน (เพ็ญ) ใต้ออก
สนูปกรณก่อสร้างคืบเป็นเงินทองสน ๔,๐๐๐,๐๐๐ บาท
ทั้งนี้เอาทองจังโกฏัก (ทองแดงปนนากทำเป็นแผ่น) หุ้ม
ตลอดองค์ตั้งแต่ฐานถึงออก สิ้นทองจังโกฏัก ๑๕,๐๐๐
แผ่น นอกจากนั้นยังได้สร้าง กุฏิ วิหาร โบสถ์ พระพุทธรูป
ทองคำ นาก เงินอีกเป็นจำนวนมาก สร้างเสร็จเมื่อ
พ.ศ. ๑๙๕๐

พ.ศ. ๒๐๕๕ พระเมืองแก้ว (พระเจ้าติลก-
ปนักษัตรราช) ได้ทำการบูรณปฏิสังขรณ์พระมหาธาตุอีก
โดยบ่าวร้องเรียไรเงินจากชาวบ้าน รวมได้เงิน ๒๒๕,๐๐๐
บาท จ่ายซื้อทองแดงและทองคำเปลวของคัมภีร์แล้ว
พระองค์ได้สร้างวังที่ประทับที่เมืองทริภุชชัยใหม่ด้วย

ต่อจากนั้นมาก็ก่ออยู่ระหว่างศึกสงคราม จึงมิได้
บูรณะ ครั้นถึง พ.ศ. ๒๓๔๔ พระเจ้ากาวิละเจ้าเมือง
เชียงใหม่จึงให้เจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าหลวงเศรษฐีคำผั่น) และ
เจ้าศรีบุญมาผู้น้อง ยกบริวาร ๑,๐๐๐ คน และครอบครัว
จำนวนหนึ่งไปตั้งเมืองลำพูนใหม่ นับแต่นั้นมาที่มีการ
ปฏิสังขรณ์เสิบมา กระทั่งปัจจุบันได้มีการประเพณีนมัสการ
เป็นประจำทุก ๆ ปี

บริเวณพระราชวัง นอกจากองค์พระราชแล้ว ฐาน
ของพระธาตุมี “สถูปีย์” (ระเบียงหอก) ซึ่งก็เรียก
“ระเวียง” เป็นวัดล้อมฐานล่าง ๒ ชั้น สร้างขึ้นในสมัย
พ.ศ. ๒๐๐๐ ซึ่งพระเจ้าเมืองแก้วเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่
ทรงนำมา ๕๐๐ เล่ม ถอนไว้ครึ่งหนึ่ง ต่อมาในสมัย
พระเจ้าอุปโย ปรากฏว่าพระราชโอรสเสวยพรหม และ
พระสังฆราชา ได้ประกาศชักชวนชาวเมืองทำสถูปีย์
ล้อมพระธาตุอีกชั้น ๗๐๐ เล่ม สำเร็จบริบูรณ์

กำแพงวัดมีสองชั้นบริเวณ วัดชั้นนอก และก่อ
กำแพงทำเป็นศาลาบาตรรอบองค์พระธาตุอีกชั้นหนึ่ง

ปูชนียสถานในกำแพงชั้นใน

- วิหารหลวงหลังใหญ่ (หลังปัจจุบันสร้างใหม่ประมาณ ๓๕ ปี
มานี้เอง) วิหารหลังเดิมถูกลมพัดหักพังไปแล้ว ตั้งอยู่
ทางด้านตะวันออกของพระธาตุ
- หอระฆังใหญ่ สร้างขึ้นใหม่ ประมาณปี พ.ศ. ๑๒๒๒
เดือน ๔ เดือน ๑๐ ออกสามค่ำ วันอังคาร
- หอพระไตรปิฎก (หอธรรม) ตั้งอยู่ทางทิศใต้ เป็นที่บรรจุ
หนังสือธรรมคำเมือง เป็นฝีมือช่างโบราณ มีลวดลายเป็น
สมัยขอมปนศรีวิชัย เบื้องหลังหอธรรม ก่อเป็นเขาสีเ
ถือว่าเป็นภูเขาที่เกี่ยวกับพุทธประวัติ มีรูปแกะสลักช้าง
เป็นทวยคู่ทวย (กวีก็กล่าวถึงทวย)
- รอบพระเจดีย์แต่ละด้านมี มณฑป สถิตอยู่ทั้งสี่ด้านมี
พระพุทธรูปประดิษฐานอยู่

— แต่ละมุมมี จัตุรสูงอยู่ทุกมุม

— วิหารรอบเจดีย์ รอบ ๆ พระเจดีย์มีมากมาย ตั้งต่อไป
โดยกล่าวตั้งแต่ด้านเหนือก่อน

๑. วิหารพระละโว้ ประจำทิศเหนือ (ปัจจุบัน
ก่อสร้างใหม่) หลังเดิมพังไปหมดแล้ว ภายในประดิษฐาน
พระพุทธรูปยืนขนาดใหญ่เรียกว่า พระละโว้

๒. วิหารพระพุทธร ประจำทิศใต้ (สร้างใหม่)
ของเดิมพังไป ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปนั่งปาง
มารวิชัย ก่ออิฐ ถือปูน ขนาดใหญ่ ลงรักปิดทอง เรียกว่า
พระพุทธร

๓. วิหารพระทันใจ ประจำทิศตะวันตก สร้าง
ใหม่เหมือนกัน ของเดิมพังไปหมดเป็นที่ประดิษฐานของ
พระพุทธรูปปางลีลา สมัยเชียงแสนขนาดใหญ่ หล่อด้วย
โลหะ เรียกว่า พระทันใจ

๔. วิหารหลวง ประจำทิศตะวันออก (ตั้งกล่าว
มาแล้ว)

๕. วิหารพระบาทสี่รอย ตั้งอยู่หลังวิหาร
พระพุทธร สร้างใหม่โดยจำลองพระพุทธรบาท มาจาก
อำเภอแม่วิม จังหวัดเชียงใหม่

๖. วิหารพระพันตน ตั้งอยู่วิหารพระละโว้
บรรจุพระพุทธรูปเป็นจำนวนมาก น่าจะมีมาแต่เดิมเพราะ
กวีก็ได้กล่าวไว้

๗. วิหารพระกลัฏเกลื้อ หรือ คนแคง อยู่
ด้านเหนือของวิหารพระทันใจ ที่ประดิษฐานของ
พระพุทธรูปปางมารวิชัย ก่ออิฐ ถือปูน ขนาดใหญ่ ทา
ด้วยสีแคง

๘. วิหารพระไสยาสน์ เป็นวิหารเล็ก ๆ ตั้งอยู่
ทางด้านเหนือพระตะไ่ว้ ประดิษฐานพระพุทธรูปนอน
ก่อกัวยอิฐถือปูน ลงรักปิดทอง

นอกจากนี้ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของ
พระธาตุยังมีเจดีย์ เรียกว่าพระสุวรรณเจดีย์ ชาวผู้มีศรัทธา
เป็นรูปพระปรางค์สี่เหลี่ยม พระนางปทุมวดี อัครมเหสี
ของพระเจ้าอาทิตยราชทรงสร้าง ภายใต้ฐานชั้นล่างเป็นกรู
บรรจุพระเบ็ญ ทินกัแสงพระต้องการมาก

ปูชนียสถานในกำแพงวัดชั้นนอก

- ด้านซุ้มประตูด้านตะวันออก มีสิ่งทึ่ใหญ่คู่หนึ่งยื่นบนแท่น
โดยยื่นทั้งสี่เท้าเต็มเสมอกัน
- ด้านตะวันออกเฉียงเหนือ (มุมอีสาน) เรียกว่าคดะเชียงอัน
มีเจดีย์เชียงอันสี่มื้อมดมัยขอมอยู่ ปัจจุบันเป็นที่จัดการศึกษา
ของวัด คือ โรงเรียนวัดเมธีวุฒิกร
- ด้านตะวันออกเฉียงใต้ (มุมอาคเนย์) เรียกว่า คดะหลวง
มีวิหารพระนอนประจำอยู่ ก่อกัวยอิฐ ถือปูน ที่ฐานมีสิ่ง
ที่น่าชมอยู่ก็คือ "นาคพันต์" โดยการเอาไม้สักมาแกะเป็น
รูปงูออกทำทางต่าง ๆ เป็นศิลปะชั้นสูง

- คำนะวันตกเฉียงใต้ (มุนหรี) เรียกว่า คณะตคือเมือง
เดิมเป็นใจกลางเมืองลำพูน ประดิษฐานพระพุทธรูปหล่อ
ด้วยโลหะสมัยเชียงแสนขนาดกลาง ๑๐ องค์
- คำนะทิศตะวันตกเฉียงเหนือ (มุนพายัพ) เรียกว่าคณะ
ยัญฐารต มีพระพุทธรูปนั่ง ก่ออิฐถือปูน ปางมารวิชัย สูง
๑๒ ศอก มีโบสถ์ภิกขุณี หน้าโบสถ์ภิกขุณีมีวิหารพระ
กัจจายนอยู่

ที่บรรยายมาทั้งหมดนี้เป็นลักษณะของพระธาตุ
และบริเวณพระธาตุ ซึ่งก็ได้บรรยายไว้บ้างเพื่อความ
เข้าใจในการศึกษาบทกวีบทต่อ ๆ ไป

พระเจ้าบ่อเกอ - ความจริงน่าจะจะเป็น พระเจ้าบ่อเกือ (กลักเกลือ)
เพราะในบริเวณพระธาตุมีพระพุทธรูปองค์หนึ่งชื่อ พระ
เจ้ากลักเกลือ เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย อยู่ทางทิศ
ตะวันตกเฉียงใต้ของพระธาตุ

พระพุทธรูปเจ้า จตุตน - พระพุทธรูปวัดพระยืน ทางค่านะวันออก
ของพระธาตุอยู่ตรงข้ามแม่น้ำกว๋ง ปัจจุบันตำบลเวียงของ
อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน มีตำนานกล่าวไว้ดังนี้

วัดพระยืนเป็นวัดคู่บ้านคู่เมืองลำพูน เดิมเรียกว่า
วัดอารัญญิก พ.ศ. ๑๒๐๐ พระฤาษีสี่องค์ที่สร้างนคร
หริภุญชัยได้ ๒ ปี ได้อัญเชิญพระนางจามเทวี จากนคร
ละโว้มาเป็นกษัตริย์ครองนครเป็นองค์แรก เมื่อมาครอง
ได้ ๗ ปี เมื่อ พ.ศ. ๑๒๐๕ ได้สร้างวัดทางทิศตะวันออก

สร้างพระวิหารและพระประธานถวายแก่พระสงฆ์ มีสังฆ-
เถระเป็นประธาน เรียกว่า วัดอรุณญิกการาม

ปี พ.ศ. ๑๖๐๖ พระเจ้าอภิศัยราชกษัตริย์องค์ที่
๓๐ แห่งจามเทววงศ์ได้หล่อองค์พระปฏิมากร ทอง
สัมฤทธิ์ สูง ๑๘ ศอก ประดิษฐานไว้หลังพระวิหารใน
วัดอรุณญิกการามนี้ และสร้างปราสาทstuphi ประดิษฐาน
พระปฏิมากรนั้นด้วย เรียกว่า วัดพุทธอาราม (วัดพระ
ยืน)

ปี พ.ศ. ๑๕๑๒ พระเจ้ากือนา กษัตริย์เมือง
เชียงใหม่ได้พญาไถ่มีนศักดิ์พระสมณะเถระ มาจากนครสุโขทัย
มาประจำที่วัดพระยืน พระสมณะเถระจึงได้ก่อสร้างพระ-
พุทธรูปขนาดเท่าองค์เดิม (ที่พระอภิศัยราชสร้าง) อีก
๓ องค์ พร้อมทั้งสร้างพระอุโบสถ และพระประธานด้วย

ปี พ.ศ. ๒๔๔๘ พระกัณธวงศ์เถระ (ครูบาวงศ์)
ต่อมาได้เป็นพระครูศรีวิธาน ผู้รั้งเจ้าคณะจังหวัดลำพูน
พร้อมด้วยเจ้าหลวงอินททองยศ เจ้าผู้ครองนครลำพูน ได้ก่อสร้างเจดีย์ทั้งลงชั้นใหม่ โดยพระปฏิมากรที่พระเจ้า
อภิศัยราชทรงสร้างนั้นยังคงอยู่ โดยการก่อสร้างเจดีย์
สวมทับไว้ และสร้างพระพุทธรูปขึ้นอีก ๔ องค์ โดย
ครอบเอาพระปฏิมากรองค์เดิมเอาไว้ ฉะนั้น พระพุทธรูป
ทั้งสี่องค์ที่เห็นอยู่ในปัจจุบันเป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นใน
สมัยนี้ พระพุทธรูปองค์เดิมที่พระเจ้าอภิศัยราชสร้างขึ้น
ประดิษฐานอยู่ในองค์เจดีย์

อักษราภิธานศัพท์

ใน

โคลงนิราศพริกฤษย์

ตัวเลขข้างท้ายคำอธิบายหมายถึงเลขที่โคลงบทที่ศัพท์ปรากฏอยู่

ก

กฤษณธ ชื่อพระพุทธรเจ้าองค์หนึ่งใน
ภัทรกัป ๑๕๒

กง รอบล้อเกวียน ๓๓, ๔๓, ๔๔, ๔๕

กษกร มือข้างคอกบัว กระพุ่มมือ ๑

กษชาล ตุ่มหู กำไล ๑๖๒

กทลី คันกล้าย ๑๓๑

กนทน ตุ่มหู ๓๕ ข.

กรอม กลุ่ม ๑๖๒

กระจาย พระสังขะจาย ๑๔๑

กระพุ่ม พนมมือ ๑๓

กริ่ง แกล้งใจ ๑๗๐

กล้า-ก้า-กระมัง ๖๑

กล้าพัก กระถ้ำพัก ไม่หอมทำยา ๗๔

กวม กวอบ ๑๐๒, ๑๑๗, ๑๕๑, ๑๖๒

กว่า ไป (ไทยใหญ่) ๔, ๑๐๐, ๑๑๒

กว่า ใช้คู่กับเกวียน ๕๐, ๖๖

กวาง ไกว ๑๓๒

กวาง กวางทอง คันทองกวาง ๔๐, ๖๑

กวัด มะขวิด ๓๗

กวี คันทองกวี ๔๐

ก้อม-กรอม-เป็นวงโค้งเข้าหากัน ๓๔

กอย ตุ (ตุคำอธิบายบทที่ ๑๔๓)

กักรี นางเมรีในเรื่องพระรถเสน ๑๗๔

กัน กลั่น ยกยอก ๑๑๓, ๑๑๖, ๑๒๘

กันโลง โลง ๔, ๘๔, ๑๑๔

กันแสง ร้องไห้ ๑๔

กัสสปา-กัสสปะ-ชื่อพระพุทธรเจ้าองค์
หนึ่งในภัทรกัป ๑๕๒

กาคี ทลาค ๗๗, ๑๔๗

กามาวจร โลกแห่งกามมีหก ๕

การ นาวช่วง คูหมายเหตุร้ายเรื่อง

กั ทิศทาง ฝ่าย ๑๐๐, ๑๒๓

กำเดา ร้อน ๔๑, ๖๖

กำเหน - กัมพล - ผ้านเสี้ยว ผ้ากากเฮว

๗๕, ๑๓๑

กิตติยศ กฤตยศ อุดทอง ๑๗๔

กัณ กณ ๔๒

กัณรี คันกริ่งนกเพชฌัญญ์ ๓๔, ๑๓๓

กบ กถิบ ๓๔, ๑๐๑

กณณ กณ ๑๔๔

กฤษาราม เรือเมื่อยอก ชื่อเดิมของวัด
เจ็ทียหลวง ๑๓

กฤษีคำ ชื่อเดิมของวัดราชคำ ๓๐

กฤษาณ คัมพู คำใด ๑๖๒

กโนช - กโนด กรุดา ๑๔๒, ๑๕๑

กุ่ม กุ่ม ๑๔๗

กุ่มกาม ชื่อเมืองระหว่างลำพูนกับเชียงใหม่ ๔๔

กุ่มการ - กุ่มการ ชื่อคั้วนางจากชาวก
๑๗๓

กุดราช - กุดสราช ชื่อคั้วพระในชาวก
๑๗๖

กุก้า ชื่อเดิมของวัดเจ็ทียเหลี่ยม ๔๕

เกง - เก่ง - ระวัง ว่องไว ๘๘

เกล้า ที่ดอกคือ เก้า ๑๒๔

เกล้าเกว ชื่อทำว่าคาบทำหนึ่ง ๘๘

เกวง แกว่ง? ๘๘

เกวัน มะเกวันคือตะขบป่า ๓๗

เกศ ผม ๑๑๖

เกสนา ไม้กฤษณา ๗๕

เก้ง กิ่ง ๑๒๓

เกียงคำ คอกคำเจียก ๑๓๒

เกยว วัชรอบ ๓๔, ๑๓๒

แกม - แกม - ไถ (ฮีสาน) ๑๔

แก้ว หมายถึง คั้วนาง ๔๔, ๔๘, ๑๑๓,
๑๑๔, ๑๖๐, ๑๖๒, ๑๗๒

แกวัน แก่น กล้า ๘๘

โกกิล โกลี นกทูเว้า ๘๒

โกทัน เกาทัณฑ์ ๑๓๑

โกนา - โจนาคมน - ชื่อพระพุทธรูปองค์
หนึ่งในภัทรวกับ ๑๕๒

ข

ข่ง ประศุก้อง ๑๐๕, ๑๕๑

ขงเขต บริเวณ เขตเกษ (คูปทที่ ๘)
๑๗๐, ๑๗๒

ขจร พังไป ๑๓๑

ขลง-รง-ประศุก้อง ๑๕๑

ขวน ขัว ๘๕, ๑๗๘

ขว้าง ขวาง ๘, กว้าง ๕๘

ขวา ชื่อนกชนิดหนึ่ง ๘๓

ขวาน ชื่อนกชนิดหนึ่ง ๘๓

ขวา กว้าง ๘, ๗๘, ๑๓๒

ขอก ขอบ ริม ๖๔

ข้อง สะกุด ถัดอง เกียวพัน ๗, ๒๖, ๔๓

ขอด ทุ่มเท ทุ่มหมก ๗, ๔๑, ๕๕

ข้อน ก่อนไปข้าง ๒๗, ๑๓๘ ส่วนมาก
หนัก วนวาย ๔๑, ๕๘

ขอม ชนชาติโบราณ ศันตระกูลของ
เขมร ๑

ข้อย ข้ำ ๖๐, ๑๕๓

ขะสัด กำสรวล ๗๐, ๗๗, ๑๕๕, ๑๘๐

ขักกา พระรวรค์ ๑๘

ขิง กิ่ง กั้น ๒๔, ๓๒, ๑๐๑

ขัด รัชเกล้า ๑๘๓

ขัว สะพาน ๖๔

ขาพาด ตัดมาจาก จักรพาต ๓

ขาม เกรง ๘๕

ข้าม กองกระพันชาตรี ๒๔, ๑๐๑

ข่าย-กร่าย- ๒๔, ๑๐๑

ขณา ตัดมาจาก ขันาสพ เท่ากับ พระอร-
หันต์ ๑๒๔, ๑๔๒

ขม ? ๓๒, ๑๐๑

ขน-คั้น-วกโค่ว สุกที่วก ๔๑, ๑๑๕,
๑๒๓

ขม ๓๒, ๑๐๑

ขง ขง ฮาณาเขต น่านน้ำ ๘, ๕๓, ๕๘

ขง ? ๘๘

ขุนเขา เจ้าแห่งภูเขา ๕๔

ขุนเขา ขุนเท ชื่อตัวพระในชาวก ๑๗๓

ขุนบา ชื่อตัวพระในชาวก ๑๗๕

ขุนา กรุณา ๒๓, ๕๔, ๑๒๔

ขุนอส กรุณา ๑๔๒, ๑๕๑

เขง เขรง เกรง ๘๕, ๑๒๕

เขนย หมอน ๑๔๑

เขบ็จ ขบวน ๒

เขา ชื่อนกชนิดหนึ่ง ๘๓

เข้ ข้าว ๑๕๒

เขาะขอด ทุ่มเทาให้หมก ๗

เขินขุน คันขื่นเป็นขื่นเขาหรือเกาะ ๕๓

กณนา นั้ ๓๔

กณนา หมู ๕๕

ก้นก้น พัง ถล่มทลาย ๖๕

กรอบ-กอบ-กลับคืน ๘๒

กราน เคลื่อนไป ๓, ๑๘๐, ๑๘๑
ว่ากาญ ? ๒๕

กร้าย ร้าย ๒๔

กร้าว เกว้า กอช ๓๖

กลอง-ก่อง-ถน ๘๗

กลอบ-กอบ-กลับคืน ๘๒

กล้อม อ่อน งาม (ลาว) ๑๔๕

กล้า ? ๙๐

กล้า มาก ๑๖๓

กลัด คิก เตือกแทง ๘๒

เขือก เกือก โกลาหล วุ่นวาย (อีสาน)

๔, ๗๘, ๘๕

แขก ชื่อนกชนิดหนึ่ง ๘๓

แขม ไม่คล้ายข้อ ๖๔

ไข แจ้ง ๒๕, ๕๒ แก้ว ๕๔

ไขปาก ไขโอฐ อ้าปาก ๒๒, ๑๔๔

ก

กลั่นเกล้า ก่อเนื่องเป็นสายจุลกลั่น
๒๕

กว่า เสาหา คันกว่า (อีสาน) ๔๑

กอง ระเบิดถึง กอย ๒๐, ๔๔, ๕๖, ๑๑๑

ก่อง-กลอง-ประเพณี ทาง ๑๓๔

กอบ กลับคืนไป ๕๓, ๖๗, ๘๑, ๑๑๖

กอบ กรอบ เพราะ ๑๗๔

ก้อม อ่อน งาม (ลาว) ๑๔๕ อ้อม ๘
น้อมลง ๓๗, ๗๗, ๙๐ งอ ไก่
๑๐๕, ๑๓๑ เมื้อ (อีสาน) ๕๑

ก้อย กต้อย ๒

กั้ง ยักแอ ก้างอยู่ ๗๗, ๑๑๐, ๑๕๕

กะนึ่ง กะนึ่ง ๔

กัต แน่ ๙๐, ๑๑๐

กัณฑ์ กณธรรพ์ ๑๓๐

กัณฑ์ แดง กระแดง เขียง โกลง ๑๗๕

กา ชื่อหญ้า ๖๕

กำ กบไม้ ๗๗

กาต ประคับ ๑๐๖

ก้าน ตูกันก้าน ๖๕

กำ ทอง ๑๐๖

กัณ ของรัก หมายถึงเมืงรัก ๕๗, ๑๑๕,
๑๒๓

กิลา คงคัดมาจาก กิลานะบัจจย ของ
สำหรับผู้ป่วย คือ ยาแก้โรคหามก
พลบหรือ คูกาอธิบาอบทที่ ๑๖๕

กิด กิด ๖๗

กิด-กิด-กิด เสียคแห่ง ๘๒

กัณ กลับ ๕๕

กือ คูเมือง ๒๕ เช่นเดียวกับ ๘๒, ๑๖๓

กุง ถึง ๘

กัจิ ประหลาด ๑๓๓, ๑๓๖

กุ่มกุ่ม เสียงนกร้องระงมๆ ๘๑

เงา สว่าง (อาหม) เหมือนความหมายใน
วลีขั้เป็นเงา ๓๑

กุ่ม พอ สม ๑๔๗

กัย-กัว-กัถ ? ๗๐

กั ทก ๓๗ ๑๕๑-กั เจกีย ๕๔

เกน ตักมาจาก ประเคน ๑๒๔, ๑๔๑,
๑๔๒

เกว้า กือย ๓๖, ๗๑

เกริง-เกิง-กัคยู่ ๗๑

เกล้า-เกล้า ท่าน ๓๘, ๗๗

เกาะเกาะ เค้นอย่างรวกเร็ว ? ๑๓๕

แก่น แก้ว คิค เช่น ก็นข้าวแก่นกอย ๘๗,
๑๑๐, ๑๕๕

โคตม-โคตม พระพุทธเจ้า ๑๕๒

โคระ ? ๗๐

โคตน คต กอ คูกาอธิบาอบทที่ ๓๕

โคตนกาน คานกอย แอก ๓๕ ก.

เงอด งก ๗๕

เงอน ใช้กับ งาม ๖๕, ๑๐๕

เงะ ไม่ตรง งอ (อีสา) ๗๐

จง ทั้งใจ ปราบปราม จงใจ ๖, ๑๒, ๒๓,
๒๘, ๑๒๘, ๑๖๘, ๑๗๑

จตุ ี่ ๑๔๖

จวบ ประจวบ ๓๒ จนถึง ๗๓

จ้อง จ้อง เกาะหลัง ๑๕, ๕๖

จอด ถึง จนกระทั่ง ๙๔, ๙๘, ๑๖๘,
๑๗๑

จอดจิ่ง ยังพัก ๗๓

จ้อน เด็ก สั้น ทำให้สั้นเข้า น้อย ๔๖,
๑๑๑, ๑๔๑, ๑๔๘, ๑๕๗

จ้อม หย่อนลงไป ๑๖๒

จะบับ ฉบับ ๓๕ ก.

จักร ตัดจาก จักรพรรดิ ๑๐๔, ๑๐๘

จักรราบาล ปริมาณเขต จักรวาล ๓

จิง ยังพัก ๗๓, ๙๔, ๑๔๘

จัน ลูกจัน ๓๗ ไม้อันไหน ๙๘

จ้าน นัก มาก ๖๕, ๑๕๑

จามเท ตักมาจาก พระนางจามเทวี คำ
อธิบายนบทที่ ๑๔๘

จำ กำหนด ๓๐, ๑๒๕ ทำให้ ๕๕

จำจ้อ ข้างอู่ ทุกข์ เจ็บ ๗๒, ๘๒, ๙๘

จำนอง ผูก ๑๒๕

จำเนียร นาน ๑๑, ๑๒๕

จำลอง ? ๓๗

จิ้ง จิ้ง ๖, ๒๓

จิม ทิว ๕, ๑๒, ๔๓, ๑๕๖

จิ ไชยเดช ๓๓

จิก สัมจุก ๓๗

จิง-จิง ๓, ๑๔๒

จุลาศรี-จุลาศรี-จุฬามณี พระเจดีย์อยู่
ชั้นดาวดึงส์ ๑๐๗

จุฬาลักษณ์ จุฬาสัก น่าจะเป็น จุฬา-
ลักษณ์ หมายถึง มเหสีพระ-
เจ้ามิ่งรามมหาราช ๔๗

จุม คอกไม้ยังไม่ทันบาน ๘๑

จุทา หมายถึง ผู้หญิง ๒๕

จุฬาร น่าจะเป็น จุฬาร-ใหญ่ยิ่ง ๑๒๒

เจ็ดดิน ชื่อวัดร้างไปแล้ว ๒๐

เจด ใจ ๒๕, ๓๐, ๔๒, ๔๖, ๕๔, ๖๘,
๘๐, ๑๐๔, ๑๑๑, ๑๑๓, ๑๑๔,
๑๒๕, ๑๓๗, ๑๓๙, ๑๗๗

เจาะ จุก ๘๔

เจียน - จาก (คำอธิบายบทที่ ๑๒), ๖,

๑๒, ๒๒, ๒๔, ๓๒, ๓๖, ๔๔, ๕๒,

๖๕, ๗๑, ๘๘, ๑๐๐, ๑๑๖, ๑๒๕,

๑๓๗, ๑๔๔, ๑๕๒, ๑๗๓, ๑๗๕,

๑๗๘

เจียม สรรพนามแทนผู้แต่งโคลง (คำ
อธิบายบทที่ ๓๖), ๖๖, ๗๒, ๑๕๖

เจื่องเจ้า เชื้อเจ้า (คำอธิบายบทที่ ๕),
๒๘, ๑๕๒

แจ้ง มุม ๑๐๔

แจ้ง รุ่งสว่าง ๔๔, ๑๖๗

ฉ

ฉจน ไกล ๔, ๘๑, ๑๔๖, ๑๘๐

ฉงาย ไกล ๔๘, ๑๐๐, ๑๑๖, ๑๔๖

ฉลา หมากร ๓๘

ฉลา ๑๓๗ กุศล ๕๗

ฉลิม เสริม ๑๐๔, ๑๖๑

ฉ้อ ฉ หก ๒๒, ๒๓

ฉั้น เช่น ๒๕, ๒๔

ฉายา เงาเครือไม้ ๓๘, ๖๓

ช

ชฎาธาร ผู้ทรงไว้ซึ่งผมเกล้าเป็นมวยสูง
ขึ้น ๑๐๓

ชมพู หมายถึง ชมพูทวีป ๕๕

ชม้อย ชม้อย ? ๒๖, ๓๖

ชลัว ลัว ไปไกล ๓๖, ๔๓, ๑๕๔

ชลา เช่นนั้นหรือ ๑๓๓

ชล น้ำ ๕๐

ชลไพโร ริมน้ำ ๕

ชลัง สลึง ๓๗

ชลา ง ? ๑๓๕

ชลัว ลัว ไปไกล ๓๖, ๔๓, ๑๕๔

ชเล น้ำ ทะเล ๘, ๕๓

ชวด ยก ๑๔๔

ชวดซ้าย ชวด ข้างไป ซ้าย เอนได้
(อีสาน) ๑๗๔

ช้อฟ้า ฉฟ้า หกฟ้า ๒๒

ชอน เข็ม ผูกเข้ากับ ๘, ๘๗

ชอมช่อ ช่อมช่อ ทังคากอยอ (อีสาน)
๒๓, ๖๐

ชัษบาน เครื่องคัมเพื่อความมีชัย ๑๔

ชา-นะ (คู่คำอธิบายบทที่ ๗๒), ๑๐๐

ช่างแต้ม ชีวัก ๑๔

ชาติ ชนิก ๘๘

ชาตินัน เยื้องนัน ๑๑

ชัย โย เอียง ตรงกับตะวันชาอ ๑๔,
๑๔๔

ชาเขย ชายา เมีย ๔๗

ชาพู หมายถึง ชมพูทวีป ๕๕

ชิน ผู้ชนะ หมายถึง พระพุทธเจ้า ๓,
๒๑, ๑๐๖, ๑๐๗, ๑๐๘, ๑๖๙,
๑๗๐, ๑๗๑

ชินบุตร พระสงฆ์ ๔๔

ชินทิม กองหมายถึง พระบัน ไม่ใช่พระ
หล่อ ๔๖, ๑๒๑, ๑๕๕

ชินมาร ผู้ชนะมาร หมายถึง พระพุทธ-
เจ้า ๒๘

ชินรูป พระพุทธรูป ๑๖

ชิน ชิน พระพุทธเจ้า ๗๕

ช-ชอ-ชือ-แม้ว่า ๔๔, ๕๕, ๑๑๔

ชัน สัน ๖๑

ชุน ไป เกิน ๒๒, ๕๗, ๑๖๒

ชุม หมู ๓๕ วิ., ๕๖, ๖๑, ๗๓, ๘๗
๕๔, ๑๒๐, ๑๖๐ ชุมนุ่ม ๘๑

ชู่ ทก ๖๔, ๑๒๔

เชฐ-เชษฐ หมายถึง พระพุทธเจ้า ๓,
๘, ๑๐, ๑๕, ๒๑, ๑๗๐,
๑๘๑

เช้น มาก ๒๑, ๒๕, ๔๕, ๗๘, ๗๙,
๘๙, ๑๑๓, ๑๒๐, ๑๓๓, ๑๔๖,
๑๔๗ ชั่วกิน ๔๕

เชิง ทำที่ ทำ ๗๑, ๘๘

เชิงชิน เชิงชิน ? ๑๓๓

เชิงสง ชั่วสร้างไปแล้ว ๒๓

เชิงใหม่ ชื่อประตูเมือง ๒๔

เขียร ว่องไว ๗๕

เขอม ? ๑๖๒

แขง รักษา (คู่คำอธิบายบทที่ ๑๒๘),
๑๒๔

โชตการ สว่าง ๑๖๕

โช ในที่นี้หมายความว่า ไม่ใช่ ๒๔, ๔๔,
๑๒๔

ไซ เข็ม คู่คำอธิบายบทที่ ๑๓๔

ขอแซ จอแจ ๖๒
 ของห้อง ทรวงอก ๙๓
 ขอน เบียดเสียด ๙๐
 ขอน ก็เคียงกัน ๔๖
 ขอน^๕เชอม คุชอน ๑๐๔, ๑๓๘
 ขอม^๕ช่อ คุชอมช่อ ๖๐

ขาง ไม่ไผ่ชนิดหนึ่ง คุก่าอธิบายบทที่ ๘๐
 ขา^๕ขา หลายครั้งอย่างเดียวกัน ๖๒
 ขา^๕ อีก ๑๓, ๔๘, ๑๐๔, ๑๒๕, ๑๗๔
 ขาร้าย ยิ่งร้าย ๔
 แข่ง-แสร้ง-คงใจ ๑๔, ๑๕๒

ไฉยญาณ ญาณที่ก้าวรู้ ๑๗

คั้น ผ่าไป ๒๐
 คล ถึง ๕๔, ๖๗, ๘๐, ๘๓, ๙๔, ๙๖,
 ๑๔๔, ๑๖๕, ๑๖๖ บันกาล ๙๕
 ควาง ลักษณะนามแทน มุหึง พระพุทธ-
 เจ้า (คุก่าอธิบายบทที่ ๕), ๖, ๗,
 ๒๑, ๔๐, ๔๒, ๖๒, ๖๗, ๑๐๐
 ค้วย กาม ๑๕๕
 คัก กิ่งลงไป (อีสาน) ๕๐
 คัจฉา เทุโก ๔๗, ๔๘
 คั้น คั้น ผ่าไป ๒๐

คา จวน ๘๐, ๑๓๗, ๑๕๔
 คาย เปลา ๖๐, ๑๖๔
 คารา กวงคาร ๑๖๐
 คาล เกิก ๑๕๕
 คาวคิงส์ สวรรค์ชั้นที่สอง ๑๐๘
 ค้าบล คุ ไทค้าบล ๑
 คำเรีย ช้าง ๔, ๒๔
 คี สมการ ๖
 คึง สะกั้ง ๖๘
 คุดีดา นางสวรรค์ชั้นคุดี ๖

แดง กระตังผกคอวัว ๓๕

เดน ใช้คู่กับ คิน และ แคน ไท่^๒ ไท่^๒ แคน
๑๗๔

ตง ไม่เครื่องเรือนแท็บบรอก ๑๐๕

ตม อังกี ๑๗, ๔๕, ๑๔๖, ๑๔๘

ตราบ ฟาก ๖๕

ตริ^๒โจก ศรีพิริพวรรณ ? ๑๑๔

ตือ จนกระทั่ง ๑๖๒

ตึง ทิม ๔๔

ต้าง แทน ๗๒, ๗๔, ๑๖๓, ๑๗๔

ต้าย เส้าเชียน ๒๔

ต้างน ทำงาน ห่วงไยหนัก ๑๑, ๒๖, ๓๐

ต้างง ตั้งอยู่ (เขมร) ๕๗

ต่านวาย ทำนาย ชี บ่ง (เขมร) (คู่คำ
อธิบายบทที่ ๔๘), ๓

ต่าเนิน คำเนิน เติ ๑๗, ๔๔

เตือ^๔ค ไกรธ ๕๓, ๑๕๕, ๑๗๘, ๑๗๙

โตย ตาม ๕๖, ๘๓, ๑๒๔, ๑๓๔

โต มีือ ๑๓๖

ด

ดำเรย ดำเรย ข้าง ๔, ๒๔

ดิง เครื่องดนตรีชนิดหนึ่ง ๘๔

ดิณณิ หนุ้า ๖๔

ดิว^๒ หว^๒ ๑๓๓

ดุม ปล่อยทาง ๓๕ ข.

ดูลิดา นางสุวรรณคีรี^๒ ๖

เต็ม แม้ว่า เท่าว่า ๓๖, ๑๓๗, ๑๖๔

เต็มแต่ ตั้งแต่ ๑๔๗

เต้า มา เติ^๒เมา ๓๒, ๔๓, ๖๔ ชุม^๒นุ^๒
(อีสานและลาว) ๑๔๗

แต้ม เขียนเจกหมาย ๑๔ เขียนทำเป็น
ลาย ๒๒, ๓๕ ก. ๑๖๑

ไตรกัถ สุวรรค^๒ขัน^๒ที่สาม ๑๐๗

ก

ถมอ หิน ๑๐๑, ๑๗๔

ถถึงถลา ริ่มท่วน? ตรีงตรา? ปกบ้อง?

๑๐, ๑๔, ๕๘, ๑๑๖

ถลุยเชิง ปล่อยชาย ๓๕ ข.

ถลู ? ๑๐๔

ถ้วย ? ๑๓๗

ถ้อ - ทร้อ - ทรล้อย คู่คำอธิบายบทที่ ๘๔

ถ้อง ประชัน ๖๒

ถ้อง แดวต้อง (อีสาน) ๕๕, ๑๑๔ แจ้ง

ถัด่วน (อีสาน) ๘๖ รัช ฤกษ์ต้อง

๖๒, ๘๒, ๙๐

ถ่อม ใช้คู่กับ ถ้า กอข ๖๓, ๗๒, ๘๑,

๑๖๓

ถ้อย แดว (อีสาน) ๕๕

ถ้ง ริ่มเร่ง ๑๑๗

ถ้า กอข ๓๖, ๖๓, ๗๑, ๗๒, ๘๑, ๑๖๓

ถาบ ทราบ ท้าน ๑๘๐

ถับ เร่งรีบ (อีสาน) ๕๐

ถู ทรู ๑๗๗, ๑๗๘

เถิง ถึง ๑๑, ๑๓, ๑๔, ๒๔, ๒๕,

๓๕ ข., ๔๔, ๖๗, ๗๗, ๘๑, ๘๖,

๙๔, ๑๐๕, ๑๐๙, ๑๑๖, ๑๒๑,

๑๓๗, ๑๕๑, ๑๖๗, ๑๘๐

เถียง โรงนา ๒๔

เถียง ประทก ๑๑๔

เถื่อ ? ๕๔

แถม เพิ่ม ๕๓, ๙๘

ก

ท่ง ท่ง ๕๗

ทยา เอาใจใส่กรวด ๑๒๐

ทบิดา เป็นที่รัก คู่รัก ๕๘

ทยศ ใจ (คู่คำอธิบาย ไท บทที่ ๒๔)

๖๖

ทรมาน เมื่อ (พระพุทธองค์) ยังทรง

พระชนม์ชีพอยู่ คูบทที่ ๑๗

ทว้อ ทรล้อย (คู่คำอธิบายบทที่ ๘๔)

ทวง ทรวง ๒๒, ๒๗, ๘๒, ๙๒

ทวาย ทาย ๓๔ ทาย - ยก ๑๐๔

ทวาร ประศุ ๒๑, ๒๕, ๓๒, ๑๐๑, ๑๐๕

ทสมน ทสมณฑาล สิบแคว้น ๑๐๗

ท้อ ออกัน (อีสาน-ทอ) ? ๖๔

ทะร่อง ทะร่อง จ้อง คอย ๔๔

ทะเจือก-กรรเจือก-หุ คอกไม้หัก
(เขมร-กรเจือก) ๑๖๒

ทักษิณ ไทยธรรมถวายพระ ๑๑๕,
๑๖๘

ทัง ทั้ง ๓๕ ก., ๕๑, ๕๓, ๖๑, ๘๘,
๘๗, ๑๑๕, ๑๑๖, ๑๕๑, ๑๖๕,
๑๖๘, ๑๗๑

ทัด-ทัก-ทรงกัน ประจบกัน ๔๐,
๑๘๓

ทันทิ โกลงจัตวาทันทิ ? ๑๑๔

ทายกร ยกมือ ๑๐๔

ท้าว-เท่า-ถึง ๑๐๕, ๑๐๖

ท้าว หมายถึง กษัตริย์ ๔๕

ทำนวช ทำนย ชี บ่ง ๔๘

ทixa นก ๘๓

ทินา-ทิน วัน ๒๗

ทิพ คนรักของผู้แต่งชื่อว่า นางศรีทิพ
๗, ๑๑, ๑๗, ๒๐, ๔๑, ๖๔, ๖๗,
๗๘, ๘๑, ๑๑๑, ๑๔๑, ๑๕๐

ทิพญา ทิทยา ตักมาจากทิพญาธรร ซึ่ง
ตรงกับ พัทธธรร ๖๐

ทิพนาลัย หมายถึง ผู้หญิง ๓๖

ทิพาราม ? ๑๑๓, ๑๑๔

ทิโพชา ทิพ + โอชา ? ๑๒๑

ทิวา วัน ๒๗, ๑๑๐

ทึป ประทีป ๑๕, ๘๔, ๑๑๕, ๑๒๓,
๑๗๑

ทิก น้ำ ๕๑

ทุง ธง (ศุภอักษรบาบบทที่ ๑๕), ๑๑๕,
๑๒๓, ๑๔๑, ๑๔๓

ทุงยู ชื่อวัด ๑๒

ทุม ทั้ง (พายัพ) ๑๑๕, ๑๓๐

ทุรา โกล ๔๒, ๔๓, ๑๔๐, ๑๔๖

ทุเร โกล ๑๗๖

ทุ ทูธ เคียวอื่น ๕๔, ๑๑๕

เททรวง เบ็ดคอก เบ็ดใจ ๑๕, ๒๖, ๑๓๕

เทศ เทศน์ ? ๕๔

เทอะ เด็ด ๓๕, ๑๒๑

เทา-เท่า ไ้แต่ แก่ เพียงแต่ ๔๔, ๔๖,
๑๐๐, ๑๐๗, ๑๓๗, ๑๓๘, ๑๔๐,
๑๔๑, ๑๔๕, ๑๕๐, ๑๖๔, ๑๗๑

เท่าี ถวายเท่า ๕๗, ๑๐๕, ๑๐๖, ๑๐๗

เกาะเกาะ เกาะเกาะ ๔๖, ๑๓๕

เกิง-เถิง-เถิง ๕๗, ๖๔, ๗๗, ๑๑๗

เกิง-เถิง-เมา ๔๔, ๑๔๗ ปน ๗๗

เก็น เก็น เกอญ ๑๗, ๓๔, ๑๒๑

เกียง เน้แท้ ๕๐, ๑๕๔

เกียม เกียงกับ ๕๐, ๑๐๔, ๑๓๘

เก๋ากับ ๑๔, ๔๖, ๑๐๐, ๑๐๘,

๑๑๔, ๑๕๖

เกี้ยว เก็น ๑๓, ๓๕ ริ., ๖๔, ๕๐,

๕๔, ๕๖

เกอ-เกอ กิวง ๑๗, ๑๖๔, ๑๗๔

เกอ เกิก ๘๓

แกก เก้า วิก ๑๗, ๕๔, ๑๐๐, ๑๐๘,

๑๑๔, ๑๒๓, ๑๖๔

โทท ทูบ (คู่คำอธิบายบทที่ ๓๕), ๓๕ ข.

โท หฤทัย ใจ (คู่คำอธิบายบทที่ ๒๔),

๕๔, ๗๓

โท ไทย ๕๔ พวกหมู่ (อีสาน) ๕๔

ไท ผู้เป็นใหญ่ ๑๐๓, ๑๑๑, ๑๑๓,

๑๑๔

ไทดำบล ไทดำบล หนไทย แบบไทย

คู่บทที่ ๑

ก

กรณี พันกัน โลก ๑๐๐, ๑๔๗

กเสียก กุทะเจียก ๑๖๒

กาคา ผู้สร้าง ๔๗ หมายถึง พระนาง ๑๖๑

กาตุ เจตย์ กระตุก ๓, ๘, ๑๐๔, ๑๐๖,

๑๐๗, ๑๐๘, ๑๕๔, ๑๖๔, ๑๗๑,

๑๗๑

การ การ น้ำ ๗๕, ๑๖๘

กิริยาธิเบศร์ กษัตริย์ คู่มหาเทพฤทัย

เวียง ๑๖๐

กฤดี ผู้ใน ๔๓, ๕๗

น

นาง นาง ๓๐, ๑๖๔, ๑๗๖, ๑๗๗

นงคราญ นางงาม ๓๖

นงราม นางงาม ๔๔

นท แม่ใน ๕๐, ๗๑, ๗๕

นนตรี ทนตรี ตูคำอธิบายบทที่ ๘๔

นพบุร เชียงใหม่ มีชื่อเต็มว่า นพบุรี-
ศรีนครพิงค์ เชียงใหม่ ๘

นพมาน หมายถึง ผู้หญิง ๓๖, ๑๖๑

นยนา ตา ๗๔

นวย น้อมลง คูบทที่ ๑๗๔

น้อ น้อ ๑๖๕

นอย น้อย ๒๗

นักคุณ นักคนตรี ๑๓๔

นักนิน นักนิน หมายถึง นาง ๘๖

นักนัตรทงเกา ทาวนพเคราะห์ คือ
อาทิตย์ จันทร์ อังคาร พุธ
พฤหัสบดี ศุกร์ เสาร์ วาหุ
เกตุ ๑๒๖

นักรา นก ๔๘, ๑๔๘

นัน นัน ๓๔, ๕๖, ๕๐, ๑๕๕, ๑๗๓
๑๗๔, ๑๗๖

นา นะ ๕๓

นางรว ชื่อเดิมของวัดยางทอง ๓๑

นาฏ นาถ หมายถึง ทิวนาง ๔๔, ๔๕,
๗๔, ๗๒, ๙๓, ๑๑๓, ๑๑๔,
๑๒๐, ๑๒๘, ๑๓๖, ๑๓๘,
๑๔๐, ๑๕๕, ๑๖๓, ๑๖๖,
๑๖๘

น่าน เขตน้ำ ๔, ๕๑, ๕๓, ๗๕

นาก ท้อง ๑๔๑

นาย ทางเหนือใช้เรียกสตรีได้ คูบทที่ ๑๕

นาสา ตัวไม้เบืองบนประศู ๒๒

นิ นี ๔๓

นิโครธ ต้นไทร ๑๖๕

นิตนัง นัง นังอยู่ ๑๖๗

นิรม เข้าใจว่าสนุกสบาย สิ่งซึ่งน่าสนุก
สบาย บางทีหมายถึง นางคู่รัก
๔๐, ๕๒, ๖๒, ๗๒, ๙๖, ๑๑๑,
๑๔๕

นิราราม ไม่มีความรื่นรมย์ ๑๕๖

นิราศ พรากจากไป ๔, ๗๐, ๑๗๔,
๑๗๖

นิโรธ กับสูญ นิพพาน ๑๕๓

นิสา กลางคืน ๑๑๓

นิ นี ๔, ๒๕, ๔๔, ๕๖, ๑๖๖, ๑๖๗,
๑๖๘, ๑๗๔

นิง ทนัง ๑๖, ๒๑

นุช น้อย ๔

นุเหนือ นุเหนือ ช้าย่าง ตีตา ราม(ลาว)
โน้น โอนเอน? ๔๐, ๑๓๒

เนก มาก ๑๖๐

เฝ้า ึ่ง แ่ ทรงพอกี (คำอธิบาย
บทที่ ๓๔) ๘๗, ๘๘, ๑๐๕

เนตรบ้าง หมายถึง พระจันทร์แว้ง
(ข้างแรม) ๒

เนสาท พรานป่า ๖๘

เนา อยู่ ๗๗

เนิง เมืองนอง ๗๗

เนิง เอน ตกข้างข้าง (คำอธิบายเนื่องๆ
บทที่ ๓๗), ๑๗๕

เนิน-โน้น นานมาแล้ว ๑๗

เนียน แบนสนิท ๑๖๒

เนอง มาก ๗๗

เนองเนอง เอน ? มากมาย ? คำ
อธิบายบทที่ ๓๗

ไน เปื้อน อยู่ ๑๓๕

บ

บ บั ไม ๑๔, ๒๓, ๒๗, ๓๑, ๓๒,

๓๖, ๔๑, ๔๒, ๔๔, ๕๕, ๖๐, ๗๔,

๑๑๐, ๑๑๑, ๑๑๓, ๑๒๐, ๑๓๗,

๑๓๙, ๑๔๓, ๑๔๕, ๑๕๖, ๑๖๖,

๑๖๗, ๑๖๘, ๑๗๑, ๑๗๖

บก บาง พร้อง คำอธิบายบทที่ ๕๒

บเกือ บ่อเกลือ คำอธิบายบทที่ ๑๔๓

บง ไม้ไผ่ชนิดหนึ่ง คำอธิบายบทที่ ๔๐

บค มีก บังแสง ๕

บทิตร พระองค์ท่าน ๕๘

บรเม ชื่อตัวพระในชาดก ๑๗๒

บรรทวย - ประทาย - ค่าย บัสม ๑๐๕

บริยศ ชูรัก ๑๑๑

บริษัท หมุ่คนแว้งล้อม ๑๑๐

บอกรบ ตั้งให้เป็นไป ๑๕๓

บ่อแรว โพงคักน้ำ คำอธิบายบทที่ ๔๕

บักซ้อ สลักซ้อ ๑๒๗

บงบาด อาณาเขต ๓๓

บัคเคียว ประเคียว ๑๖๕

บัน หน้าจั่ว ๑๑๒

บัวระวัน ถ้าบัวระมวล - บริบูรณ์
๑๑๒

บัวริยศ ปริย ที่รัก ๖๐

บา ชายหนุ่ม ๒๕, ๒๖, ๔๑, ๑๔๒, ๑๗๕
และดู บุญบา

บ่า หว่า ว่าเหว เสร้า ๒๖

บ้าง แหว่ง ⁴เดือนบ้าง พระจันทร์
ข้างแรม ๒

บางบาท บางบท ๑๓๕

บาน เครื่องค้ำ ทงหมายถึง ของกิน ๒๘

บารส ชื่อตัวพระโนชากก ๑๑๕

บ่าว ชายหนุ่ม ๕๖, ๑๑๐, ๑๑๓, ๑๔๕

บําราส พวากไป ๔

บํารีน บํารเอน ๗๘

บุญบา บุญบารมี ๕

บุญหนา ใช้เรียกผู้หญิง คู่คำอธิบาย
บทที่ ๒๖

บุญเดิม วันเพ็ญ ๑๖๘

บุพเพณีย์ เวลาเช้า ๑๔๗

บุรพา ทิศตะวันออก ๑๕๕

บุรเพ ก่อน ๑๗๑, ๑๗๕

เบงจา เบญจา ตักจาก เบญจางค-
ประติษฐ์ (คู่คำอธิบายบทที่ ๑๐)
๑๒๕, ๑๗๒

เบงบาท บาทที่ ๕ โคลงมณฑกคติ?
๑๑๕

เบญจา ศีรษะ ๑๑, ๑๒๔

เบน เบน ๑๔๔

เบิก ขอให้จ่าย ๑๕๑

เบยว มองไปข้างๆ ๑๔๔

เบอง ข้าง ลักษณะแนมของตา ๒๓,
๑๔๔ ฝ่าย ๒๕ ทีวี ๑๗๑, ๑๗๕

แบกปลอน แบกพร? จบของสิ่งดาว?
ศุภบทที่ ๑๕๘

โบก? ๕๒

ป

ปก ใช้คู่กับ แปง แปลว่า สร้าง ปลุก
สร้าง ๖๔ ใช้คู่กับ บ่าว ๑๖๐

ปฎิมา พระพุทธรูป ๑๔๒

ปณิธา-ปณิธาน ตั้งความปรารถนา
๑๒๒, ๑๖๘

ปด-ปดก ๑๑, ๑๐๓

ปด ไปตก ๑๗

ปดที่ พันดิน ๓๗, ๕๕ ๖๑

ประการ ปรากฏ ๒๔

ประจิม ทิศตะวันตก ๑๔๖

ประทาย ค่าย บั๊ม ๑๐๕
 ประเทียด ประเท้ง คล้าย ๕๕, ๑๒๕,
 ๑๖๕

ปรากเย็น ปรากการ ชื่อวัดชัยพระเกียรติ?
 ๑๒

ปรำจัน ทิศตะวันออก ๑๔๖
 ปรำโมช-ปรำโมช-อินทรี ๕๖
 ปราสัย แสดงการอ่อนน้อม พุศ ๑๑๗,
 ๑๒๐

ปลง ลง ๕๖, ๑๖๐

ปลอน กุแบกปลอน ๑๕๘

ปลอมแปลก เข้ามาปนอยู่ ๒๑

ปลำน ทำ แ่ง ๑

บือ พอกพูน ๘๔

ปะภา กุบั๊ภา ๑๗๕

บั๊ก นก ๖๑, ๘๐, ๘๑

บั๊ง ทอบ กุคำอธิบายบทที่ ๑๕๑

บั๊ภา นางจีระประภาในเรื่องพระสุธน
 ๑๗๕

บั๊น? ๑๕๔

ปาจัน ปรำจัน ทิศตะวันออก ๑๔๖

ปาณสัตว์ สัตว์ที่มีชีวิต ๑๑๐

ปำน เปรียบเท่า ๕๐, ๕๕, ๕๗, ๑๐๕,
 ๑๐๗, ๑๑๘, ๑๔๔, ๑๖๑

ปำน แ่ง ทำ ๑, ๑๘๐

ปำน^๕ บำน^๕ ๘๖, ๑๑๑

บั๊ก เกิดปีระกา บั๊กเป็นไก่ เป็นขัน ๑๑๕

ปู้ญญะมี ปู้ญญะมี วันเพ็ญ ๘

ปุ่น น้ำ ๓๘, ๖๓, ๗๐, ๘๘, ๘๙, ๑๓๒,
 ๑๓๖, ๑๕๕, ๑๖๒, ๑๖๖, ๑๘๐,
 ๑๘๑

ปรีทาน บริวาร ๑๕๔

ปูก ใช้คู่กับ แ่ง ปูกสร้าง ๖๔

ปุ่น ให้รางวัล ๑๒๗

ปู้ชา บู้ชา ๑๑๕, ๑๕๔

เบ็ง-เปล่ง-อยู่ในที่กลางแจ้ง ส่องแสง
 ๕๘, ๑๐๖

เบ้า ชื่อนกชนิดหนึ่ง ชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่ง
 ๘๓

เบียนเปล้า เป็ดยวเปล้า ๘๖, ๑๒๐,
 ๑๕๐

เบียว เปลว ๕๘, ๑๐๖

เบื่อง-เปลือง-มาก กุคำอธิบายบทที่
 ๘๔

๔ เบอน ตะเขียก กระต๊ပ်กระต๊าย ทุน

ทวาย ๔๓, ๑๔๔

แปก ที่ถูกเป็น แปค ๑๒๔

แปง-แปง-สร้าง ทำ ๑๐, ๓๒, ๖๔,

ผกา คอกไม้ ๖๔

ผกาเพลิง คอกไม้ไฟ ๑๖๕

ผ้ง ถักจาก กำผ้ง แปลว่า กำลึง ๖๔,

๘๔, ๘๗, ๑๕๕

ผลคุณ เกือนสี่ ๘

ผวนแผ พรวนแปร ๖๖

ผ่อ มอง ๓๕ ข.

ผะต่น ประท่น ๓๕ ก.

ผับ ทัว ถ้วน ๖, ๑๑๔

ผาเกียร คุปราเกียร ๑๒

ผาน ทุกข์ ๒๕

ผ่าน แ่ง คุกคามธิบายบทที่ ๑

ผกผก (หัวเรือ) ขึ้นๆ ลงๆ ตามคลื่น ?

๗๕

๑๐๔, ๑๑๑, ๑๒๔, ๑๒๕, ๑๔๐

แปร หั้น ๖๖

แปลง สร้าง ทำ ๔๕, ๑๖๓

ไต้ ไต้ ๕๐

ผ

ผ่านผัว พระเจ้าแผ่นดิน ๑

ผ้าย ผาย ๓๓๑ ไป ๘, ๑๐, ๑๔, ๕๖,

๖๘, ๘๗

ผายโศด โปรค ๘๓, ๑๔๖

ผเสี่ยงอ่านจาก พร-น ๗

ผเียว ไม้ไผ่? ๖๓, ๔๐

ผเอน ฉั้น ๘๓ ผเอน-เกี้ยวพวน ๓๓๔

ผเอน-ผเอน-พัวพันแนบสนิท

๑๓๓

ผแผ แปร หั้น ผั้น ๘๓

ผแลก แปลก ๑๔๒

ผโศด โศดผาย โปรค ๘๓, ๑๔๖

ผไผ ไผ ๓๖, ๑๒๕

ผ

ผั่ง-พั่ง-รืบ ๑๖๔

ผ่าย ทำนบ ๗๓

เฝ้า กินปั้น ๖๘
 เฝือ เทลือ มาก ๕๐, ๖๕ เกี้ยวพัน
 ๓๓๔

แฝก ชื่อหญ้าชนิดหนึ่ง ๖๕
 ใฝ่เฝ้า มุ่งรักษา ๕๗

พ

พัน เกิน ๕๐
 พนม เขา ๗๐, ๗๓
 พนาลัย บำ ๖๘
 พนิก เป็นชั้นๆ ทิวแถว (เขมร) ๗๓
 พนิตา หญิงสาว ๑๑๔
 พร่อง บ้าง ๘๓, ๑๕๕
 พระไทร เทวคาวักษาทันไทร ๕๔
 พระพริบ พริบๆ เสียงไฟไหม้ ๖๘
 พระพลัด พลัดพลัด ๗๔
 พระเมรุ เราพระสุเมรุ ๑๗๔
 พระหาร พิหาร ๑๒๒
 พระอไรย พระศรีอริยเมตไตรย คู่คำ
 ขนิษณบทที่ ๖
 พรัง พร้อม
 พริบ ชั่วกระพริบตา ลูกพริบ ๗๐
 พร ม ม พ น ๗, ๑๗, ๕๑
 พฤกษ์ กันไม้ ๖๘, ๗๐, ๗๑

พลับ มะพลับ ในที่นี้หมายถึง นม ๕๗,
 ๑๓๑
 พลาน พระลาน ผืนแผ่นดินโล่ง ๕๖,
 ๑๖๐
 พลิบ ชั่วกระพริบตา ๗๐
 พลิกทัก โก้ง ๓๕
 พลिरาช? ๑๗๓
 พ่วง พระวง พ่วง คู่บทที่ ๑๕๓
 พอกู้ ครอบกู้ ๑๔๕
 หอพัน ถึงพัน ๑๒๑
 ห้อง-ห้อย-บัว ๕๑
 ห้อม พร้อม ๕๕, ๕๑
 หอย พลัดพราก ไร่คู่ โกล่เกี่ยว ๑๒๐,
 ๑๔๓
 พะงา นางงาม ๒๓, ๔๔, ๑๐๗, ๑๓๗,
 ๑๖๔, ๑๗๗
 พะทีป ประทีป ๑๑๑

พะหาร พินาร ๑๐๘
 พัด น่าจะเป็น พัสตร์-ผ้า ๓๕
 พัตตมาร พัทธมาร น่าจะเป็น พัทธ
 ผูกพัน และ มาน ใจ ๗
 พัตร์ ผ้า ๕๗
 พันจ้อม ชื่อวักซึ่งวางไปนานแล้ว ๓๘
 พันตา พระอินทร์ ๑๑๖, ๑๗๑
 พันรังสี พระอาทิตย์ ๓๓
 เพ้าว ? ๕๑
 พิง แม่น้ำปิง ๔๕, ๑๔๕
 พิงเก้ว แม่น้ำปิงทางเดิม ๗๓
 พิงเจด ? ๔๖
 พิกัณห์ คูแถมคุ้มครอง ๑๔
 พินทุ นางพินธุมีในเรื่องสมุทรโฆษ
 ๑๗๕
 พิโมกษ์ พิโมข พัน เปลือง ชื่อพระ
 นิพพาน ๑๕๕
 พิโยค พลัทธิวาก ๑๒๕, ๑๗๕
 พิษเรก ? ๘๒
 พิษดาร กว้างขวาง ๑๒๒
 พิษัย เขก กุสุตพิษัย ๔๗
 พิษัยดา สุกสาธตา ๕๕

พิ กุโพรพี ๕๕, ๖๘
 พุทธังกูร ผู้จะมาเป็นพระพุทธเจ้าใน
 อนาคต ๑๑๗
 พุ่น ส่วน กอง กุคำอธิบายบทที่ ๑๒๔
 พุน พุ่น พุ่น โหน ๕๕, ๑๑๑
 เพ็ง เพญ ๑๒๘
 เพณี มวยผม ๑๖๒
 เพย ว่าเพย พัก ๓๔
 เพี้ย-พैया-พวงคอกไม้ ๖๓
 เพรง ก่อน ๑๘๑
 เพลา ในที่นี้ ขา ๕๗
 เภา งาม ๕๔, ๗๐, ๘๐, ๑๑๒, ๑๒๑
 มันแกว ๑๑๖
 เพิก เบิก ดลกออก เบิก ๓๔, ๑๓๑
 เพิง เพิง พิง พอใจ ๔๖, ๑๓๑, ๑๖๑
 เพี้ย ถ้าเพี้ยะ-อวก เปรียบ ถ้า พैया
 - พวงคอกไม้ ๔๒
 เพียง เสมอ ปะพหนึ่ง ๑๓๑
 เพียง เพียง ๑๐๖, ๑๒๑
 เพี้ยณฺชน-พยฺชนะ -กับข้าว
 ๑๒๘, ๑๕๔, ๑๖๕
 เพี้ยะเพี้ยะ เสียงไฟไหม้ ๑๖๖

เหอ เพราะ ๑๖๗, ๑๗๗
 แหง-แปง-ทำ ๑๓๔, ๑๓๗
 แหง วัค หวง (ศุภอักษรียบาบทที่ ๑๑๔),
 ๑๑๓
 แหง้ง งาม ๑๓๑, ๑๖๑
 แหระ-แหะ-บ่าละเมาะ (พวยัพ) ๔๖
 โห งาม ๑๒๑
 โหธิไฉยฉาณ ครัวสุ ญาณเทีศวรวุ

หมายถึง พระพุทธเจ้า ๑๗
 โหน โหน ๗, ๖๗, ๘๗, ๑๒๐
 โหย ภัย ๑๕๗
 โหระ-ไห้-แตก ? ๗๐
 โห ไป ๕๕, ๑๓๔
 โหลด ไพรพรด ? ๘๗
 ไพรที่ บ้างพงพี ๕๕, ๖๘
 ไพรแหระ บ่าละเมาะ ๔๖

ฟ

ฟกฟก - ฟังฟัง - ฟังฟัง ? ๗๕
 ฟ้อนสร้อย ชื่อวัค ๒๑
 ฟาย พาย ๗๖
 ฟายฟองเนตร เขามีเอเชื่อนักกา ๗๖

ฟัก หลัก ๑๓๕
 เฟอดฟัด สะบัก ฟัก (ยีสาน ฟัก-
 สะบัก) ๒๔
 เฟือนฟัด โบกไปมา ๑๓๐

ภ

ภมก ภั ๑๓๑
 ภณ ถ้า ภณเจี สั้งของ ๑๕๔
 ภัทร อาหาร ๑๖๔
 ภัทรกัป กับปัจจุบันมีพระพุทธเจ้า ๕
 พระองค์ ๖
 ภา แสง ๔๑

ภาน พระอาทิตย์ ๖๖, ๘๗, ๙๔
 ภาวดี ชื่อคว้านางในชาวก ๑๗๒
 นางประภาวดีในกุสตราชาวก
 ๑๗๖
 ภิชชแรก ? ๘๒
 ภินท แยก ทำลาย ๘๒

ภิโรธ - พิโรธ - ไกรธ ๑๘๓

ภูคด ภูวดล พื้นแผ่นดิน ๙๒

ภูมโน ภูโม วันอังคาร ๒

ภูณัฐ อาหาร ๑๑๗

ภูวดล พื้นแผ่นดิน ๙๒

มกฏ มงกฏ ๑๖๒

มณชาป เรือนนอกซึ่งมีรูปสี่เหลี่ยม ๑๔๓

มณชาล วง รอบเขต ๑๑๒

มนคก มณชาป ๑๔๓

มนคน มณชาล ๑๑๒

มโน ใจ ๗๔

มยัก ยัก ? ๗๔

มร กาย ๗๔, ๗๕, ๑๗๔, ๑๗๘

มรรคา ทาง ๒๑, ๖๕, ๑๗๑

ม่วน สานก ๖๔, ๗๔, ๑๕๒, ๑๖๖

มเหสักข์ ที่กล่าวกันว่าเป็นเจ้าใหญ่ ๒๕

มือน ศ้วนัน ๓, ๑๔, ๕๑, ๖๔, ๖๘,

๑๕๒, ๑๗๘, ๑๗๓

มัลลิกา ทาง ๓๕ ข., ๑๔๕

มัจฉา พระเจ้ามัจฉา มหาราช ๑๕, ๔๗

ภูษา เสื้อผ้า ๑๑๔, ๑๖๓, ๑๖๔

เกา - เทา - มั่นแกว ๑๑๖

โกกีน งู ๕๑

โกษณ์ อาหารข้าว ๑๑๖, ๑๒๘, ๑๕๔

ม

มัจฉา พระเจ้ามัจฉา มหาราช ๑๕, ๔๕,

๔๘, ๑๐๒

มัว - มัว มีนเมา หลงรัก ๓

มัวรส มีนเมาส ๓

ม้าง - ม้าง ทำลาธ ทำให้หมกไป

๑๕๓, ๑๕๕

มาด หมาก ภาวะอียกค จะเบียดก็ไม่

เบียด จะแห้งก็ไม่แห้ง ๕๕

ม้าน พม่า ๘๘

ม้าน เพ็ญ ๔๐, ๕๒

ม้าย ร่มยอกา ๑๑๓, ๑๔๔, ๑๕๕

มาด มาลา คอกไม้ ๓๘

มาลี โกลงวิวิธมาลี ? ๑๑๔

มาส เคียน บทที่ ๘

มาลี มารศรี ๕๕

มิกราช ราชศัพท์ ในที่นี้ ถึงไท ๑๔๔

ม มี ๑๐๐

มอ วัน (อิสาน) ๑๖๘

มุข ส่วนของเรือนที่ยื่นออกมาด้านหน้า
๑๐๑ หน้า ๑๕๖

มุขมาส ส่วนของอาหารที่ยื่นออกมาทำ
ถ้วยทอง ๒๒

มุณี พระสงฆ์ ในที่นี้ พระพุทธเจ้า ๑๔๓

เม แม่ ๓๖, ๑๒๐, ๑๓๓, ๑๕๐

เมฆ กว้างเมือง คูคำอธิบายบทที่ ๑๐๑

เม้ง มอญ ๒, ๘๘

เม็ด ชื่อวันหนไทย คูคำอธิบายบทที่ ๒

เม็ด น้อย เช่น ไปหาบได้สักหมึก ๑๑๐

เมทานี้ แผ่นดิน ๑๑๘

เมว หลงรัก ๑๔, ๑๗๘

เมิงเบ้า บิณฺณพศก คูคำอธิบายบทที่ ๑

เมิน เมิน นาน ๔๕, ๖๐, ๑๘๑

เมียง ช้างเลื่องมอญ ๕๔, ๕๗, ๑๑๓

เมียงม้าย ช้างเลื่องกรีกกรายไปมา ๑๑๓,
๑๔๔

เมียน หมก ๑๖๘

เมือ เมือ ไป ๑๕, ๒๕, ๔๒, ๕๘,
๑๓๕, ๑๕๕

เม่ง พราก รือ ๔๘, ๑๗๖, ครัวหนึ่ง
๑๖๕

เม่งม้าง เรือว่าง ๑๗๒, ๑๗๕

เม้น ตรงกับ ๒, ๑๖๗, ๑๖๘

โมฆ การรอกพัน นิพพาน ๑๕๓

โมค มอค ๑๓๗, ๑๔๓, ๑๗๔

โมกนา การพลอยยินดี ๑๖๘

โมเรศ เกยง ๘๑

โมลี ยอดผสมจุก ๑๗๒

ย

ยกย้าย เค้น ไป ๘, ๘๗

ยล กู ๑๗, ๒๒, ๓๖, ๔๒, ๔๙, ๕๕,
๖๑, ๕๓, ๕๗, ๑๐๔, ๑๑๒, ๑๓๔,
๑๔๐, ๑๔๗, ๑๕๕, ๑๖๒, ๑๖๓,
๑๖๔

ยวน ? ๔๓

ยวย ถ้ายวย ถ้าย่างไป ถ้ายวย เค้น
ตามกันเข้า ๆ ๑๔๔

ยว้าย ยว้ายแย้ม ยมแย้ม ๓๕ ข., ๕๖

ยอ ยก ๑๓๓

ของ วางบน ๑๐๕

ข่อง - หย่อง - ประคับ แ่งทั่ว ๑๑๔

ข้อน กว้างใหญ่ ๑๖๒

ขอวิยาตร ขวยาทร ๑๓๐

ขะเขือก เขือกเขือก ๘๒

ขัง อยู่ มี ๑๗, ๔๐, ๔๕, ๕๑, ๖๓,

๖๗, ๑๒๒, ๑๓๖, ๑๔๔, ๑๕๑

ขัง หยุท ๓, ๕, ๔๐, ๔๔, ๕๑, ๖๓,

๗๓, ๗๗, ๘๔, ๑๓๖

ขา รักษา ๕๘

ข่าแก้ว กันฉับ ๑๘๓

ขาโสน - ขาโจน - ข่าสงสัย ๑๕๔

ข้างซ้าย เค้น ๑๖๑

ข้างหนุ่ม ชื่อเดิมของวัดทองทวาย ๖๗

ขาย เรียงราย ๔๕, ๗๓

ขิง หึง ๑๔, ๒๓, ๑๑๐

ขิน วัสดุ ๕๕, ๗๗, ๘๑, ๘๓, ๑๑๔,
๑๓๓ จะงอยทองฉบับนี้เป็นรูปครุฑ

๒๒

ขย เรียงทิวหิน ๑๔๔

ยุต ถ้ำ ยุช - กู่ ๑๖๖

ยุบล ข้อความ เรื่องราว ๔

ยุวมาลัย เขาวมาลัย ๑๗๓

เยย ทำ แต่เทียบกับคำสรวลศรีปราชญ์
แล้ว น่าจะแปลว่า แล้ว หรือ แลจึง
ทุกทที่ ๑๕๘

เยยง ขย่าง ๕๒, ๑๔๐

เยยม โผล่หน้า ๆ ๑๔๔

เยยว เยียวว รักษา ๑๓ หากว่า ๑๒๖

เยยว เงยว ไทยใหญ่ ๘๘

เยยะ ทำ ๔๐, ๕๒, ๕๓, ๘๕, ๑๓๔,
๑๓๕, ๑๕๐

เยย (ตาย) ผูกไว้ ทูลคำอธิบายบทที่ ๕๐

เยยซ่า ? ๘๒

เยยง เยียง ขย่าง ๗๖, ๑๔๗

เยยอน เยียน ๖๗, ๑๔๒

แยง มองดู ๓๒, ๖๔, ๑๖๓

โยยิน ? ๘๒

โย เไร ? ๘๒

รงศ์ สี ๑๕๗
 รติ ความรัก ๗๑
 รติ เกวียน ๙, ๒๙, ๔๓, ๕๕
 รดเสน พระรด ๑๗๔
 รไทย หดข้อ ใจ (ศุภคำอธิบาย ไท บทที่ ๒๙), ๓๑
 รรมย์ รรมยศ นำบันเทิงใจ ฟังใจ ๑๖, ๓๙, ๔๕, ๑๐๑, ๑๐๔, ๑๔๘
 รวีแว่น พระอาทิตย์ ๑๑๘
 รสา รส ๖๗
 รสาตล ขึ้นเขากาล ๑๒
 รอด ตลอด ถึง ๑๓, ๑๙, ๒๓, ๒๗, ๔๕, ๔๙
 รอย ะรอย ๖๕, ๖๗, ๙๑, ๑๓๓, ๑๓๖
 รอยเสมียน รอยซึก ศุภคำอธิบายบทที่ ๑๔๙
 รนิก ระลึก ๙๑
 รนะ ทำนอง (พาวัพ) ๑๓๐, ๑๓๕
 รนะมิ่ง ชื่อเดิมของแม่น้ำปิง ๕๘
 ระวังเวียง วังล้อมพระเจดีย์ ๑๐๙
 ระเหระหน ระเทหน เว้นไป ชักเซไป ๙๑, ๑๔๕, ๑๗๔

รักษ์ รักษา ๑๐๔
 รัง สร้าง ๓๒
 รัน กลางคืน ๑๑๙, ๑๕๙
 รันเพิง รันเพิง พระจันทร์ ๑๑๘
 รติน ราก ๑๑๐
 รา เรา เด็ก ๒๖, ๔๗
 ราว เว้า เด็ก ๑๕, ๒๖, ๓๐
 ราวแต้ม เขียนแจกหมาย ๑๙
 ราม ร้าง (ไทยใหญ่) ๒, ๑๗๖, ๑๗๘
 ราม พอก ๔๕ พระราม ๗๔
 ราม รุ่งโรจน์ ๑๕๗
 รามราช พระราม ๑๗๗
 ร้าย มาก เหลือเกิน ๙๘
 รานิก ระลึก ๔๔
 รักษ์ ต้นไม้ ๗๗
 รี่ สร้าง ศุภคำอธิบายบทที่ ๓๒
 รักษ์ ต้นไม้ ๕๒
 รุกษ์ รุกษา ต้นไม้ ๔๐, ๖๘, ๗๓, ๙๖
 รุยราย วัปๆ แวมๆ ๖๓
 รุยราช ชื่อพระเจ้าแผ่นดิน ๓๒
 เว้า เว้า ๓๙
 เว้ม เติม ๑๐๒

เรียง เคียง ๖๔

เรอริง เรอวัง ๑๘๑

เรอง เรียง ๑๕, ๒๓, ๒๗

เรอน ส่วนของเกวียน ตุคำอธิบายบทที่

๓๕

โรจ สว่าง ๗๑

โระ โอะ รวม ๗๐

โรทา ร้องไห้ ๔๕

ไร คันไทร ไทรกว้าง ๗๗

ไรทาสจันทรี คุบที่ ๑๖๑

ฤทธิ อำนาจศักดิ์สิทธิ์ ๑๐๒

ฤา หรือ ๑๑, ๕๕, ๖๐, ๖๗, ๕๑, ๑๐๐,

๑๑๑, ๑๒๐, ๑๓๖ ดิถี ๑๐๗, ๑๔๘

ฤาณิกา ไช้ไม่มา ๘๘

ฤาโรค เสี่ยงนกร้อง ? ๖๒

ล

ลดาวัลย์ ชื่อไม้เลื้อยดอกหอม ๑๓๑,

๑๖๑

ลมิง - ระมิง ชื่อเค็มแม่น้ำปิง ๕๘, ๑๔๕

ลเลิน ลเลอน คือ เลื่อนเลื่อน ล้อม

เรียง ๕๕

ลวด เลข ๔๕, ๕๔, ๗๔, ๑๐๕, ๑๔๕

ลวาด พัดผ่านไป ๖๓, ๘๖

ล่อ โกลั ๗

ล่นำ - ระน่ำ ทำนอง (พวยัพ) ๑๓๐

ลละลิตเทศ ? ๑๖๕

ลละเลอน เลื่อนเลื่อน ล้อม เรียง (ตุคำ

อธิบาย เลื่อน บทที่ ๑๐๑),

๑๑๐

ลัคนา เครื่องหมายแทนเวลาเกิด ตุคำ

อธิบายบทที่ ๑๒๖

ลา ได้ ๘๘

लग เอาออกหมด ? ๖๑, ๕๕, ๑๐๐,

๑๖๖

ล้า ง้าง ๑๗๒

ลาซัง ลาซา ข้าวตอก ๑๒๑, ๑๒๓

ลายก้อม ลายธอม ลายมือ ๑๘๓

ล่าว เว่า (ร้อน) ๖๕, ๕๖

ล้า กว่า ๕

ล้าจาด เวลาเย็น ๔๑

ลิน รวงน้ำ ไหลเอื่อยๆ ๕๕

ลิว หลัว ฤ สุกกาฬิว ๕๗

ถัว ไกลดืบ ๔๗
 ถู ทลาก ๑๔๗
 ถือ หรือ ๑๔
 ถิ่น กถิ่น ๑๔๔

ถู่ ถึง ๖, ๒๐, ๒๔, ๒๕, ๖๗, ๑๓๘,
 ๑๕๔, ๑๗๓, ๑๗๖

ถุน หลั่ง ๕, ๑๗๓
 ถุม ไ้ ข้างล่าง ๕, ๔๓, ๑๗๓
 เถิง มอญ เฟ่ง ๓๖, ๔๓, ๖๐, ๘๘, ๑๓๗,
 ๑๖๓

เถ็น เว้น หลบ ๗๖
 เถอ เพนือ พัน ๒๔
 เถา ชื่อไม้คล้ายยอ ๖๕
 เถ้า เถ้า ๓๘
 เถิง นาน เวลาต่อกัน ๔๕, ๑๔๗,
 ๑๔๘

เถิน ต่อม เจริง (คุเถียน) ๑๐๑
 เถิม เถิม ๑๐๒ ชื่อปลาตัวโตมากอยู่ใน
 แม่น้ำโขง ไม่มีเกล็ด รวคเร็วมาก
 ๕๐, ๑๓๕

เถิส คุหอยเถิส ๑๐๑
 เถือน ต่อม เจริง (คุคำอธิบายบทที่
 ๑๐๑), ๓๗, ๕๕, ๑๐๑,
 ๑๖๐

เถถ นกแก้ว นกแรกเท้า ๖๒
 เถ้ แถ ๑๑๕
 เถ้ง แถ้ง ขาก ๑๑, ๔๓, ๕๓, ๘๕,
 ๑๕๐, ๑๕๔

เถ่น วัง ๑๓๕
 เถเกส โลก ๑๕๘
 เถม ขน ๗๕

ว

วนิดา หญิงสาว ๕๖, ๑๑๔, ๑๒๓,
 ๑๓๘, ๑๖๐, ๑๗๒
 วรรณ - วรรณ - ทรวง ยก ๗, ๔๕
 วอน กั้ววน ๘๐ หรือร้อง ๑๔๕, ๑๕๘

วัก วักษ์ วัณณ - ทรวง ยก ๗, ๔๕,
 ๕๒, ๕๓, ๑๔๓
 วัจวน วัจวน ที่น้ำลึกไหลวน ๕๓
 วัด - วัตร - ความประพฤติ การจำกัด
 ๑๑๐, ๑๒๕

วัน บ้า ๖๕
 วันคำ วันอังก้า ๑๑๐, ๑๒๕
 วัลลภา เมีย ๕๒
 วาง หว่าง ๗, ๓๓ ๕๒๕ ๑๒๕
 ว้าง อ่าง้าง ๑๔๐
 วาตา วาตะ ลม ๓๔
 วาเยส วายู ลม ๕๔
 วาส ที่อยู่ ๒๔
 วังหว้าย วายน้า (พายัพ) ๕๐
 วิภาดา วิภาต เวลาเช้าค่ำ ๑๑๐, ๑๖๗
 วิริยา ความเพียร ๖๕
 วิวรรณธู การแสดงข้อความ ๑
 วิเวร ตักจากวิวรรณธรรณ ๑
 วัวด แก่งกวาค ๑๕๕

ศรี ทนโพธิ์ ๑๖๕
 ศรีเกิด ชื่อวัด ๑๒
 ศรีสุดต์ ตรงกับ จิตรคุปต์ เทวดาผู้จุ
 ความดีความชอบของมนุษย์
 ๑๒๗
 ศรีเทพ ชื่อคู่วักของผู้แต่ง ๑๕

วิวหา วิวาท การแต่งงาน ๑๖๕
 เวชยาน ยานอันเกิดจากเวท ๑๐๓
 เวณ มอบให้ ๑๒๓, ๑๓๒, ๑๔๓, ๑๖๒
 เวฬุ โทก? ๓๔ เวณ เวฬุ ไม่ไผ่?
 (ศุภคำอธิบายบทที่ ๓๕), ๕๕
 เวณ วุ่นวาย บินบัววน ๑๔๐
 เวหาส ท้องฟ้า ๔๓
 เวียง เมือง ๒๔
 แวด ล้อม ๑๐๕, ๑๔๒, ๑๕๕
 แวน มาก (ศุภคำอธิบายบทที่ ๕๕), ๑๗๕
 แวน - แวน - มาก ๖๕
 แวน กระฉก หมายถึง ต้วนาง ๑๓๘,
 ๑๓๙, ๑๔๓, ๑๗๒
 ไวยแวน ? ๑๓๘

ศ

ศรีมหาทวาร ชื่อประตูเมือง ๒๗
 ศี - สสี่ - พระจันทร์ ๑๑๒
 ศักดิ์ศาสตร์ ศุภกษาศ ๑๐๒
 ศุภสาร ด้วยคำอันไพเราะ ๓, ๑๐๕
 เสรี เดว ๑๘๓

สกนธ์ สกรรจ์ จกรรจ์ ๔๘

สง ทักจากประสงค์ ๒๓

สัง ไม่น่าชเคหนึ่ง ๖๓

สงน จงน ใช้คู่กับ จงน แปลว่า ไกล
๔, ๑๕๖

สงสาร การเวียนว่ายตายเกิด เวรกรรม
๔, ๑๕๓

สงาย จงาย ไกล ๒

สด ทะลุออก ๔๑

สทธการ โชตการ สว่าง ๑๖๕

สนธยา เวลาพลบค่ำ ๘๕

สนาน ชำนาญ ๑๘๓

สนำ ฉนำ ปี ๑

สนุกสนัน สนุกสนาน ๑๑๓, ๑๑๘

สบานจา กระบังงา ๓๘

สม เหมาะ กว ๑๐๕ รว่ม ๖๐, ๘๖,
๑๐๓, ๑๒๘, ๑๓๓

สัมผัส อโคก (คู่คำอธิบายบทที่ ๔๐),
๘๕

สมาจาร การปฏิบัติ น่าจะเป็น สมบัติ
ญาณ ๑๐๓

สมุทรโฆษ ชื่อท้าวพระในชาตก ๑๗๖

สยบ ฟูบดง ๓๑

สยามภู หมายถึง พระพุทธเจ้า ๔๕

สรวง สวรรค์ ๖๗

สรวเพชญ์ หมายถึง พระพุทธเจ้า ๖

สร้อย คอกไม้ ๓๘, ๔๐

สระ ชำระ สละ ๑๒๕

สระโน ปี่โนน ๑๓๔

สลา ? ๕๗, ๑๓๗ หมายความว่า

สลาย แต้ง? ๒, ๕๗, ๑๓๔ แต้ก
ทำลาย ๔๑, ๗๗, ๑๐๐, ๑๑๖,
๑๓๒

สลายเกศ แต้งผม แต้ผม ๓๘, ๓๙

สลายๆ ? ๖๓

สลดเทศ คอกขจร ๑๖๕

สลัม สลัว แต้มัว ๑๔๗

สลู ฉลู ๑

สวด นุ่น ๑๔๑

ส้วย ช่วย ๑๓๓

สวัสดี สวัสดี ความดี ความเจริญรุ่งเรือง

สว่าง สร้าง ๔๑, ๕๕

สวาย มะม่วง ๑๑๖

สวิง สวิงสวาย ใจหวิว กระวนกระวาย
๑๕

สสา กระต่าย ๑๑๒

สสี่ พระจันทร์ ๑๑๒

สเสนี สรรเสริญ ๗๘

สห ร่วมกัน ๑๖๖

สอยวอย งาม (ลาว) ๑๔๓

สักขี พยาน ๑๑๖, ๑๒๕

สักสวาด สักสาด เทียบกับบทที่ ๒๕

น่าจะคัดมาจาก มหัทธังสาธย (ดูคำ
อธิบายบทที่ ๕๕), ๑๐๒,

๑๐๓

สัง อะไร ๔๘, ๑๗๐ ทำไม ๕๕, ๑๒๒

สังขา กิณ ๑๐๒

สังฆา พระสงฆ์ ๑

สัตชน คนแข็งแรง ๓

สัน จัน เช่นเดียวกับ ๔๕, ๗๔, ๕๒,
๕๓, ๑๒๑, ๑๕๐, ๑๖๖

สัพพัญญู พระพุทธเจ้า ผู้รู้ทั่ว ๑๒๕

สา ไหว้ ถักจากสาธ ๑๐, ๔๗ หาก
๒๐, ๕๖, ๕๐, ๑๑๓, ๑๗๓, ๑๗๖

สากล ทั่วไป ทั้งหมด ๑๔๘

สาขา กิ่งก้าน ๖๕

สายฉัถี เวลาเย็น ๑๕๘

สาธ ทำให้หาอยู่ แยกออก ๗๐

สาฎ ผัว ๑๖๑

สาณี่ โหม ม่าน ฉาก มู่ลี่ ๓๕

สาตร อารู ๓๓๖

สาธะ เทวคา ๒๕

ส้าย ใช้ ชำระให้สิ้น คูบทที่ ๑๗๗

สายหนัง โบราณใช้สายหนังไต่แทน
ไต่ลูก ๓๓๕

สาษา-ลาษา ร่มไม้ ๖๓

สาริกา นกขุนทอง ๖๒

สารี นกขุนทอง ๖๒, ๘๒

สารีรัง สรีระหรือสาริกาหู ว่างน? ๔๘
สรีระ ว่างกาย ๓๓๒

สาโรช สาร+โอชะ ข้อความอันไพเราะ
๒

สาธย์ มีความอาลัย ๑๑๔

สาถี ข้าว ๑๒๕, ๑๒๕, ๑๕๕ ถ้าสา-
ถิกา นกประเภทนกเอี้ยง ๖๒

สาโลย-สาธย มีความอาลัย ๑๑๓

สาวกาสาวก พระสงฆ์ ๑

ลำ หมู ๔๔, ๔๑, ๔๗, ๑๐๕ ทุก ๑๖๓

ลำบุญ สมบุญ ๖๐, ๑๗๗

ลำซิ่นฉายา น่าจะเป็น สมานทิฎาณ
๑๐๓

สิงห์ทอง ๑๐๖

สิงห์สอง สิงห์คู่ ๑๑

สินธุ์ น้ำ ๗๖

สินธุ์ เสาไห้ ๔๖, ๗๗, ๑๑๔, ๑๕๕,
๑๗๐

สีปี่ คิลปะ ๑๓๖

สีมพลี ทันถั่ว ๖๑, ๖๔, ๑๗๒

สีริสา ศิระระ ๑

สีหิงส์ พระพุทธรูปองค์สำคัญของไทย
๑๐

สีดา นางสีดา ๑๗๗

สุญญาราม อารามที่ว่างเปล่าไม่มีคน
๔๘

สุคตาลิว สุกสายกา ๔๗

สุคติสัย สุกสายกา ๔๗

สุทธาน พระสุธน ๑๗๕

สุพรรณมัจฉัย กอกไม้ทอง ๑๑๗

สุมสุก อโศก คำอธิบายบทที่ ๔๐

สุริย สุข พระอาทิตย์ ๔๑, ๔๕ (หรือ
ฝนหิมฯ), ๕๘, ๖๓, ๘๐,
๘๖, ๑๕๗

สุรินทร์ พระอาทิตย์ ๕๘

สุรลัย สวรรค์ ๑๕

สุ อยู่ร่วมกัน ๑๓๓ ชู-ทุก ๖๔

สุ พอใจ (พ่ายพ) ๑๐๐ ขอม อินทรี ๑๓๓

สุร พระอาทิตย์ ๔๑, ๖๓, ๘๐, ๑๕๗

เสก เจก เช่น ๔๒

เสน แกง ๑๕, ๓๘

เสนี ทหาร ๑๓๖

เสบย สบาย ๑๔๐

เสพ บริโภค ๑๕, ๖๑, ๑๐๓, ๑๖๖

เสมียน เขียน คำอธิบายบทที่ ๑๔๕

เสรีจ ลำเวจ ๔๖, ๑๖๗

เสลย เจลย เถา ๑๓๐, ๑๓๔

เสวียง บำ คำอธิบายบทที่ ๕๗

เส้า หอบ ๒๔ ถ้า เขา พักชั่วคราว

เส็ก ตึก ๒๔, ๓๒, ๑๗๗

เสี้ย เสียดาย เสี้ยท่า ๑๖๖

เสียง สั้น ๖, ๕๖, ๕๘, ๑๐๕, ๑๐๖

เสียงสุกสาร เสียงสาร ๑๐๖

เสียมยุ้ย สมมภู หมายถึง พระพุทธเจ้า

๔๕

แสง สี ๑๖๓

แสวง ทั้งใจ ๑๑, ๕๗, ๑๖๗

แสง แสง ๒๔, ๓๒, ๑๐๑

แสวแสว เฉียว โฉบ ๗๖

หดชล รคน้ำ ๕๕

หาบั้ง ห้อย ใจ ๗

หน่วย ลูก ๓๗

หน่อ หน่อ ๑๖๖

หม่อม หม่อม ใช้คู่กับ หม่น ๕๔, ๑๕๖

หม่น แท้จริง ๑๑๖, ๑๕๔

หม้า งาน สูง (ลาว) เป็นคำวิเศษณ์
ประกอบ ใหม่ ใหญ่ ยักษ์ ๒๔,
๓๒, ๕๘, ๑๒๔, ๑๓๔, ๑๕๖

หมาด ภาวะอีกยัก จะเบื่อกก็ไม่เบื่อก จะ
แห้งก็ไม่แห้ง ๕๔, ๑๓๔, ๑๕๖

หม้าย ไว้คู่ ๕๔

หย้อ อ้อ คู่บทที่ ๑๖๖

หย้อง งาม แดง ประดับ ๓๕ ก.,
๑๑๔, ๑๔๓

แสว สลักไม้ (พวยพ - แส) คู่คำอธิบาย
บทที่ ๓๕

โสริการ โชคการ คู่คำอธิบายบทที่ ๑๕๔

โสพิส โสภิต งาม ๖๔, ๑๐๗, ๑๖๓

ไสยา ไสยาสน์ นอน ๑๒๐, ๑๔๒,
๑๖๗

ห

หยั้น หยั้น ใช้คู่กับ หย้อง งาม แดง
ประดับ ๑๑๔

หย้าม หย้ามใจ คู่บทที่ ๑๖๖

หรร่วม อรร่วม ๘๔

หริภุญช์ หริภุญชัย ชื่อเดิมของเมือง
ลำพูน ๓, ๘, ๑๘๐, ๑๘๑

หลุกเขส ใจ ๓๖, ๑๓๒

หล่ม ล่ม ๑๑๔

หลวง หลู่ ๑๓, ๑๔๕

หลอ เหลือ ๘๑, ๑๑๓, ๑๑๔

หล่อ โกล่ (ลาว) ๗, ๗๖ ร่องน้ำที่ตก
จากซากคา (อีสาน) ปรีเข้าไป
(พวยพ) ๕๔

หลองแหลง โกลน? หล่อง ที่ลุ่ม
แอ่ง แหล่ง แหล่ง ๖๔

หลอน แม้ว่า หาก บังเอิญ ๑๒๖,

๑๓๘

หลาก หลาญ ประหลาด ๓๗, ๓๘, ๗๖,

๑๓๐

หวาน หวาน ? ๑๗๔

หวานหวาน ว้าย ๗๕

หวานไหว ไหว ๑๓, ๑๑๕, ๑๖๘,

๑๗๑

หื้อ หื้อ คำอธิบายบทที่ ๑๖๕

หอมจรัส หอพระเจ้ามั่งรายมหาวราช

๑๔

หอลีส หอคอย ๒๔, ๑๐๑

ห้องใต้ โลกข้างล่าง ๑๒

หอด เห็นอช อคอยาก ๘๗

หัทเษท หทัย ใจ ๓๖, ๑๓๒

หัน เห็น ๗๔, ๘๑, ๑๕๐

หันหัน ๒๐, ๓๑, ๕๑, ๕๓, ๖๔, ๗๑,

๗๓, ๘๔, ๘๕, ๑๑๓

หับ บีก ๓๕ ก.

หahaha คำอุญเจริญ ๑๘

หื้อ ให้ ๔, ๕๖, ๔๘, ๗๖, ๑๐๓, ๑๒๕,

๑๒๖, ๑๔๐, ๑๔๖, ๑๕๓, ๑๖๘

หุงเห็น เห็นถนัค (ฮีสาน-ฮุง) ๑๘

หุรี หุรีม เปื่องหน้า ภพหน้า ๒๘

เหน้า สร้อยคำของ หม่อม นื่อง เป็นกัน

๔๕

เกน-เกน นาน ๑๘๑

เกมียด เก่งงำไว ๑๑๖, ๑๒๗

เหย ระเหย ๔๑

เหยย เอย ๑๓๖

เหยยม เยี่ยม ๕๘, ๖๗ หู (คำคำ
อธิบายบทที่ ๕๗)

เหรา สัตว์จำพวกจระเข้ คำอธิบายบทที่

๒๔

เหล่น เล่น ๕๖, ๗๖, ๘๖, ๑๓๐, ๑๘๐

เหลื่อ กว่า ๗๓

แก้ม แห้ง เกรียม (คำอธิบายบทที่
๖๐), ๑๔๕

ให้ ร้องไห้ ๑๕๖

ไหล แลไปมา ๓๕ ข.

อด ทน ๕๕

อดิเร ศักมาจาก อดิเรก ยิ่งใหญ่ ๑๖๗

อนโม ศักมาจาก อนุมโชนา ๑๑๑

อกโสภ ? ๕๕

อกโถก โอบอก ? ๘๖

อมรภค หมายถึง พระแก้วมรกต ๑๖

อมเรศ อมร เทวตา ๑๘

อร นางงาม ๗๕, ๘๖

อรพิน คอกบัว ๗๘ หมายถึง ท้วนาง
๘๕

อรรณพ หวังน้ำ ๔๕

อ้วง ห่วง ๕๕, ๑๓๗, ๑๓๘, ๑๕๖

อวร หมายถึง ท้วนาง ๗, ๒๐, ๒๗, ๓๘,
๔๐, ๔๔, ๕๖, ๖๐, ๗๓, ๘๖, ๙๐,
๙๓, ๑๑๓, ๑๒๐, ๑๒๑, ๑๒๘,
๑๓๗, ๑๖๓, ๑๗๑

อว่าย บ่ายหน้า ๖๖

อโสภ ท้นไม้คอกชนิดหนึ่ง ๔๐

อห้อย อร่อย ทางอีสานแปลว่า ผูกผ่อง
ไม่มีคำทนิ ๗๘, ๑๖๑

ออน หมายถึง ท้วนาง ๗๕, ๑๐๓,
๑๕๘, ๑๗๘

อ่อน อิกโรย ๕๖ หมายถึง ท้วนาง ๔๐,
๕๖, ๖๐, ๗๒, ๘๖, ๙๐, ๑๑๓,
๑๕๘

อ่อน หมายถึง ท้วนาง ๕๖

อ้อม ต้อม ๖๕

อ้อย ใช้คู่กับ อาบ ๕๖, ๑๑๔

อะไร อะไรย พระศรีอารียเมตไตรย (กุ
บพที่ ๖), ๑๕๓

อักษบ อักเสบ ๗๔

อักษชา ศักมาจาก อักษชาชา เมื้อ ๑๒๗

อัครชาเยส มเหสี ๔๗

อ้ง ก้ง (อีสาน) ๑๓๗, ๑๕๖

อ้งเกิน กับเกินเหลือเกิน (คู่คำอธิบาย
บทที่ ๕๓), ๕๔

อ้งเชิญ อัญเชิญ ๑๔, ๔๗

อฐ หมายถึง คัดแปก ๑๒๕

อฐี กระชุก ๑๖๕

อัน นั้น ๔๕, ๑๕๑

อัสร นางฟ้า ๕, ๗๘

อัมพร อัมพร ท้องฟ้า ๑๐๓, ๑๐๖

อัส ม้า ๒๕

อัสตง พระอาทิตย์ตก ๘๐, ๑๕๕

อัสตารส พระอัญญาสรส พระอิน ๑๗

อัสสยขมาส อักขยฺส เกอนสิบเอ็ค ๒

อ้าง ถือเอา ๑๔๐, ๑๔๑

อาชญา กุ ๑๘๐

อาค งาม (ฮีสาน) ๕๗, ๑๓๘

อาครุ ทนทุกร์ ๕๓, ๑๓๗, ๑๘๐

อาคม คณเอง ๑๓๘

อาทวา เปลาเปติยว ระทมทุกร์ ๑๔๕

อาทิ ถัน ช้อยัน ๔๖

อานาสาสตร์ ? ๑๖๑

อาภา รูปโถม แสง ๔๘

อารักษ์ ปกป้องรักษา ๑๔ เทวคานุพิพิทักษ์

๑๕, ๔๗

อาราธน์ นิมนต์ ๑๕

อาไรย พระศรีอารียเมตไตรย ๑๕๓

(ศุภอริยาบยบทที่ ๖)

อาวา อาวาส ๑๒

อาสอร-อาสุร เอ็นดู สงสาร ๑๘๓

อาสาส น่าจะเป็นเจ้าศาสนา ๖

อ่า ไม่ (ไทยใหญ่) ๗๔, ๑๑๒, ๑๓๘,

๑๕๐

อำรุง บำรุง ๑๑, ๒๒, ๔๖, ๑๐๔,

๑๕๕, ๑๖๐, ๑๖๘

อิฏฐารมณ ความรู้สึกอันน่าพึงพอใจ

๑๒๘

อินดู สงสาร ๘๐, ๙๖, ๑๒๐

อิริยา ตักจากอิริยาบถ คือ ยืน เดิน นั่ง

นอน ๖๕, ๑๔๒

อ้ออด เสียงไม้ขัดสีกัน ๕๐

อ้อแอ้ว เสียงเกวียนคังออกแอค ๔๔

อุด ตักจาก อุดสาหะ? ๘๕

อุด-อุด ร้อน (ลาว) ๕๔

อุดสา ชื่อตัวเอกในเรื่องโบราณ ๘๔,

๑๑๕

อุตดม สูงสุด ๑๓๖

อุตรา อุตร ทิศเหนือ ๑๘

อุเทศ การชี้แจง การแสดง การสวด

๑๑๗

อุโบสอ การรักษาศีลแปด ๑๒๘

อุปแบ้น ชื่อวัตรวังไปแล้ว ๑๓

อุปทาน น่าจะเป็น อุฬาร-ยิ่งใหญ่

๑๒๒

อุฬารักษ์ น่าจะเป็น อุฬารักษ์ (ศุภคำ

อริยาบถ คำว่า อุฬาร ในบท

ที่ ๑๖)

อุ้ม เอาเมื่อคลุม อุ้ม? ๕๕

อุโมด เตียงรดพระอาทิตย์ ? ๔๔

อุมาศรี พระอุมา ๕๔

อุษาน อุษาน สวน ๓๗

อุรุ กว้าง มาก เล็ก ๔๕

อุสุภา วัวผู้ ๓๔

อุทาร์ ยิ่งใหญ่ ๑๖

อุษา ชื่อตัวนางในชาตก ๑๗๕

เอ เอย

เอง เนเอง ๒๘ เฉพาะคน คนเดียว

๑๒๘, ๑๓๘

เองเดี่ยว คนเดียว ๔๒

เอ้ย เอย ๑๒๐, ๑๕๔

เอารส โอรส ลูก ๑๕๕

เออม เริง เเทียม (ลาว) ๑๘, ๓๔

แอว เอว ๕๗, ๑๓๑

แอ้ว เที้ยว ๑๔๐

โอย โอ ๕๖, ๑๑๒

